

**19.YY SONU VE 20. YY BAŞINDA OSMANLI'DA TEKNOLOJİK
ÜTOPYALAR VE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİ**

FATMA ATEŞ BAŞIBÜYÜK

EYLÜL 2022

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans

MİMARLIK

**19.YY SONU VE 20. YY BAŞINDA OSMANLI'DA TEKNOLOJİK
ÜTOPYALAR VE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİ**

FATMA ATEŞ BAŞIBÜYÜK

EYLÜL 2022

ÖZET

19.YY SONU VE 20. YY BAŞINDA OSMANLI'DA TEKNOLOJİK ÜTOPYALAR VE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİ

Fatma ATEŞ BAŞIBÜYÜK
Yüksek Lisans Mimarlık Bölümü

Danışman: Doç. Dr. Ceren KATIPOĞLU ÖZMEN

Eylül 2022, 174 Sayfa

Bu tezin amacı 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ütopyik anlatılar ve süreli yayınlarda yer alan makale ve görseller üzerinden teknoloji isteği ve gelecek tahayyüllerinin mimari olarak incelenmesidir. Ütopya anlatılarıyla başlayan mükemmel bir toplum oluşturma ihtiyacı, Sanayi İnkılabı ve Reform hareketleriyle yerini teknolojik icatların merkeze alındığı gelecek tasarılarına bırakmıştır. Osmanlı'da ise bu gelecek tasarıları rüya ile başlayan anlatılarda yer bulmuş, bu anlatılarla paralellik gösteren süreli yayınlarda bulunun yazılar ve görseller yoluyla daha geniş kitlelere kendini gösterebilmiştir. Bu süreçte üretim ve gelişim süreçlerine çoktan geçmiş Avrupalı devletleri anlamaya çalışan Osmanlı Devleti, kendi içindeki ve dışındaki çatışmaları, bu yeniliklere yetişmeyi prensip edinerek atlatmaya çalışmıştır. Bu edebi metinlerin geneli Fenni Edebiyat çerçevesi içine girmiş ve gelecek tasarılarının mimarlık söylemlerinde oldukça önemli bir yer üstlenmiştir.

Teze başlarken ilk olarak ütopya kavramına ve ilk ütopyalara bakılmıştır. Devam eden kısımda fenni mimarlık kavramı incelenmiş ve mimarlıkla ilişkisi sorgulanmıştır. Fenni mimarlık eserleri içine dahil edilen edebi metinlerdeki rüyalar ve gelecek tahayyüllerine *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyet*, *Çamlar Altında Musahabe* ve *Rüşeni'nin Rüyası* adında üç eser seçilerek, eserlerin yazılma

amaçları ve mimari ile kurulan ilişkiye bakılmıştır. İlerleyen kısımlarda Şehbal, Resimli Gazete, Kalem ve Cem dergilerinin görsel ve yazınsal metinleri ele alınmıştır. Bu kaynaklar edebi metin seçkileriyle ortak bir söylem oluşturmak amaçlanarak başlıklara ayrılmış ve tezin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu yazınların birbiri ile olan bağlantıları ve elde edilen söylemin mimarlık alanına katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. yy Osmanlı, Fenni Edebiyat, Kalem, Resimli Gazete, Cem, Şehbal.

ABSTRACT

TECHNOLOGICAL UTOPIA AND BUILT ENVIRONMENTAL IMAGINATIONS IN THE OTTOMAN END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES

Fatma ATEŞ BAŞIBÜYÜK

Master Degree Department of Architecture

M.Sc., Department of Architecture

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ceren KATIPOĞLU ÖZMEN

September 2022, 174 Pages

The goal of this thesis is to examine the desire for technology and future imaginations in the Ottoman Empire at the end of the nineteenth and beginning of the twentieth centuries, as well as the articles and visuals in journals. With the Industrial Revolution and the Reform movements, the urge to build a flawless society, which had its origins in utopia tales, gave way to plans for the future that prioritized technological advancements. In the Ottoman Empire, these future plans found their place in the narratives that started with dreams. Through the articles and images that accompanied these narratives in the periodicals, it was able to introduce itself to broader audiences. By adopting the idea of catching up with these developments, the Ottoman Empire attempted to resolve internal and external disputes while also attempting to express itself and understand the European governments that had already completed the manufacturing development process. All of these literary works were included into the Science Literature framework and took on a significant role in the architectural discourses of upcoming designs.

The thesis started out by looking at the definition of a utopia and the earliest utopias. The idea of scientific architecture was looked at in the section after that and its connection to architecture was questioned. Three books, that are named with “Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyeyet,” “Çamlar Altında Musahabe” and “Rüşeni’nin Rüyası”, By choosing and purposes and the relationship established with architecture were examined dreams and future visions in literary texts included in scientific works of architecture. In the following sections, the visual and literary texts of the magazines Şehbal, Resimli Gazete, Kalem and Cem are discussed. These sources, which have played a significant role in the thesis, were broken down into titles in order to foster a shared discourse with literary text selections. The relationships between these literary works and the contribution of the resulting discourse to the field of architecture were assessed.

Keywords: 19th century Ottoman Architecture, Ottoman Utopia, Scientific Literature, Kalem, Resimli Gazete, Cem, Şehbal

TEŞEKKÜR

İlk olarak teze başlarken ve tez aşamasında bana verdiği desteği ve yapabileceğime dair inancı hiç bitmeyen danışmanım Doç. Dr. Ceren KATIPOĞLU ÖZMEN'e, -yardım ve destekleriniz olmasaydı bu tez süreci ilerlemez ve gelişemezdi-teşekkürü borç bilirim.

Sonrasındaysa birlikte gece yarısına kadar oturup benim söylediğim Osmanlıca çevirileri yazan ve tezin bitmesi için kendi tez çalışmasını bırakıp bana destek olan can eşim Arif Can Başbüyük'e, beni maddi manevi destekleyen ve yüreklendiren annem ve babam Mehmet ve Asiye Ateş'e, her zaman bir telefon uzağımda olan ve her aradığımda koşan kardeşim M. Furkan Ateş'e ve son olarak klavyeye ayaklarını basarak tezime "2VBFVBFJJHMÖKLÇ.Şiş.HJMNVB CBNM2ÖÇHJMNVB CBNM2ÖÇ" yazısıyla destek olan ve küçük bir gülüşüyle günümü güzelleştiren canım oğlum Ahmet Fatih'e kalpten sevgi ve teşekkürler. Olmasaydınız olmazdı...

İÇİNDEKİLER

TEZDE İNTİHAL OLMADIĞINA DAİR BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
BÖLÜM I.....	1
1.1. GİRİŞ	1
1.2. AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM.....	2
1.3. DÖNEMİN TARİHİ VE TOPLUMSAL DURUMU	4
BÖLÜM II	8
2.1. ÜTOPYA KAVRAMININ İRDELENMESİ.....	8
2.2. ÜTOPYA YAZIMININ İLK ÖRNEKLERİ	12
2.3. 19. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NDE ÜTOPYA YAZILARI VE ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ	13
2.4. LİTERATÜRDE MİMARLIK VE ÜTOPYA İLİŞKİSİ	18
2.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE ÜTOPYA VE FENNİ MİMARLIK.....	21
BÖLÜM III.....	24
3.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİNİN EDEBİ METİNLER ÜZERİNDEN OKUNMASI.....	24
3.1.1. Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyet	24
3.1.2. Çamlar Altında Musahabe.....	29
3.1.3. Rüşeni'nin Rüyası	31

BÖLÜM IV	37
4.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİNİN SÜRELİ YAYINLAR ÜZERİNDEN OKUNMASI	37
4.1.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Basın Faaliyetleri.....	38
4.1.2. Dönemi Anlamak İçin Kullanılan Dergiler.....	43
4.1.2.1. Resimli Gazete	43
4.1.2.2. Şehbal.....	44
4.1.2.3. Kalem	45
4.1.2.4. Cem	46
BÖLÜM V	48
5.1 OSMANLI DEVLETİ'NDE TEKNOLOJİ TERAKKİ İSTEĞİ VE DEVLETİN GELİŞİMİNE DAİR FİKİRLER	48
5.1.1. Köprüler	60
5.1.2. Demir yolu ve Şimendifer.....	66
5.1.3. Makineler, Sanayi Nefise ve Teknolojik Gelişmeler	73
5.1.4. Havada Seyahat Araçları.....	94
5.1.5. Günlük Hayat ve Eğitim.....	116
5.1.6. Gezi Yazıları	142
BÖLÜM VI	149
SONUÇ	149
KAYNAKÇA	154

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Holbein Gravürü	9
Şekil 2.2: Simyacılığın büyüden bilime ilerlediğini gösteren bir resim,	17
Şekil 2.3: Gençlik aşısını bulduğunu iddia eden Voronoff'un Fransa'da yaşlılar üzerinde yaptığı gençleşme operasyonlarını canlandıran bir resim,	18
Şekil 2.4: Tony Garnier; Ciité Industrielle, 1917.	21
Şekil 3.1: "Yarının şehirleri nasıl olacak? Merak ettiniz mi?" başlığıyla sunulan bu resmin altında otomobil, şimendifer, otobüs gibi ulaşım araçlarının hepsinin havadan, yüksek köprüler üzerinden hareket edecekleri tahmini yer alır.	27
Şekil 3.2: Gelecek Tahayyülleri	33
Şekil 4.1: Abdülhamit Projeleri	42
Şekil 5.1: 1892 Sene-i miladiyesinde Amerika'da Şikago şehrinde namına inşa olunacak kürenin resmidir.	50
Şekil 5.2: Kristof Kolomb'un Yumurtası	51
Şekil 5.3: Serginin Makine Dairesi	53
Şekil 5.4: Viyana'da Tiyatro ve Müzik Sergisi	55
Şekil 5.5: Şikago Sergisi'nin (manzara-i umumisi)	56
Şekil 5.6: Şikago Sergisi'nde inşası tasvir olunan demir küre	57
Şekil 5.7: d'Anvers Sergisi	58
Şekil 5.8: Thames Nehri Üzerindeki Köprü	60
Şekil 5.9: Manş Üzerinde Köprü	61
Şekil 5.10: Niagara Üzerindeki Asma Köprü	62
Şekil 5.11: Cemâhîr (Cumhuriyetler) Mütfekkıda "Pioka" Şimendifer Köprüsü ...	63
Şekil 5.12: Müessesât-ı san'ata gıptalarımız: Oporto şehrindeki köprü	64
Şekil 5.13: "Yarının şehirleri nasıl olacak? Merak ettiniz mi?" başlığıyla sunulan bu resmin altında otomobil, şimendifer, otobüs gibi ulaşım araçlarının hepsinin havadan, yüksek köprüler üzerinden hareket edecekleri tahmini yer alır." Kaynak: Resimli Gazete	65
Şekil 5.14: Copenhague'da yeni yapılan açılıp kapanır köprü	65

Şekil 5.15: -Dağ Şimendiferi- Tek Raylı Lokomotif	67
Şekil 5.16: New York'da Şimendifer	68
Şekil 5.17: Kar Süpüren Şimendifer	69
Şekil 5.18: Beyrut'ta Şimendifer Rıhtımı	70
Şekil 5.19: Amerika'da Niagara şimendifer hattını işleyen ekspres katarlarından biri	72
Şekil 5.20: Şimendifer vapura girmek için yaklaşırken	72
Şekil 5.21: İlk Araba	74
Şekil 5.22: Petrol ile Müteharrik Araba	74
Şekil 5.23: Kasım Paşa Deresi Tathiri	75
Şekil 5.24: Baker'in tertip ettiği Torpidot	76
Şekil 5.25: Son sistemde ve kupa biçiminde bir otomobil	77
Şekil 5.26: Memleketimizde yeni görülmeye başlanan bir eser-i medeniyetin hal-i üryanıyla hal-i melbusu: Gregoire tarafından üstü açık bir otomobilin kadid hali ...	77
Şekil 5.27: "Gregoire" tarafından üstü açık bir otomobili şekli-i mesturu	78
Şekil 5.28: Eski Oyuncaklar- Yeni Oyuncaklar,	80
Şekil 5.29: Yakında oynanacak oyunun hazırlığı	81
Şekil 5.30: Mevki tatbika (uygulamaya) konamayan projeler	85
Şekil 5.31: Muhaberat oyunuyla çok oynama sonra etrafı kirletirsin diye sana tembih etmedim miydi? (Simplicissimus)	89
Şekil 5.32: Bir sene daha sabır etsem de yol yaptıracağıma balonlar yaptırırsam... ..	90
Şekil 5.33: Gelecek sene için	91
Şekil 5.34: 1. Nasıl, bedbaht, diye muhatabım sordu, hâlâ muhafazakarlıktan mı bahis ediyorsunuz? 2. Avrupa'da eser terakki. Adımda bir tahtelbahir (denizaltı) 3. Türkiye'ye gelince denizlerde emi bile yüzdürülemez. 4.5. Türkiye'de yüz saatte bir metre 6. Avrupa'da o kadar çok şimendifer var ki günde legal bir kaza vuku bulur 7. Türkiye'de ise münâkalat (taşımacılık) için develer bile yok... 8. Avrupa'da binlerce fabrika ocakları 9. Bir o kadar tayyare. 10. Avrupa'da dilenciler bile Türkiyeli refiklerinden güzel giyinir. 11. Ve sonra muhafazakarlık deyip duruyorsunuz.. Acaba neyi muhafaza edeceksin?	92
Şekil 5.35: Hali hazırda İstanbul- Yirmi sene sonra İstanbul	93
Şekil 5.36: Suni Kuş	95
Şekil 5.37: Balonun Doldurulması	96
Şekil 5.38: Balonun Doldurulması	97

Şekil 5.39: Bir Sefain Havaiye	98
Şekil 5.40: Havai Ejderler: Askeri Balonlar, Fransız “Ville de Naney” Balonu, Görsel 2, İngiliz “Baby” Balonu	100
Şekil 5.41: İstanbul’da ilk defa görülen balon	100
Şekil 5.42: Havai Ejderler: Askeri Balonlar, Alman “Parseval” Balonu, Görsel 2, Alman “Gross” Balonu	101
Şekil 5.43: Bulutlar Seviyesinde Tayyare	101
Şekil 5.44: San’at-ı beşerin gönüllere saldığı devasa bir tazi: “Knepferle” isminde bir zat tarafından ihtira’ olunan nev’ tayyare, elli kadar yolcuya müsâfât-ı bâidiye nakledilecektir.	102
Şekil 5.45: Bundan kırk sene sonraki semâvât: Bir şehr-i medeni üzerinde bir eser-i medeniyet	103
Şekil 5.46: “Voisin” sistemindeki tayyarelerin ıslah ve ikmal edilmiş nev’i	105
Şekil 5.47: “Santos-Dumont” tarzında Fransız tayyarelerin en yeni şekli	105
Şekil 5.48: Havaî muharebelere hazırlık: Fransa’nın Reims şehr-i civarında Dragon Asâriki tarafından “Fournier” namındaki balonun sevki	106
Şekil 5.49: Saha-i hava yalnız kuşlara mı mahsustur? Fransa’da Chalons şehrinde Mösyö Roger Sommer’in kendi balonuyla seyahati ticariyeleri	106
Şekil 5.50: Fennin Fütühat-ı Felekiyesinden: Sefain-i havaiyyesinin son şekli: Bu seneye “Balonlar senesi” denilse hata edilmiş olmaz. Hemen her gün ya Fransızcada, ya İngilizcede, ya Almandada yahut hatta İtalyancada balon tecrübelerinden ve tayyarenin muvaffakiyetlerinden bahis olunuyor. Resimde görülen balon Fransa’nın “Rponlin- Ciperis” ismindeki tayyare-i askeriyesidir: Ahiren icra olunan askeri münireler bu balondan idare edilmiştir.	107
Şekil 5.51: İstikbalde harp: Karada, sudan, havadan ateş yağar mı? Her devletin kuvvetini tezyide çalıştığı şu zamanda harb vuku’ bulursa o tüten hangi anasıra tevzi’ edeceğini resimsiz gösteriyor. O’ndan biri iki tarafın orduları muharebatta ya ileri yahut geri gitmek suretiyle hareket ederlerdi. Şimdi bu iki istikamete bir üçüncüsü daha inzimam ediyor. Bunda sonra balonların harbe iştirakiyle bir de aşağıya ve yukarıya inip çıkma hareketi icra edilmek lazım gelecek. Balonların yağdıracağı bârân ateş ve âhân altında as’arikin nasıl tahayyüce düşer olacağını tahayyül etmek bile dehşet-avârdır.	108
Şekil 5.52: Belkıs Şevket Hanım ile Fethi Bey	110

Şekil 5.53: Belkıs Şevket Hanım- Tayyare elbisesi içinde- Tayyarecilik âlemi ile hanımlarımızın ilk teması	110
Şekil 5.54: Ah senin kadrini, kıymetini bilemdim meğerki sen büyük İstanbul'da milyonlarca ata bedel imişsin!!!	111
Şekil 5.55: Fransa Almanya, tarafına ait balonları müritlerine dert edebilecek kuvvette sanayi rüzgâr vücuda getirebiliyorlar.	112
Şekil 5.56: Ben size muvazeneneni bozmayalım dedim. Gördünüz mü işte balon başka istikamet aldı galiba düşünüyoruz.	112
Şekil 5.57: Potemi tayyareleri münasebetiyle reis-i cumhurun korkulu rüyalarından	113
Şekil 5.58: Balon sukûtta (düşüş) kurtarmak için bir torba ağırlık daha atmak lazım.	114
Şekil 5.59: – Hey gidi zamane çocukları. Havayı müsait görünce hemen balonlarını uçuruyorlar.	115
Şekil 5.60: Amerika'nın Londra'sı Demek Olan New York'un Görüntüsü	118
Şekil 5.61: İskenderiye Şehrinin Görüntüsü	119
Şekil 5.62: Stockholm'de Jimnastik Darülfünunu kızlar şubesinin bir sınıfı	120
Şekil 5.63: – Eyvah, vaktinde yetişemezsem çarpışacaklar!	123
Şekil 5.64: Şehir Emini Beyefendiye: İstanbul sokakları tanzim edilinceye kadar -şehir emaneti kararıyla- otomobillerin sürat istimali-.....	124
Şekil 5.65: Tramvay idaresinde tariki teknil	124
Şekil 5.66: Eski Dönem: Benim yerime kabul etmek istedikleri şıllık benden hem daha ihtisar hem daha çirkin ama ne yaparsınız ki son modaya göre giyinmiş	126
Şekil 5.67: Hamid- Zaman değişince ahlak da değişir.	127
Şekil 5.68: Kadınlar yeni modadan ne süratle istifade edecek!	128
Şekil 5.69: Muhatap- Şu kadının yanaklarına dikkat ediyor musun ne kadar güzel ne kadar pembe. Hem de kendi rengi olduğu aşikâr.-Muhatap- Evet kendi rengi. Çünkü allığı alırken gördüm, parasını kendi Verdi.	129
Şekil 5.70: İsmiyle Müsemma Beynindeki Tezat	130
Şekil 5.71: Bir Elimizde Silâh-ı İttihat Diğerinde Meşale-i Terakki Geliriz.	136
Şekil 5.72: Her Yiğidin Bir Yoğurt Yiyişi Vardır. Sırasıyla “Muhafazakâr, Mutedil ve Liberal”	136
Şekil 5.74: Balkanlarda beynelminel balon yarışları (Lustige- Biatter) Gazetesi ..	138

Şekil 5.75: —Ay bu ne hâl yamyassı uzamışsın? —Merak etme, şimdi düzelirim,
tünelden daha henüz çıktım. 141

Şekil 5.76: Kişi Başına Düşen Telefona Cevap Veren Çalışan Sayısı 146

BÖLÜM I

1.1. GİRİŞ

Mimarlık ve diğer çalışma alanları farklı yüzyıllarda toplumların aynası olmuş ve birçok ortak paydada birlik olarak toplumları dönüştüren bir etki göstermiştir. İlerleyen zaman ve dönüşen hayat şartları insan yaşamını ve mimarlık ile kurduğu bağı etkilemiştir. Bu etki yayın organları, hayat düzenindeki farklı alışkanlıklar ve yeni beklentiler hâline gelerek düşünme ve davranma pratiklerini dönüştürmüştür. Özellikle Coğrafi Keşifler, Sanayi İnkılabı ve üretme pratiklerinin hızlanmasıyla gelişen dünya sistemi, önceki zaman dilimindeki değişime nazaran hızını giderek arttırmıştır. Bu düzlemde bakıldığında değişime ayak uydurma ve yaşanılan çağın getirilerini kanıksama düşüncesi yeni bir toplumsal düzen kurma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ütopya edebiyatı ile gelen ortak ve adil bir hayat kurma düşüncesi bu gelişmelerin sonunda ortaya çıkmış ve modernizm kavramıyla içiçe geçmiştir.

Ütopya yazımının gelişimi ile birlikte adil bir yaşam ve mevcut düzenin eleştirisi yapılmıştır. Yeni bir toplum inşası, üretim pratiklerinin ve teknolojik buluşların ilerlemesiyle gelecek inşasına dönüşmüş, ütopya ile başlayan süreç bilim kurgu edebiyatına evrilmiştir. Osmanlı Devleti için ise bilim kurgu eserlerinin çevrildiği 19. yüzyıl, çevirilerin okunması ve kanıksanmasıyla kendi edebiyat geleneğinin içinde yer almaya başlamıştır. Ancak Osmanlılar bu oluşturma sürecini ‘rüya’ unsuruyla birleştirmiş ve yeni bir edebi söylem ve yazım şekli oluşturmuşlardır. Fenni Edebiyat olarak tanımlanan bu yeni söylem biçimi, ilk olarak Ahmet Mithat’ın *Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları* (1888) kitabında geçmiş, Seda Uyanık’ın *Osmanlı-Türk Anlatılarında Bilime Yönelişin Mantığı ve Gelecek Tasarıları (19. yüzyıl sonu ve erken 20. yüzyıl)* başlıklı doktora tezi (2011) ve Metin Kayahan Özgül’ün *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalar* (2004) kitabında kavramsal olarak irdelenmiştir. Bu tez kapsamında ele alınan “Fenni Edebiyat” kavramı, yukarıdaki kaynaklar temel alınarak tekrar edilmiştir. geçmektedir.

1.2. AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM

Mimarlık her zaman tarihin bir göstergesi olarak karar ve aynı zamanda tarihten etkilenecek oluşan teknik bir sürecin parçası olmuştur. Tarih boyunca edebiyat, sosyal yaşam, ekonomi, siyaset, vb. koşullardan etkilenen mimarlık, insanların bu alandaki çalışmalarını en iyi gösteren alan olmuş ve onları da bu şekilde etkilemiştir.

Çevreden ve sosyolojiden etkilenen mimarlığın bir diğer etkilendiği bölge ise edebiyat olagelmıştır. Özellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında basım ve yayın faaliyetlerinin sınırlı olduğu dünyada her yazılan eser oldukça önemliydi. Fenni Edebiyat olarak tanımlanan bu eserlerin ortak paydada incelenmesi için bir başlık oluşturmuştur.

Ahmet Mithat (Sağlam 2002) *Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları* kitabının mukaddime kısmında bu eserlere neden Fenni Edebiyat denildiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Edebiyatın fenni olmasından maksat, hayalat-ı edibanenin fünun-ı meşhure nokta-i nazarından edilecek ihtisat üzere tasviri demek olacağını elbette biz dahi anlayacak isek de terakkiyat-ı fenniyemizin henüz pek mukaddematında bulunduğumuzdan, bunun için daha biraz zaman müruru lazım gelecektir.”(Sağlam 2002: 551)

Fenni Edebiyatın daha çok roman yazım kültüründe kendisini gösterdiğini ve Avrupa’da Jules Verne tarafından temsil edildiğini söyleyen Mithat, roman denemesinde bu eserlerden birinin tercümesinin yapılmasından ziyade bu yeni ortaya çıkan türü kendi kaleminden nasıl oluşturabileceğini deneyimleyeceğini söyler.

Seda Uyanık (2013) ise Fenni Edebiyat’ın *“Batı’nın bilim ve teknolojisinin Osmanlı’ya getirilmesi”* tartışması kapsamında ortaya çıkan yeni bir tür olduğunu vurgular ve çalışmasını bu temel üzerine oturtur.

Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında yeni bir tür olarak ortaya çıkan ‘Fenni Edebiyat’ örneklerinden yola çıkarak geleceğin ‘Osmanlı kentlerinin’ mimari ve kentsel özelliklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu inceleme sonunda ortaya çıkan ‘geleceğin hayali’ ve ‘teknolojik’ kent tasvirleri, yine aynı dönemde dergilerde yayınlanmış olan Osmanlı şehir imajları ve Osmanlı aydınlarının dış dünyayı anlatma çabaları üzerinden okunacaktır. Tezin başlıca amacı olarak Fenni Edebiyat kapsamında bulunan eserlerin makalelerin derlemesini Osmanlı’daki terakki ve teknoloji açlığına katkısını görmek, dergi makaleleri ve

eserler arasındaki ilişkinin mimari tahayyülleri nasıl etkilediğini incelemek olduğu söylenebilir. Bu dönemde yapılan eserlerin tanımlanma süreci tez kapsamına dahil edilerek yeni bir söylem oluşturmak yerine Fenni Edebiyat tanımına yeni bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Literatürdeki mimarlık-ütopya-bilim kurgu ilişkisinde Fenni edebiyat-mimarlık ilişkisi bağlamında tezde incelenen ve çevirisi yapılan eserler, makaleler ve görseller alana katkı sağlamak ve henüz detaylı olarak bu bağlamda incelenmemiş olan dergilerin içeriklerinin sunulmasının sağlanması bu alana farklı bir bakış açısı oluşturmak adına oldukça önemlidir. Özellikle bu konuda dergilerdeki kaynaklar dönemi anlatıcı ve dikkat çekici unsurlar olarak görülmektedir.

Tez toplam 6 bölümden oluşmaktadır. Girişli bölümünde tezin amacı, kapsamı, kurgusu, tezde kullanılan yöntem ve bahsi geçen yüzyılın toplumsal durumu hakkında bilgi verilmektedir. Tezin ikinci bölümünde ütopya kavramının tanımı ve yaklaşımları üzerinde durulmuş, mimarlık-ütopya ilişkisi sorgulanmış ve seçilen edebi metinlerin bu tanımlama içinde hangi aralıkta konumlandığı sorgulanmıştır. Tezin üçüncü bölümünde seçilen edebi metinler olan Molla Davutzade Mustafa Nazım'ın Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyye-i Rü'yet'i (1913), Yahya Kemal Beyatlı'nın Çamlar Altında Musahabe'si (1913), Hasan Ruşeni Barkın'ın Ruşeni'nin Rüyası-Müslümanların 'Megali İdeası' Gaye-i Hayalîyesi (1914) içindeki anlatılar, tezin amaçladığı Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında mimarlık ve yazınsal metinlerin, toplumsal yaşama ve mimariye katkısı üzerinden irdelenmiştir. Bu kısımda anlatıların içeriklerinde geçen teknoloji ve gelecek tahayyülünü betimleyen anlatılar; köprü, tayyare, balon, uçak, şimendifer, yeni işlevlere göre tasarlanmış binalar mimarlık alanıyla bağdaşan içerikler olarak ilgi çekicidir. Aynı zamanda eserler, dönemin buluşlarının toplumsal hayatı nasıl etkileyeceğinin sorgulanışını ve yeni icatların insanlar tarafından nasıl karşılandığını anlatmaktadır. Tezin dördüncü bölümünde seçilen süreli yayınlar üzerinden Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına nasıl geçtiği ve bu yayınların toplumsal hayata ve mimari söyleme katkısı incelenmiştir. Süreli yayınlara Milli Kütüphane Arşivi'nden Şehbal, Resimli Gazete, Kalem ve Cem dergilerinin görüntü pozları alınarak ulaşılmıştır. Arap harfli Osmanlıca yazılar tarafımdan çevrilerek gerekli makaleler Latin alfabesine çevrilmiş ve teze konmuştur. Bu süreçte dergilerin görselleri ve yazıları olabildiğince ayrıntılı incelenmiş ve gerekli görülenler tezin yapı taşını oluşturmuştur. Tezin beşinci bölümünde süreli yayınlardaki görseller ve makalelerdeki anlatımlar ile edebi metinlerdeki anlatıların ortaklaştığı köprü, tayyare, balon, uçak, şimendifer, yeni işlevlere göre tasarlanmış

binalar ve Avrupalı devletlerde olan yeni gelişmeler ayrı ayrı ele alınarak tezin savunduğu edebi metinlerin ve süreli yayınları teknolojik gelecek tasarılarını geliştirdiği düşüncesi tartışılmıştır. Bu anlatıların ve görsellerin birbiriyle ilişkisi ve süreli yayınlarla edebi metinler ekseninde hemen hemen aynı zaman diliminde var olması Osmanlı Devleti tarihi ve mimarlığı için yeni bir alan oluşturmakta ve incelenmesini önemli ve gerekli kılmaktadır.

1.3. DÖNEMİN TARİHİ VE TOPLUMSAL DURUMU

Tarih yazımı yöntemleri içinde en yaygın kullanılan yöntem olayların kronolojik bir anlatıma göre sıralanması ve yorumlanmasıdır. Bu bağlamda 19. yüzyıl Osmanlısı büyük bir imparatorluğun yıkılış yüzyılı olarak tarihe geçse de o dönem yaşayanlar için farklı anlamlar içermekteydi. O dönemde yaşayanlar günlük hayatlarını sürdürürken çok fazla savaş ve kopmalarla karşılaşmış ve şahit olmuştur. Bu nedenle olayları yorumlama ve olaylara bakış açıları oldukça farklı ve daha yerel perspektiftedir. Bu durum ise çağı yansıtması açısından oldukça ilgi çekicidir. Yapılan yorumlar ve çıkarılan sonuçlar çağın tanımını yapar. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti oldukça çok savaş yaşamış ve bu savaşlar sonucunda derin yaralar almıştır. 1804'te Sırp ayaklanması ile başlayan bu süreç, Yunan ayaklanması ve bağımsızlığı, sekizinci Osmanlı-Rus savaşı olarak geçen (1853–1856) Kırım Savaşı, 1876'da Sırbistan-Karadağ Osmanlı'ya savaş ilan etmiş, dokuzuncu savaş olan Rus-Türk savaşı 1877 yılında gerçekleşmiş ve Osmanlı bu savaşlarda büyük maddi manevi hasara uğramıştır. (Gülsoy 1999)

Savaşlar sadece toprak kayıplarına neden olmamış aynı zamanda çok fazla siyasi ve toplumsal durumun gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 I. Meşrutiyet ve 1908 yılında II. Meşrutiyet fermanları ilan edilmiştir. Halkın toplumsal faaliyetleri ve yönetimdeki söz hakkı arttırılmıştır. Daha özgür bir Osmanlı halkı söylemi yaygınlaşmış ve bu özgürlüğün Batılılaşmanın etkisiyle, Avrupa'daki kurulu düzen ve teknolojiyi aynen almakla sağlanacağı kabul edilmiştir. Bu dönemde yüzünü Batı'ya dönen Osmanlı Devleti aydınları, çok fazla Avrupa ziyareti yapmakta veya Avrupa okullarında okumaktadır. Oradaki yaşam ve anlayış şekli ilgi çekici gelmekte ve teknolojilerine hayran kalınmaktadır. Bu durum ise düzen için değişim isteğini pekiştirmektedir. Süregelen etkilerle oluşturulan fermanlar daha sonrasında gerçekleşen II. Abdülhamit Dönemi (1878–1908) ile kesintiye uğramış ve bu dönemi bitiren de yine değişim ve yenilik

arayışları olmuştur. Ardından gelen Trablusgarp Savaşı (1911–1912), Balkan Savaşları (1912–1913), ve Birinci Dünya Savaşı (1914–1918) ile Osmanlı'nın çöküş aşaması kesinleşmiştir.

Son yüzyılında oldukça yenilik arayışına giren ve yüzünü bu anlamda Batıya dönen Osmanlı, teknoloji ve terakki ihtiyacını nasıl kendi ülkesine getireceğini sorgulamış ve çözüm yolları aramıştır. Bu anlamda edebiyatın kullanılması ve gelişmesiyle yeni bir yol olarak görülen roman çevirileri önemli bir rol üstlenmiştir. Orta Çağ Avrupası'ndan sonraki dönemlerde yeni arayışların ortaya çıkması Rönesans'la başlayan ütopya kuramı ve yazımı Osmanlı edebiyatında yaygınlaşmaya başlamış, bozulan toplum düzenine Batı etkisi, İslami ve toplumsal kaygılarla çözüm arayışında bu kuram kullanılmaya çalışılmıştır. Ütopya veya Osmanlı'da bazı eserlerde can bulan rüyalar yaygınlaşmış, siyasi ve toplumsal ideallere dönüşmüştür. Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durum ve toplumsal sıkıntıların nasıl çözüleceği ve çözümünün nerelerde aranması gerektiğine kafa yorulmuş ve bu bağlamda birçok eser verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapmış Yusuf Kamil Paşa tarafından kaleme alınan *Tercüme-i Telemak* (1862) oldukça önemli bir yerdedir. Bu eser ilk çeviri roman olarak rastgele seçilmemiştir. Bu roman Plüton'un, ideal devleti ile benzer nitelikte Fransa için gelecek yöneticinin eğitimini ele alarak ideal devlet anlayışını ve ideal devlet adamında olması gereken özellikleri ele alır. (Karagülle 2020) Takip eden süreçte Victor Hugo, Daniel Defoe, Chaeubrieand, Voltaire gibi yazarlardan çeviriler yapılmıştır. Usta, bu çevirilerin Osmanlı kültür yapısına uzak olmadığını ve eskiden gelmekte olan hikâye ve masal anlatıcılığına yakın bir yerde olduğunu söyler. İlk olarak ütopya kavramı kullanılmasa da döneme ait tanımlamalar olan hayal, muhayyel, habname, vakıaname kelimeleri kullanılmıştır. Roman kavramının ise modernizmle gelen burjuvazinin ürünü olduğunu söyleyen yazar, Osmanlı'da 19. yüzyıl içinde teknolojik gelişmelere ve Sanayi Devrimi'ne ayak uydurulamadığı için kent kavramının ve roman türünün oluşmadığından bahseder. Bu yüzyılda çevirilerle roman türü ve Batı edebiyatının yeni ürünleri ile tanışan Osmanlı aydınları, türü tanımış ve daha sonra ise yazarlar kendi romanlarını yazma girişimine girmişlerdir.(Usta 2014)

Yeni bir tür olarak roman, birçok alanda dallanıp budaklanmış ve geleceğe dair toplumsal anlatı hâline gelmiştir. Bu anlatılar 'Rüya'lar olarak tanımlanmış ve dönemin siyasi ve toplumsal krizlerinin yaygınlaştığı zamanlarda bir kurtuluş yolu olarak artarak devam etmiştir. Erken örnekleri olarak Ziya Paşa (1869) ve Namık

Kemal'in (1872) Rüyaları, daha sonraki örnekleri olarak İsmail Gaspiralı'nın *Darürrahat Müslümanları* (1895) ve *Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları* (1888) örnek verilebilir.

Dönemin toplumsal düzeni ve durumunu eleştiren Kemal, Rüya adlı eserinde Hürriyet adlı bir peri kızının halkı galeyana getiren konuşmasından bahseder:

“Ecdadınız mezarlarında doğru yatıyor. Siz bu dünyada boynu eğri geziyorsunuz. Medeniyet, hayvanların ön ayaklarını el yapmaya, bellerini düzeltmeye çalışıyor. Maymundan insan ortaya çıkarmak istiyor. Siz mevcut olan ellerinizi ayak hâline getirmeyi, insan iken maymun olmayı tercih ediyorsunuz. Hâlâ böyle eğri büğrü mü gideceksiniz? Boyunuza olsun istikamet vermeye çalışmayacak mısınız? Aklınız hiçbir vakit ulvi şeylere meyletmeyecek mi? Gözünüz daima yere mi bakacak?” (Kemal 1872: 12)

Dönemin şartları düşünüldüğünde aslında Namık Kemal'in bu güzel kızın adını Hürriyet koyması şaşırtıcı değildir. I. Meşrutiyet'in ilanı ile çözülemeyen ve hâlâ istenilen özgürlüklerin sağlanamaması bu kavramın en önemli unsur olarak dile getirilmesine neden olmuştur.

Osmanlı bu dönemde oldukça bunalımlı zamanlar geçirmiştir ve diğer devletlere karşı durmakta zorlanmaktadır. Ziya Paşa'nın Rüyasında bu durumdan bahsedilerek:

“Malumunuz olmalıdır ki, Avrupalılar Devleti Aliye'ye canı çıkmış bir ceset olarak bakıyorlar. Artık ölüye can vermek mümkün değil ise de Rusya'nın İstanbul'u istila etmesi korkusundan ve yerine konulacak hiçbir şey bulunmadığından, taarruz edince yine bu cesedin kalmasını arzu ediyorlar. Ahaliyi vergiler altında ezmek, devlet hazinesinden paralar çalmak, yapılan nizamları icra etmemek, yalan söylemek, utanmamak gibi bizim mevcut idaremizde gördükleri fiil ve hareketleri bütünüyle dinimizin gereklerinden zannediyorlar ve yaptırılan saraylara ve gemilere ve şuan buna verilen ihsanlara ve bir de hazinenin mevcut hâline ve yapılan borçlanmalara bakıp Zatı Devletinizi devletin vaziyetinden habersiz ve vekillere mağlup inancında ve vekillerin ne hain olduklarını pekâlâ bildikleri hâlde Devleti Aliye'de başka adam olmadığından bunların istihdamlarına ihtiyaç olmak gerektir zannında bulunuyorlar. Özetle bizden o kadar bıkmışlar ve asri ilerlemelere o derece alışmışlardır ki eğer Rusya korkusu olmasa ve saltanatın yerine başka bir heyet teşkilinde ayrılık ve karışıklık olmayacağını akılları kesse bizi çoktan Anadolu'ya defederlerdi.” (Paşa 1869: 5)

Diyerek yönetimin içinde bulunduğu durumdan bahseder. Anadolu'daki halkın durumunu ise şu sözlerle özetleyerek:

“Anadolu ise bir yangın yerine benzer. Her nereden geçilse yıkılmış köyler, harabeler görünür. Vergi, aşar, rüsumet (gümrük vergileri), askere alma ve yüklenen diğer vergilerin icra ve temini sırasında meydana gelen suistimaller ahaliyi ezmiştir. Her memleketi Tanzimat'tan evvel birkaç derebeyi zabt ettiği gibi, şimdi de eşraf ve Meclis üyeleri istila etmişlerdir. Bunlar ahaliye istedikleri gibi zulüm ve tecavüz ederler. (Paşa 1869: 6)

Namık Kemal ve Ziya Paşa dönemin mevcut durumundan bahsederek ütopya sayılabilecek siyasi rüyalarında çözüm yolları aramışlardır. Aynı şekilde süreli yayınlarda da devletin gidişatıyla ilgili makaleler kaleme almışlar, birçok dergi ve gazetede bu gelişmeleri halka duyurmaya uğraşmışlardır.

Bu çalışmada 19. yüzyılın son dönemleri ve 20. yüzyılın başı diyebileceğimiz zaman aralığında yukarıda belirttiğimiz gelişmelerin Osmanlı edebiyatı ve günlük hayatla olan etkileşimleri verilen ütopyik eserler, yapılmaya çalışılan çılgın projeler ve gazete, mecmua yazı ve görselleriyle anlaşılmasına çalışılmıştır. Osmanlı Devleti son yüzyılında hızlı bir değişim geçirmek zorunda kalmış ve değişime ayak uydurmak için geliştirilen yöntemler ışığında ilerlemeye çalışmıştır. Ulaşılan yazınlar ve görseller bu ilerlemenin teknoloji, modernizm ve terakki kavramları üzerinde yoğunlaştığını ve din, kültür, toplum nezdinde nasıl algılanması ve imgelenmesi gereklilikleri çerçevesinde incelenmiştir. Şüphesiz her çağın hassasiyetlerini, değerlerini ve kendi içindeki yorumlamalarını elimizdekilerle tam olarak idrak etmek mümkün değildir. Fakat ulaşılan belgeler ve bilgiler ışığında yeni bir yol çizmek ve bu yolu yapılan çalışmalar dâhilinde aydınlatmak elzemdir.

BÖLÜM II

1.4. ÜTOPYA KAVRAMININ İRDELENMESİ

Ütopya kelimesi *ou* (değil) ve *topos* (yer) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir kavramdır. Ütopyalar hayatta var olmayan idealleştirilmiş bir dünya görüşü ve yaşam çizgisinde şekillenen mükemmel yaşam örgüleri ve mekanları olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaşam örgülerinde genellikle mekanlar ya bir ülke üzerinden ele alınmış ya da olmayan ama var olması çok olası mekân tasvirleri yapılmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç eski ve eleştirilen düzenin yerine yeni bir düzen oluşturma ve bu düzeni yaşatma olarak düşünülebilir. (Eroğlu 2013) Ütopya Rönesans ve Reform hareketleri sonucu Aydınlanma fikrinin etkisiyle ortaya çıktığı düşünülen bir yazım türüdür. Bu mevcut düzenin ve yaşam şeklinin sorgulanması üstünden yeni bir hayat tahayyülü olarak meydana gelmiştir. Bu hayat tahayyülü yapılırken eski kalıplar metnin altlığını oluştursa da aslında eleştiri niteliğinde de değerlendirilen unsurlar olarak karşımıza çıkar. Tarih boyunca gelecek ve şimdi arasında bir yerde sıkışık olarak tasvir edilen ütopyalar, iki zaman diliminden de taşıdığı parçalarla bir bütün oluşturabilmektedir. (Şensoy 2016: 10) Şimdinin eleştirisi yapılarak gelecekle ilgili umut veya umutsuzluk tasvirleri oluşturulmuş ve bu yolla yeni bir söylem ve toplumsal değerlendirme açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Somay'a (2017: 20) göre düzenin sürdürülebilmesindeki temel faktör, belli bir sınır belirlemesi ve diğer insanlarla aralarında bir mesafe olmasıdır. Bu durumu en iyi özetleyen görsel ise, Holbein Gravürü olarak bildiğimiz More'un 16. yüzyıldaki Ütopya adası tasvirinin geliştirilmiş şeklidir. Tipik olarak çerçevelenmiş ve sınırlı bir alanın betimlendiği gravür verilen mesajı kesin olarak ortaya koymaktadır.

Şekil 2.1: Holbein Gravürü (Somay 2017: 21)

Semih Bilgin'e (2018) göre ütopyalar ilk kurgusundan itibaren siyasi bir eylem olarak faaliyet göstermektedir. Topluların yaşantı ve davranış biçiminin yenilenmesi için bir unsur olarak çalışmakta ve topluları yönlendirmektedir. Yani ütopyalar gelecek tasavvurları yaparken aslında çok da uzak olmayan bir yaşamın varlığını hayal ettirip gerçekleştirilmeye değer bulunması yönünden ilgi çekici olabilir.

Sadık Usta (2014: 67) ise ütopya kavramının değerlendirilmesini korku ve umut diyalektiği üstünden incelemiştir. Sahip olduklarımızı kaybetme korkusu ve yeni kazancımızı elde etme umudu bizi ayakta tutar ve zihnimizde bu iki senaryoyu da

karşılıyacak olasılıklar yaratırız. Ütopik düşünme olarak adlandırılan bu eylem aynı zamanda ihtiyaçlarımıza yanıt verme açısından bize çeşitli hedefler koyar. Korkuyu aşarak istenilene ulaşabilme yolunda kendimizi motive etmemizi sağlar. Usta, ütopya söylemini şöyle tanımlar:

“Ütopya verili, mevcut ve reel dünyanın doğurduğu, meydana getirdiği, peydahladığı daha iyinin ve daha güzelin olanaksızlığıdır. İhtiyaçtan kaynaklanan daha yeninin ve daha güzelin bilincine varıldığı andan itibaren de bunun gereği yapılmaktadır. Nitekim Rönesans ikliminin belirlediği 16. yüzyılda, mevcut durumun bir eleştirisi olarak ortaya çıkan daha iyinin bilinci kendi estetik bilincine kavuşmak zorundaydı ki bunun adı da Ütopya oldu.” (Usta 2014: 24)

Usta bununla birlikte ütopyaların üç tanımla açıklanabileceğini söylemiştir. İlki tarihin belli dönemlerinde görülen ahlaki, siyasi, düşünsel ve toplumsal krizlerin ardından ortaya çıkan eleştiri ve bir şeylerin yolunda gitmediğini gösteren bir uyarıcıdır. İkinci olarak ütopya felsefi ve siyasi boyutu olan gelecek tahayyüllerinin ele alındığı bir portre niteliğindedir. Henüz mevcut değildir ama sonunda okuyan insanlara gerçekleşeceği hissiyatını yansıtır. Üçüncü olarak ise ütopyalar yaratıcılarının bilgi birikimini, fantezisini ve hicvini yansıtan düşünce pratikleridir.

Nazmi Eroğlu'na (Eroğlu 2013) göre ütopyalar gerçekte var olmasalar da uygulanabilirlikleri her zaman geçerli olan tasavvurlardır. Düşünen her insanın arzu ve istekleri dahilinde yeni bir hayal oluşturma durumu olan ütopyalar, gerçekleştirilebilmeleri realitede olan durumun değerlendirilmesi ölçüsündedir. İnsanlar gelecekleri için hayaller kurarlar. Bu hayalleri aile efradını, milletini ve ülkesini de kapsar. Ütopya ise bu hayal ile gerçeğin arasında bir yeredir. Garaudy şu ifadelerle ütopyanın kurulmaktaki amacını açıklamıştır:

“Ütopyası olmayan dünyanın ve ütopyası bulunmayan hayatın pek bir anlamı kalmazdı. Ütopya, biz ilerledikçe sürekli geri çekilen bir ufuktur. Fakat bakışlarımızı o uzak ideal üzerine dikilmiş tutmazsak, yaptığımız eylem körü körüne bir eylem olur. Bu düzenleyici, yön verici postulatları olmayan dünya, yalnızca kaostur, anlamsızlıktır, hayatımız ise “yararsız bir tutku. Ya saçmalığı seçeceğiz ya da imanı.” (Eroğlu 2013: 3)

İnsanın gaye-i hayalinin ondan izler taşıyacağını söyleyen Eroğlu bu ülkülerin insanlığın geneli bazında gerçeğe mazhar olamayacağını ama zamanın problemlerine eleştiri niteliği taşıdığını söyler. Bu ütopyik fikirlerin, ideaların sistematik bir tutarlılığının olması gerektiği ve derin düşünceler sonucu ortaya çıktığı belirtilir.

Evren Yalım'a (2002) göre ütopyalar nasıl sil baştan bir yaşam kurgusu oluşturuyorlarsa içinde yaşayan insanlar da gerçek insanlara benzememekte ve tasarı ürünü gibi durmaktadır. Yani insanların her gün belli bir saat düzeninde sistematik olarak sürekli aynı anda kalkmaları, aynı saatte yemek yiyip çalışmaları, çalışma ve üretkenlik duygusunu sürekli tekrarlamaları ve aynı heveste olmaları çok da insani bir durum değildir. Ütopya kavramının kurgusu insanlarına da sirayet etmiş ve duyguları, istekleri alınmış ve toplum düzeninde mükemmel derecede yaşadıkları hayal edilmektedir. Yalım'a göre illaki biri bu sınırlı olmayan yerden ayrılmak isteyecek veya basitçe bu kurallar ve toplum düzenine uymayı reddedecektir. Bu baskıcı düzeni ve birey modelini şu şekilde açıklar:

“Ütopyanın baskıcı düzeni, insanlara dayattığı saati saatine planlanmış günlük yaşamı ya da sıkıcılığı onun insan doğası ile barışık bir kavram olmamasının sebeplerinden bazılarıdır. En az bunlar kadar önemli sebep de bir ütopya toplumunda yaşayan bir kişinin doğumundan ölümüne dek bütün hayatını refah ve mutluluk içinde geçeceğinin garanti edilmiş olmasıdır. Böyle bir kişinin hayatını sürdürebilmek ve kendine bir gelecek kurmak için mücadele etmeye gereksinimi yoktur. Dolayısıyla ütopya toplumu bireyi umut etmez, korkmaz, hayal kurmaz, kaygılanmaz, seçim yapmaz, soru sormaz, kaybetmez ya da kazanmaz.” (Yalım 2002: 7)

“Raymond William (2010) ise ütopyanın 1850'lerden itibaren sistematik yapılardan, deneysel (heuristic) ve daha açık söylemlere dönüştüğünü ifade etmektedir. Yeni bir toplum üzerine kurgulanan ütopyanın sadece bir yapısal çözüm getirmenin dışında yeni ilişkilerinde oluşmasının öngörüldüğü bir etki olarak ele almaktadır. —Heuristic olgusunu ütopya ile ilişkilendirirken güçlü ve üstünlük ile tanımlamaktadır. Aynı zamanda bireyin çevresinden izole olma durumuna da değinmektedir. Bunun karşısında tuttuğu sistematik olgusunun ütopya ile ilişkisini gerçekleştirilebilirliği, düzen ve standart yaşam ile kurmaktadır.” (Çakaloğulları 2015: 7)

William'a göre 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde ütopyalar siyasi bir alana kaymakta ve bu durum ülkeler arasında yeni ilişkilerin veya kopuşların alt metinlerini değerlendirebileceğimiz bir belge niteliği olmaktadır. Nitekim 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı diyebileceğimiz zaman aralığı tam da değişim için gazetelerde yayınlanan yazı ve görsellerle etkileşim yaygınlaşmış ve hız kazanmıştır. Zaten Osmanlı düşünüldüğünde bu zaman aralığı çok fazla savaşın ve dönüşümün olduğu, yeni okul ve kurumların açıldığı bir zaman dilimidir. Siyasi alana kayan bir türün Osmanlı'da yaygınlaşması ise dönen şartları düşünüldüğünde hiç şaşırtıcı değildir.

1.5. ÜTOPYA YAZIMININ İLK ÖRNEKLERİ

Utopia terimini ilk kullanan ve aynı zamanda eserinin adını veren Thomas More, Ütopya kitabında Ütopya adında bir ülke kurgulamıştır. Aynı zamanda VIII. Henry'nin danışmanlığını yapan yazar ülke ve yönetim konusundaki aksaklıkları ele almış ve bu eleştiriler ışığında hayali bir ülke oluşturmuştur. Ütopya devletinin kurucusu Utopus yeni bir düzen kurmak için ülkesini hiç kimsenin bilmediği güney yarım kürede bir adaya kurmuş ve burada adalet ve eşitliğin temsil edildiği yeni bir düzen oluşturulmuştur. Dönemin yönetim algısını kırmaya çalışan More, Ütopya devletinin demokrasiye benzer bir anlayış ile yönetildiğini, insanların savaş istemeyen barış yanlısı insanlar olduklarını ve zevkleri ve yaşam kaliteleri için yaşadıklarını anlatmıştır. Ütopya'da yaşayan insanlar tarımla uğraşan ve günlük birkaç saat verimli bir şekilde çalışarak kendi üretimlerini sağlayan insanlardır. Toplumun hepsinin eşit bir şekilde toplu hâlde yemek yediğini ve kimsenin eşya veya mülk edinme ihtiyacının olmadığı anlatır. Bu mal biriktirme kaygısının ve sahip olma dürtüsünün sınıf ayrımlarına neden olduğu tartışılmıştır. Burada en önemli hususlardan biri de din ve vicdan özgürlüğüdür. Ütopya'da kimse birbirinin dinine ve inancına karışmazken en yaygın ve saygı gören inanç olarak Hristiyanlık gösterilmiştir. Bu kısımda yazar ne kadar saygılı ve eşit bir toplumdan bahsetse de kendi din algısını yerleştirerek Tanrı'ya inanmayan ve eski inançlarını devam ettiren insanların ise saygı göremediklerini anlatmıştır. Bu da aslında toplumsal farkların din bazında hoşgörü de olsa akılda tam yerleşemediğinin göstermektedir. Yazar Ütopya halkını anlatırken toprak genişletmek istemeyen ve kendi topraklarını insanları zarar görmesin diye paralı askerlerle koruyan bir halk olarak betimlemiştir. Onlara göre birçok Ütopyalı'nın kanının akmasındansa barış istemeyen başka ülke yöneticileri yönetimden indirilmeye çalışılmalı ve Ütopya'ya saldırılar önlenmelidir. Burada hukuk ve adalet o kadar gelişmiştir ki tek tük anlaşmazlıklar çıkar ve bu anlaşmazlıklar da hemen çözülür. Hatta diğer ülkelerden insanlar Ütopya'daki adalet anlayışının kendi ülkelerinde de benimsenmesi için uzmanlar isteyerek ülkelerinin hukuk alanında gelişmesini sağlarlar. More, Ütopya metnini kendi anlatımı olarak kaleme almayıp, birçok seyahate katılan Raphael Hythlodæus'tan aktardığını söylemiştir. Bu çizgiler ışığında More'a göre ütopya yeni bir düzen ışığında eski sorunlara çözüm arama ve iyileştirme olarak yorumlanabilir.

Ütopya kavramına temel oluşturabilecek More'dan önceki metin ise Platon'un Devlet'i kabul edilir. Platon burada "ideal devlet" tanımı yapmış ve bu devlet

anlayışında toplumsal yaşamın nasıl olması gerektiğiyle ilgili kurallar koymuştur. Ona göre “*Mükemmel devlet mükemmel bireyler oluşturur, eksik ve yapmacık bir yapıya sahip devlet ise kusurlu ve eksik yapıli bireyler oluşturur.*” Platon devletin yapı taşı olmanın yalnız bir birey olmaktan daha yüce ve ileri bir seviye olduğunu söylemiştir. Ona göre idealar tanımlamış ve yine ona göre olmayan ama olması gereken toplum düzenini tarif etmeye çalışmıştır. Bu tarife başlamadan önce var olan devlet şekillerinin yanlışlıklarından bahsetmiştir. More’dan sonra çeşitli ütopyalar ele alınmıştır. Bunlara en klasik örnekler olarak Tommaso Campanella’nın *La Citta del Sole* (Güneş Ülkesi 1602) ve Sir Francis Bacon’un *New Atlantis* (Yeni Atlantis 1627) gösterilebilir. Bu eserlere bakıldığında ortak kaygının Hristiyanlık gibi belli bir din üzerinden insanların hoşgörüsüne dayanan bir toplum yapısı oluşturulduğu görülür. Halklar ve yaşam tarzları daha eşitlikçi ve birlikte yaşam kurallarına riayet edilir düzeydedir. Güneş Ülkesi’nde farklı bir söylem olarak çok korunaklı bir yer olduğunu ve elde edilmesinin imkânsızlığı belirtilmiştir. Şehri koruyan duvarlar çok sağlamdır şehir girişlerinde bulunan duvarlar için “*her bir duvarın iç ve dış yüzeyleri tarihten biyolojiye, teknikten matematiğe, mümkün olabilecek her bilgiyi görsel ve sembolik yollardan*” göstermektedir. Bu duvarlar aynı zamanda yeni gelen nesillere eğitim vermek için kullanılmıştır.

1.6. 19. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ’NDE ÜTOPYA YAZILARI VE ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Ütopya yazımı dünya için Rönesans, Reform ve Modernizm kavramlarıyla birlikte ortaya çıkmış ve farklı bir bağlam kazanmıştır. Bu durum Avrupa için daha erken bir zaman dilimini kapsar. Ütopya başlığı altındaki eserlerin Avrupa’da 14. yüzyıldan itibaren Orta çağ feodalizminin çöküşüyle birlikte güçlenen Krallıkların Kilise ile girdikleri savaş, ticaretin canlanmasıyla büyüyen kentlerin çekim noktaları hâline gelerek teknolojinin, kültürün, sanatın, toplumsal yapının gelişmesine müsait hâle gelmesi bilimin gelişimi, yeni pazarların oluşturulması ve Amerika’nın keşfiyle beraber yeni kurulan devletlerin ekonomilerinin güçlenmesi gibi dönemin çeşitli gelişmeleri sonucu oluştuğu savunulabilir. (Usta 2014) Ütopya kavramı Osmanlı için 19. yüzyılla birlikte yaygınlaşan çeviriler sayesinde yeni bir türle tanışma anlamında değerlendirilir. En yaygın olduğu dönem 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl olarak görülür. Bu dönemde roman, ütopya gibi kavramlarla ve örnekleriyle tanışan Osmanlı aydınları Usta’ya göre:

“Başlarda ütopya kavramı doğrudan devralınmamıştı; çünkü Avrupalı aydın bile bu kavramı, oraya buraya serpilmiş birkaç çabanın dışında, henüz teorik düzlemde ele almamıştı. Bu iş, teorik anlamda ancak 19. yüzyılın sonlarında yapılacaktı. Osmanlı aydını da bu kavramı, kendine uygun bir sinonimle karşılamıştı. Önce ‘hayal’ denmiş ve ‘muhayyemat’ sonraysa ‘habname’ ve ‘vakıanname’. 19. yüzyılın sonlarında da bu türün örneklerinden biri olarak Hayat-ı Muhayyel yazılmıştı. Nitekim ‘ütopya’ kavramı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren gelip dilimize kökten yerleşmişti.” (Usta 2014: 66)

Diyerek ütopya kavramının ve eserlerinin Osmanlı bünyesinde gelişimini anlatır. Çevirilerle başlayan ve sonrasında Avrupa’da ortaya çıkan çeşitli edebiyat türleri ele alınarak bu asırda ilk çeviri örneği “Telemak” Yusuf Kamil Paşa tarafından çevrilmiş sonrasında Mecmua-i Fünûn’da yayımlanmıştır. Bu dönemde Jules Verne gibi yazarların eserlerinin çevrilmesi yaygınlaşmıştır. Jules Verne Mütercimi olarak bilinen Ahmet İhsan 37 çeviri yaparak önemli bir yerde durur. Bu konuda Sevük’ün Avrupa Edebiyatı ve Biz başlıklı çalışmasından örnek veren Karadağ (2012),

“Bizde en çok ve birinci derece tercüme edilenlerden biri de Jül Vern’dir. Romanlarda daima “ahlâkî bir gaye ve bir hikmet” gözetmek isteyen daha evvelki nesilde Jül Vern’in romanları çocuklara ve gençlere aynı zamanda ilmi, fennî, coğrafi malumat vermek itibariyle ve en nezih aile kütüphanelerine girebilecek mahiyetleri bakımından çok rağbet gördü. O kadar ki, bizde Ahmed İhsan gibi onun külliyyatını Türkçemize mâl etmek için ömür vakfedenler bile görüldü. Servet-i Fünûn mecmuasıyla matbaaya sahip olan Ahmed İhsan, bu tercümeleri çok güzel, resimleri de mükemmel olarak basıyordu.” (Karadağ 2012: 55)

Sonrasında ise Ziya Paşa ve Namık Kemal’in Rüyaları gelir ki bu eserleri daha çok siyasi rüyalar olarak adlandırmak mümkündür. Sadık Usta’ya göre Osmanlı aydınlarının kullandığı siyasi rüyalar geçmişten gelen geleneğin ütopya kavramıyla özdeşleştirilerek meydana getirdiği oluşumdur. Bu konuda Usta:

“Geleceğe dair toplumsal düşlerin rüya olarak tasarlanması, geçmişi çok eskilere dayanan bir gelenektir ki, bu geleneğe bütün uygarlık ve kültür çevrelerinde rastlanmaktadır. Türk toplum geleneğinde de ‘siyasi rüyalar’ sıklıkla kullanılan bir anlatım yöntemidir. Osmanlı döneminin ilk siyasi ütopyaları da, Türk edebiyat tarihinin pek aşına olduğu rüyalar şeklinde ortaya çıkmıştır.” (Usta 2014: 67)

Özgül ise siyasi rüyalarla ilgili meselenin bireysel olmadığını belirtir. Ona göre bu rüyalar toplumları etkilemesi ve gayretlendirmesi için kasten kaleme alınmış ve cemiyet dediği aydın kesimin isteklerini yansıtan eserler olarak ortaya çıkmışlardır.

“Türk aydınları da Tanzimat döneminde Freud’un belirttiği gündüz düşlerini fazlasıyla görmüşlerdir. Türk toplumunun değişen, kötüleşen yapısı onları da düş görmeye itmiştir. Onlar kurguladıkları rüyalarda Osmanlı toplumunun aydınlık günlerini tahayyül etmişlerdir. Buradaki rüyalar ferdi rüyalar değildir. Özgül’e göre yalnızca fertler rüya görmez. Toplumlar da rüya görür. Türk aydınları da toplumsallığın yansıması olan toplumsal rüyalar görmüşlerdir. Burada bütün cemiyetin duygu, düşünce ve isteklerinin yansıması söz konusudur. Kısaca Türk aydınları bütün bir toplumun bilinçaltını edebi eserlerine yansıtabilmiştir (Mete 2018: 88).”

Kumar ise geleceğe dair düşlerin sadece Osmanlı aydınları ve tarihinden esinlenerek gelişmediğini yabancı metinlerde de rüyaya yatma geleneğinin var olduğunu belirtir. *L’An 2440* gibi metinlerin yaygınlaşması ve çevrilmesiyle başlayan süreçte Wells, Morris gibi diğer yazarları da etkilediğini ve uyku ve ütopya kavramlarının gelecek tahayyüllerinde özdeşleştiğini söyler.

“L’An 2440 eseri ile birlikte ana karakterin uykuya dalıp, gelecek bir zamanda uyandığı bir anlatım türü tipikleşmiştir. L’An 2440’daki kurguya göre kahraman uykuya daldıktan sonra 2440 yılında tekrar uyanır. Ana karakter uyandıktan sonra müreffeh bir Paris’te kendini bulur. Buradaki düzende bilim, toplumun merkezine yerleşmiş ve kilise toplum hayatından tamamıyla çekilmiştir. Mercier bu eseriyle artık coğrafyanın değişmediği, sadece zamanın ileri alınmasıyla dönüşümlerin olduğu bir ütopya kurgusu geliştirmiştir. Bu kurguda zaman seyahati rüya yoluyla gerçekleşmektedir. Bu ütopya tipi Morris, Wells gibi Avrupalı yazarların yanı sıra, Amerika’da Bellamy başta olmak üzere diğer coğrafyalarda da birçok yazarı etkilemiştir. Bütün yazarlar uyku temalı gelecek ütopyalari kaleme almışlardır.” (Mete 2018: 77).

Fatih Andı’ya (2015) göre ise çeviri eserlerden sonra sefirlerin anlatıları İstanbul tahayyüllerini pekiştirmiş ve şehir olgusuna yeni bir söylem kazandırmıştır. Andı’ya göre:

“Türk edebiyatçısının Batı edebiyatlarıyla ilgi ve ilişkisinin başlaması, mekâna farklı dikkat ve hassasiyetlerle yaklaşan Batılı edebiyat metinleriyle muarefe, özellikle roman gibi mekân zemininde yürüyen yeni edebî türlerin Batı edebiyatlarından alınıp benzerlerinin Türk edebiyatında da yazılma denemeleri, edebiyatta “gerçekçilik” vurgu ve çabasının güdülmesi gibi sebep ve gelişmeler neticesinde İstanbul’a daha farklı bir niyet ve bakış açısı ile yaklaşma gayretlerinin mahsulü olan edebî metinlerde kendisini göstermeye başlar. Bu tematik yoğunlaşma ve eğilimde dönemin Osmanlı aydın ve edebiyatçısının yurtdışına çıkma imkânını eskiye oranla daha fazla elde

etmesinin, özellikle de Avrupa şehirlerini görerek, oralarda bulunarak, o şehirlerle İstanbul'u kıyaslama sonucunda "şehir" olgusuna ve kimliğine dair fikirler beslemeye başlamasının rolünü de düşünmek gerekir. XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar sarkan süreçte Avrupa payitahtlarında görev yapmış sefirlerin ve bazen sefaret memurlarının kaleme aldıkları ve Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Fransa Seyahatnâmesi'nden Mustafa Sami Efendi'nin Avrupa Risâlesi'ne uzanan çizgide sefaretname ve seyahatnameler, Namık Kemal'in "Londra", Sadullah Paşa'nın "Şarlotenburg Sarayı" gibi makaleleri, Ahmed Midhat Efendi'nin Avrupa'da Bir Cevlân ve Ahmed İhsan'ın Avrupa'da Ne Gördüm isimli seyahat kitapları vb. metinler, Türk insanının kafasında İstanbul ve diğerleri mukayesesini doğurmuş, bu mukayesenin bir uzantısı olarak da İstanbul, devrin yazarının kalemine, okurunun rağbetine daha çok uğrar olmuştur." (Andı 2015: 149)

Ütopyaalar çeviri ile değer kazanan ve tanınan daha sonrasında ise her edebi türde olduğu gibi Genç Osmanlıların da kendi okuma ve yazma pratikleri bağlamında tekrar oluşturulan bir edebi türdür. Bu dönemin eserlerinde genel manada amaçlanan Batı teknolojisi ve gelişmişliğini öz değerler üzerinden ele almak ve geliştirmek üzere denemeler yapmaktır. Seda Uyanık (2010: 12) bu dönemi "Batı'nın bilim ve teknolojisinin Osmanlı'ya getirilmesi" olarak değerlendirmiştir. Bu teknolojinin getirilmesinin ne tür sorunlara yol açabileceğini tartışmıştır. Uyanık bu türle ilgili olarak:

"Metinlerde ütopyanın bir özelliği olan mevcut düzene karşı bir memnuniyetsizlik durumu görülmekle birlikte bu durum bilim ve teknoloji ile aşılmaktadır veya memnuniyetsizliğin kaynağı bilim ve teknolojidir. Burada dikkati çeken nokta, tarihsel olarak var olan mekanların dönüştürülerek yeniden kurgulanması ve bu kurguda bilim ve teknolojinin başat olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı edebiyatında 'ütopya' olarak anılan metinlerin bilim kurgu türüne daha yakın olduğu söylenebilir. (Uyanık 2010: 41)

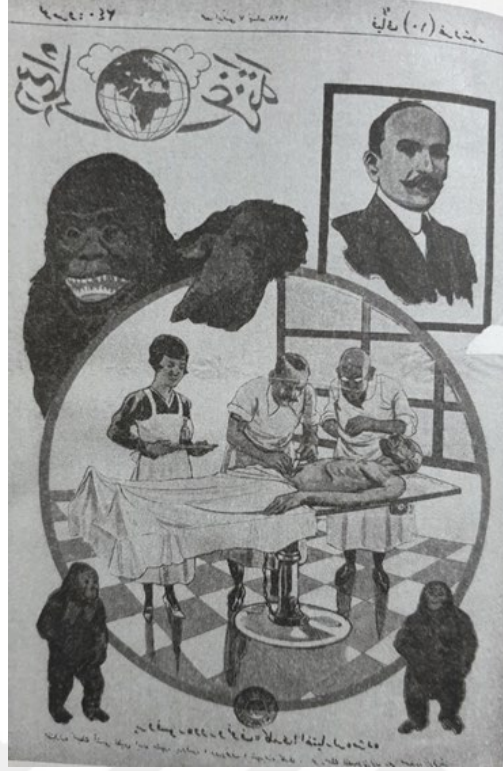
Fatih Andı (Uyanık 2013: 43) Fenni Roman başlıklı makalesinde bu konuya değinerek fenni romanı şu şekilde tanımlar:

"Konusunu fenni olaylardan, keşif ve icatlardan alan ileride olması tahayyül edilen teknolojik gelişmelere yer veren, aya, gezegenlere, uzak kıta ve denizlere yapılan heyecanlı seyahatlerden bahseden roman türü" (Uyanık 2013: 43)

Bu tanımlamayla Andı, Türk edebiyatındaki verilen bu eserlerin Fenni Roman tanımını altında toplanabileceğini savunur ve fenne dayalı bir edebiyat türü dediği Fenni Edebiyat terimini dönemin eserleri için kullanır.

Şekil 2.2: Simyacılığın büyüden bilime ilerlediğini gösteren bir resim, (Resimli Gazete, 1928, Aktaran Uyanık 2013: 68)

Şekil 2.3: Gençlik aşısını bulduğunu iddia eden Voronoff'un Fransa'da yaşlılar üzerinde yaptığı gençleşme operasyonlarını canlandıran bir resim, (Resimli Gazete, 1928, Aktaran Uyanık 2013: 69)

1.7. LİTERATÜRDE MİMARLIK VE ÜTOPYA İLİŞKİSİ

İnsanlık, varoluşundan beri içinde bulunduğu zaman ve durumla ilgili duyduğu rahatsızlık ve bunlara çözüm olarak ürettiği fikirlerle düşünsel anlamda gelişmektedir. İdeal toplum ve düzen bu rahatsızlıktan ortaya çıkmış ve insanoğlu teknolojik gelişmelerin getirilerini mevcut durum ile bütünleştirerek ütopya kavramını oluşturmuştur.

Mimarlık birçok alanla ilişkili bir alan olmuştur. Endüstri Devrimi ve zamanın koşulları ile meydana gelen ütopya yazımı ise mimari söylemler ve mimari elemanlardan ayrılamaz şekilde iç içe geçmiş ve bütünleşmiştir. İlk ütopya örneklerinden günümüze kadar olan ütopya örneklerine bakıldığında, toplum hayatının yeniden ele alınması ve değerlendirilmeye konulması kent tasvirlerinin anlatılmasıyla başlamakta ve mekân algılarının ve yeni yaşam koşullarının belirlenmesi mimari söylemlere bağlanmaktadır. Mimarlık ve ütopya ilişkisi hiç kopmayacak ve yazımlarda gittikçe genişleyecek şekilde ele alınmıştır.

Mimarlık kavramı ütopyalarda mekan üstünden ele alınmış, olmayan bir yer diye anılsa da olması istenen veya hayal edilen kent tasvirleri ütopya söylemini genişletmiştir. 19. yüzyıl düşünüldüğünde teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ışığında mevcut mekanlar genişlemiş, yeni tekniklerin ve malzemelerin ortaya çıkmasıyla mekan artık farklı dinamiklerce oluşturulmaya başlanmıştır. Bu oluşumların en güzel örnekleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan Dünya Fuarlarında görülmekte bilim ve teknolojik faaliyetler mimarlık ve yapı inşasıyla ülkeler arasında bir gösterim aracına dönüşmektedir. Hobsbawm bu durum için “*Batı’nın, Sanayi Devrimi sonrası, ekonomi ve sanayide kazandığı zaferleri kutlamaya yönelik düzenlediği ayınlar*” (Ergüney 2015: 49) olarak nitelendirmektedir.

Emre Mete (2018) ise bu yüzyıl içindeki gelişmelerin ütopyalardaki söylemleri ve çevre tahayyüllerini de etkilediğini belirtmiş ve gelecekteki mekanların anlatımına dönüştüğünü belirtmiştir. Mete bu konuda:

“Bilim ve ilerleme bu şekilde bütün yüzyılın fikri ve düşünsel hayatına yansımıştır. Kumar’ın deyimiyle bu dönemde “Tanrı, ol Newton! dedi ve ışık geldi”. Bu çerçevede bilimin ışığı ve ilerleme güdüsü de bütün ütopyaları sarmış ve sarsmıştır (Kumar 2006: 80). Klasik ütopyalarda daha fazla şüphecilikle yaklaşılacak bilim ve ilerleme düşüncesi, on dokuzuncu yüzyıl ile birlikte ütopyaların merkezine yerleşmiştir.

Bilim ve ilerleme ayrıca ütopyaların kendisini gelecekte konumlandırmasını sağlamıştır. Bu önemli bir dönüşümdür. Klasik ütopyalarda olmayan gelecek tahayyülü, on dokuzuncu yüzyıl ile birlikte bütün ütopyaların içerisine yerleşmiştir. Bu sebeple Vieira’da ütopya kavramının yerine bu dönemde ütopyanın Eukronya’ya, yani, “gelecekteki iyi yer” şeklindeki anlayışa büründüğünü ileri sürmüştür.” (Mete 2018: 76).

Mimarlık, tüm ütopya ve karşı ütopyalarda kaçınılmaz olarak vurgulanan bir sanat dalı hâline gelmiştir. Her ütopya, toplumsal olduğu kadar mimari de bir tasarım olmaya başlamış, mimari üretimin durgunluk yaşadığı ve mimarının kendi sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığı dönemlerde önemli bir rol oynamış ve bu anlamda mimari üretime canlılık getirmiştir. Özellikle 20. yüzyıl ele alındığında ütopya ilerleyen teknoloji ve bilim ütopya yazımına katkıda bulunmuş, mekan oluşumunda yeni söylemleri beraberinde getirmiştir. Evren Yalım’a (2002) göre artan endüstrileşme ile birlikte sosyal hayata entere olan bilimsel buluşlar- musluk, asansör, elektrik, uçak, trenler, radyo, telgraf gibi- insanların hayatını değiştirerek yeni bir gelecek hayalinin ütopya üzerinden kurulmasını sağlamıştır. Buna göre:

“Bu dönemde üretilen ütopyaları incelediğimizde bunların belli ideolojik alt yapılarla sahip olmalarına rağmen; detaylandırılmış toplumsal yaşamlar değil de teknoloji tarafından şekillendirilmiş fiziksel çevreler önerdiklerini görürüz. Fiziksel çevreye verilen önem ve teknolojiye iyimser bakış, bu iki öğenin sosyal yaşamı dönüştürebileceği inancından kaynaklanmaktaydı.” (Yalım 2002: 18)

Bülent Somay (2017) Toplum Mühendisliği ve Toplum Mimarlığı başlıklı çalışmasında ütopya yazımının en başından itibaren mimarlıkla ilişkisinin olduğunu söylemiş nitekim ‘olmayan yer’ anlamı taşıyan ütopya kavramının bir ‘mekan’ı işaret ettiğini savunmuştur. Bu yazısında:

“Ütopya’nın mekan tasarlamakla yakından bir ilişkisi var... Kuşkusuz böyle bir ilişki var ve her ütopyacı aslında bir mimar sayılmalı. Çünkü toplumları ve kültürleri yalnızca birbiri ardından gelen bir olaylar sırası, çizgisel bir gelişim silsilesi olarak değil de bir yapılar ağı (structural network) olarak görürsek, mimarlık bu yapıların kavranması ve yenilerinin tasarlanması için en doğru metafor olacaktır.” (Somay 2017: 23)

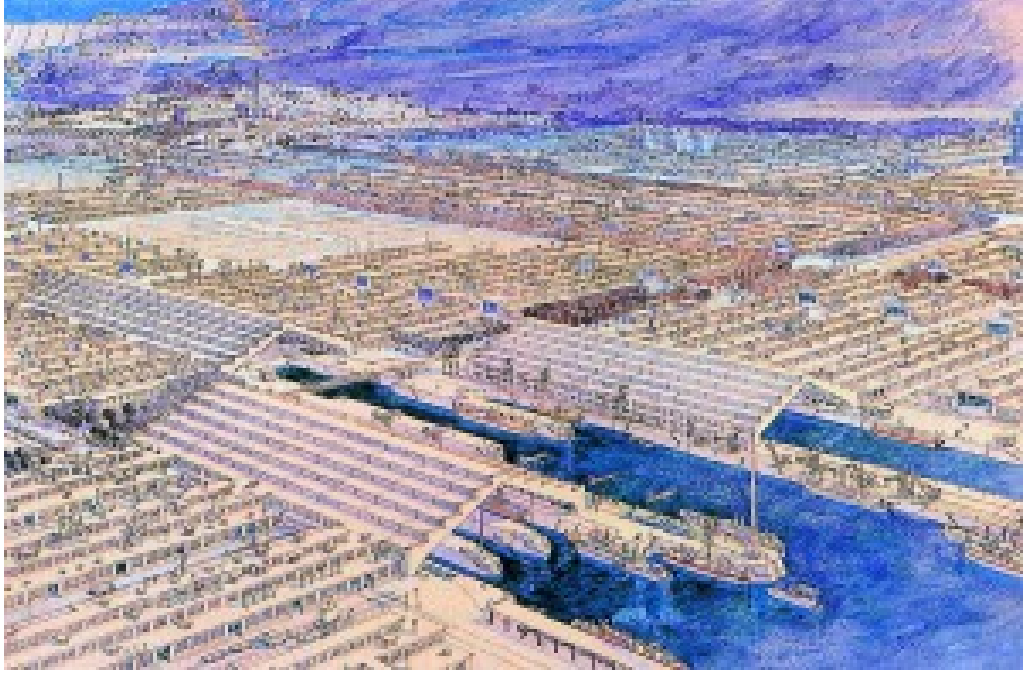
Ütopya üreten yazarlar, Özgür Demirtaş’a göre mimarlığın düşlere ve imgeleme açık olmasından faydalanmış ve kafalarında kurulmasını istedikleri yeni toplum düzeni ve şehirleri bu düşler üstünden anlatmaya çalışmışlardır. (Demirtaş, 2000) Endüstri Devrimiyle birlikte gelişen dünya ütopyanın ilk çıkış söylemlerini farklılaştırmış, ütopya anlatısına teknolojiyi ve bilim katılarak ilerleme ve toplum yaşantısı bir arada değerlendirilmiştir. Gamze Şensoy (Şensoy, 2016) mimarlık ve ütopya ilişkisini değerlendirmiş ve şöyle demiştir:

“Eleştirel bir pratik olan mimarlık, toplum ve çevre üzerinden ele aldığı sorunlar doğrultusunda görüşlerini dile getirmektedir. Böylece gerek çevreye gerekse de topluma yön vermekte, dönemin koşulları itibari ile geleceği düşünme rolünü de üstlenmektedir. Ortaya koyduğu öneriler ile ideallerini sunarak hem şimdinin bir değerlendirmesini gerçekleştirmekte hem de gelecek dünya için alternatif umutların bir habercisi olmaktadır.” (Şensoy 2016: 19)

Gelecekle ilgili sunulan alternatifler ve toplumsal mekanlar anlatılar üstünden üretilmeye çalışılmış ve gelecek tahayyülleri olarak sunulmuştur. Bu anlatılar teknolojik gelişmelerin ışığında yeniyi belirleme ve yönlendirme olarak bakıldığında oldukça ilginçtir. Gelişen teknoloji ve bilim gelecekteki dünyanın şu anki hâleden farklı olacağını göstergesidir. İnsanoğlu “Gelecekteki dünya düzeni nasıl olmalı?” sorusuna cevap aramıştır. Bu soruya 20. yüzyılın başında mimarlar ve aydınlar çeşitli yanıtlar aramışlar ve nasıl olması gerektiği konusunda tartışmışlardır. Bunlardan biri

Doğan Hasol'a göre (Hasol, 2009) Tony Garnier'in tasarladığı kent örneğidir. Hasol Cité Industrielle'i şu şekilde tanımlar:

“Fransız mimar Tony Garnier 1904'te Paris'te bir sergiyle modern bir kent ütopyası sunacaktı. İdeal kent tasarımı: Cité Industrielle (Endüstriyel Kent). Burada naif ütopycılık kendisini göstermekteydi. Ticaret, sanayi, konut alanlarının ayrı ayrı bölgelere yerleştirildiği kentte kilise, mahkeme, polis merkezi, kışla, cezaevi bulunmayacaktı. Bir ideal sosyalist kentte bunlara zaten gereksinme duyulmayacaktı.”(Hasol 2009: 6)

Şekil 2.4: Tony Garnier; Cité Industrielle, 1917. (Hasol 2000: 5)

Hasol'a göre ütopya-mimarlık ve “Nasıl bir kentte yaşamalıyız?” sorusu mimarlar açısından önemli bir konu hâline gelmiş ve tartışılmıştır. Özellikle 20. yüzyıl savaşlar nedeniyle yeniden yıkılıp tasarlanmak zorunda kalan Berlin gibi Avrupa şehirlerinin nasıl oluşturulması gerektiği ve toplumun nasıl yönlendirilmesi gerektiği bakımından farklı görüşlerin olduğu bir zaman dilimidir. Artık mimarlık toplum mühendisliğine soyunmuş ve ütopya ile başlayan düş görme arzusunun hedefi mimarlık ve mimari tasarım kısmına evrilmeye başlamıştır.

1.8. OSMANLI DEVLETİ'NDE ÜTOPYA VE FENNİ MİMARLIK

Tanzimat Fermanı'yla birlikte yenileşme sürecine giren Osmanlı Devleti'nde yenileşme süreci somut olarak mimari ve teknolojik gelişmelerle ve bu konuda yazılan

çeşitli yazılarda kendini göstermiştir. Yapılan veya yapılmadan proje olarak kalmış yenilikler kimi zaman bir gazete yazısı veya dergi makalesinde, kimi zaman da çizilen görseller ve ütöpik edebi eserlerde yer bulmuştur. Göksun Akyürek, *Tanzimat Dönemi'nde Mimarlığın Değişen Bilgisi: Fenni Mimari, Gazeteler ve Diğerleri* (2009) adlı makalesinde Tanzimat Dönemi'ne ait gazete ve dergilerin mimari söylem ve mekân oluşturma üzerindeki etkisinden bahseder:

“Tanzimat Dönemi'nde mimarlık bilgi alanı farklı öznelerce eksiklik söylemi ile yeniden kurulurken, aynı süreçte başkent İstanbul'un mimarisi, yeni yayına başlayan Osmanlıca gazeteler aracılığıyla yeni bir görünürlük kazanmıştır. Bugün mimarlık tarih yazımı için bu döneme ve sonrasına dair oldukça önemli kaynaklar olarak daha fazla araştırılmayı bekleyen bu gazeteler bir yandan çok sayıda kamu yapısının inşaatına yönelik ayrıntılı tasvirlerle İstanbul'a dair güncel mimari gelişmeleri aktarırken, diğer yandan da İstanbul'un Osmanlı öncesi geçmişine yönelik yeni bir tarihsel ilginin gelişimine tanıklık ederler... Aynı zamanda bu dönemde, yayınlanan bu metinler aracılığıyla fiziksel çevre ve yapı tasvirlerine dayalı olarak popüler bir mimari dil de oluşmaya başlamıştır.” (Akyürek 2009: 109–110)

Mekân tasvirlerini içeren metinlere gazete ve dergilerde yayımlandığı gibi dönemin ileri gelen yazarlarının ütöpik veya fenni edebiyat içine dahil edebileceğimiz hikayelerinde de rastlanır. Seda Uyanık'ın *Osmanlı Bilim Kurgusu: Fenni Edebiyat* (2013) kitabında kullandığı Fenni Edebiyat başlığı altında sınıflanan bu eserler aynı zamanda dönemin “Fenni Mimarlık” söylemleri ile de bağdaşması yönüyle oldukça paralel bir olgu sergiler. Fenni Edebiyat içine dahil edebileceğimiz eserlere bakmadan önce Osmanlı Devleti'nde ütopya kavramının oluşum sürecine bakıldığında ortaya çıkan eserlerin ütopya ve bilimkurgu başlıkları arasında kaldığı görülür. Bu arada kalmışlık ve eserleri sınıflandırma isteği Fenni Edebiyat tanımını oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve yeni Türk devleti için bir gelişmişlik göstergesi olarak ifade edilen unsurlar aynı zamanda bir ideal olarak da bu eserlerde kendini göstermiş ve bu ideali gerçekleştirme ümidi halka aşılarmaya çalışılmıştır. Bu eserlerin ütopya edebiyatı başlığı altında sınıflandırıldığında anlamının tam olarak karşılık bulamadığını söyleyen Uyanık, ütopyalarda görülen var olmayan ve yeniden oluşturulan mekân algısının Osmanlı Devleti'nde görülen eserlerde karşılanmadığını belirterek bu eserlerin daha çok bilim kurgu edebiyatına benzediğini söyler. *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyye-i Rüyey'te* (1913) olduğu gibi bu eserlerin yeni bir mekân tanımlamadığını, aksine var olan mekânlara bilim ve fennîlik katarak yeni bir

söylem oluşturduğunu dile getirir. (s. 29) Edebi eserlerdeki mimari tahayyüller insanların algısında yeni bir dünya oluşturacağı gibi var olan gerçeklik üstünden oluşan anlatımlar da edebi ürünleri var eder. Metinlerde ele alınan konular mimarinin edebiyata yansımaları olduğu gibi edebiyatın içinde yer alan kurgunun ürettiği mimarlığın söylemi de olabilir. Edebiyat ve mimari ilişkisi iki yönlü çalışır. Melisa Somer (2006) “*Gerek yazıyı gerek mimariyi okuyarak tarihte geçmişe gitmek kadar geleceğe dair varsayımlarda bulunmak da mümkündür.*” (Somer 2006: 7) der. Özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başına ait kurgusal eserlerde mekân okumaları bu dönemin İstanbul’u ve Osmanlı Devleti’nin yansımaları olması bu durumu gösterir. Eserlerle İstanbul ve merkezi yaşam eleştirilir ve yepyeni bir düzen aranmaya geline ilk İstanbul’un yapılarından ve yaşantısından başlanır. Bütün eserler İstanbul üzerinden bir anlatım sergilemese de çoğu eser için metnin kurgusu ilk merkez olan İstanbul ile başlar. Anlatımı yapılan mekân tahayyüllerinde makine, araba ve tayyare gibi öğeler kullanılmıştır. Gelişmişliğin sembolü olarak gösterilen bu unsurlar oldukça dikkat çekici şekilde kullanılmıştır. Kimi zaman çok hızlı seyahat sağlayan arabalar, tayyareler kimi zaman da herhangi bir vasıtaya gerek kalmadan kendi kendine ilerleyen yollar vardır. Teknolojik gelişmelerin hikâyelerde yer bulması hem terakki isteğinin hem de siyasi olarak var olabilme çabasının düşünsel bir ürünü olarak ele alınabilir. Şehrin gelişmişliğinin simgelenmesinde mahalleleri ve şehirleri birbirine bağlayan köprüler ve yönetim merkezi olan saray, meclis gibi yapılar önemli bir rol oynar. Artık İstanbul büyük ve çok katlı köprülerle birbirine bağlanmıştır. Bu köprülerin yapımındaki teknoloji oldukça olağanüstü ve sadece Osmanlı Devleti’nde olan bir teknoloji olarak gösterilmek istenmiş ve metinlere böyle aktarılmıştır.

BÖLÜM III

1.9. OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİNİN EDEBİ METİNLER ÜZERİNDEN OKUNMASI

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yazılan edebi metinler ütopya ve fenni edebiyat bağlamında oldukça önemlidir. Bu eserler incelendiğinde özellikle dikkati çeken gelecek tahayyülleri, şehir tasvirleri ve yaşam imgeleridir. Özellikle şehir tasvirleri, teknolojik gelişme bağlamında ulaşım araçları (uçak, velosipet, gemi, balon, araba vs.), bina tasvirleri ve köprüler mimari değerlendirmeler açısından dikkat çekicidir. Avrupa ve Amerika'da görülen teknik ve teknolojik gelişmelere ulaşmak, Osmanlı Devleti ekonomisi ve sosyal ortamı düşünüldüğünde oldukça hayalperest bir durum olarak görülmüş ve bu tasvirler özellikle belli bir zaman sonrası için betimlenmiş olduğu söylenebilir. Hep bir çözüm arayışında olan Osmanlı aydınları devletin daha ileriye gidebilmesinin yolunu ahlak ve dinin tam ve doğru olarak yaşadığı, içinde teknolojik alet ve makinelerin yaygın olarak kullanıldığı bir ülke olarak hayal etmişlerdir. Sosyal hayatı Avrupa ve Amerika'ya bağlı yaşamak istememiş ama onların teknolojik gelişmelerini de takdir etmekten geri durmamıştır. Bu çalışmada ulaşılmak istenen ise bu tasvirlerin o dönemin anlayışı ve şartlarıyla nasıl yansıtıldığını görmek, dönemi ve insan algısını nasıl etkilediğini incelemektir.

1.9.1. Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyet

Molla Davutzade Mustafa Nazım Erzurumi, *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyet* (1913, Kapı Yayınları 2012) içinde bulunduğu koşullara ve bu koşulların nasıl düzelebileceğine ilişkin bir akıl yorma girişimi sonrasında yazmıştır. Bu amacını kitabın başında da belirtmiş ve şöyle demiştir. “*İşbu rüyada gaye ve maksat: Vatan ve milletin selamet-i terakki ve tealisini temindir.*” (Erzurimi 1913: 1)

Molla Nazım kitabı Rüyada Terakki'yi anlatmaya Balkan Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti için zor zamanların devam ettiğini ve halet-i ruhiyesinin bu nedenle kötü ve ashabının bozuk olduğu anlatarak başlar. Bu hâl ile bayılarak kendinden geçer.

Uyandığında yüksek bir dağın zirvesindedir. Uzakta bir ağaç ve çevresindeki topluluğu görerek onlara doğru yaklaşır. Bir ağacın arkasında gizlenerek konuşmaları dinlerken topluluktan insanların onu görmesi sonucu konuşma yapan ve nasihat veren kişinin büyük büyük dedesi-ceddi- Molla Davut olduğunu öğrenerek şaşırır. Ceddi ona içinde bulunduğu zamandaki Osmanlı Devleti'nin ne durumda olduğunu sorar. Bunun sonucunda Molla Nazım durumun kötü olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin artık içinden çıkılmaz buhranlar içinde olduğundan bahseder. Dedesi ise ona “*medeniyet-i İslamiyenin âlem-i terakkisini görmek ister misin?*” (Erzurumi 1913: 27) diye sorar ve başını ellerinin arasına aldığı Molla Nazım baygınlık geçirir. Kendine geldiğinde 24. Yüzyılın İstanbul'unda Yuşa Dağı'nın tepesinde olduklarını öğrenir ve terakki eden Osmanlı başkentini gezme serüveni bu şekilde başlar. Kitabın yazılma koşulları dikkate alındığında Osmanlı Devleti savaştan çıkmadan yeni bir savaşa girmek zorunda kalan, çok fazla can ve toprak kaybı yaşayan bir vaziyettedir. Yazar Rumeli'nde Balkan Savaşları'nın da patlak vermesiyle derin üzüntü içerisinde olan koşullara bir çözüm aramaktadır. Bu çözümü gene kendi bünyesinde ama bu bünyenin teknolojik olarak daha gelişmiş bir hâlinde aramakta ve sorunların ancak bu şekilde çözülebileceğini öngörmektedir. Bu görüşün temel çıkış noktalarından biri mevcut düzen ve ahlaki bozulmuşluğun çok fazla olduğudur. Bir diğer nokta bu düzen içinde bulunan İstanbul halkı yani başkentte bulunan yüksek mertebedeki insanların vurdumduymazlığı ve kendi rahatları uğruna yaşanan vahşet ve zulümlere gözlerini kapatmalarıdır. Bu bahis Molla Nazım, onunla aynı dönemde yaşamış ve kader ortaklığı yapmış Tahir Bey ile tartışırken geçmiş ve Tahir Bey ona:

“Biz öyle vicdansız, hamiyetsiz âdemleriz ki burada o vukuatın yalnız hayalini bile görmeye tahammül edemiyoruz. Hâlbuki bu muharebelerin en dehşetlisi şurada, Çatalca'da vuku buldu. Orada topların tırakası afakı sarsıp dururken biz burada zevk ve sefahat arkasında koşuyorduk. Eski Bizans yurdunun hiss-i hamiyeti iptal etmek gibi bir hassa-yı mekruheyi haiz olan sularıyla havasının tesiri Konstantin'in tacını, tahtını başına yıktığı gibi nihayet hilkaten cesur yaratılmış; ruy-i zeminde mertlikle ipka-yı nam etmiş olan Osmanlıları da bir müddet aynı idbarın taht-ı tesirinde yaşatarak o saf, pak nezih ahlaklarını bozmuş ve aralarında hâsıl olan nifak, fesat, tezvirat sebebiyle kendi kendilerinin mahvına yürüyerek akıbet şu müşahedesiyile müteessir olduğumuz manzaraların vukuuna sebebiyet vermiştir.”(Erzurumi 1913: 190)

Balkan Savaşları ve Rumeli'den göçlerle ilgili vuku bulan hadiselerin canlandırılmasıyla ilgili her yıl yapılan anma törenleri ve gösterimleri izlerken Molla

Nazım'ın kalbine dokunmuş ve daha fazla izlemeyerek oradan ayrılmak istemiştir. Ceddin dediği geçmişten gelen dedesi ve aynı dönemde yaşayan ama terakki devrinde birlikte bulunduğu arkadaşları ise Molla Nazım'ı zayıf kalplilikle suçlamış ve asıl savaşın meydana verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Osmanlı Devleti yöneticileri ve merkezinde bulunan kesimi eleştirmişlerdir.

Gelişme ve ilerlemenin İslami ahlakın yaygınlaşması ve teknolojik gelişmelerin ilerlemesi olarak değerlendirilmesini temel alan bir diğer nokta ise Batı medeniyetlerinin birçok buluş yapmasına ve şehir, düzen, bilgi olarak ilerde olmasına karşın bu bilgi ve dönüşümün ahlaki ve manevi cihazları çalışılmadan ele alındığı için tatbikat cihazının cahili sayılmışlardır. Hatta Molla Nazım'ın cediti Molla Davut bu durumu anlatırken:

“Mükemmel binalar yapmışlar; tezyinat için binlerce eşya vücuda getirmişler; nakliyatlarını envai vesait icadıyla teşhil etmişler; istirahatlerini temin eylemişler; azametlerini ve gururlarını muhafaza için rütbe ve servet kazanmışlar; elhasıl yapamadık bir şey bırakmamışlar; fakat bunlar hep gösteriş kabilinden şeylerdir.”
(Erzurimi 1913: 10)

Molla Nazım dedesi ile ziyarete ilk olarak millet bahçesinden başlar. Bu bahçedeki çeşitli renk ve şekilde çiçek ve güllere hayran kalır ve çevrede gördüğü herhangi bir detayda noksan göremeyerek hayrete düşer. Dedesine bu bahçeyi kaç kişinin idare ettiğini sorduğunda bir müdür ve memurun idare ettiğini öğrenince şaşkınlığı daha da artar. Bu nizamın nedeninin insanların hayvanlara usul-ü tağdiyeden geçirip eğiterek idare etmeyi öğrettiği olduğunu öğrenir. Karıncaların bile saika-ı hissi hayvaniyle işini iyi yaptığında daha iyi yem yiyeceğini hissettiğini söyleyen dedesi bu eğitimle hayvanların insanların işlerini kolaylaştırdığını söyler. Bahçe gezisi sonrası kendisini takip etmesini söyleyen dedesi ile biraz yürüdüktan sonra demir yoluna rastladıklarını anlatırken dedesi ona hiç görmediği pervaneli arabaları gösterir. Nasıl seyahat edeceklerini ise anlatır. Molla Nazım arabayla yolculukları sırasında gördüğü manzara karşısında şaşkınlıkla anlatmaya başlar:

“Bizim bildiğimiz harap Boğaziçi değil. Her iki tarafı boydan boya enli, mükemmel rihtımlar yapılmış; bir taraftan bindiğimiz arabalar, diğer taraftan elektrik tramvayları muttasıl âdem taşıyorlardı... Rihtıma nazır sekiz, on katlı binaların her üçer katında gayet geniş balkonlar yapılmış; bu binaların arka tarafındaki dağlar güzel tasviye olunarak, üzerlerine ca-be-ca köşkler inşa olunmuş; sık ve latif ormanlar vücuda getirilmişti. Manzaranın letafetine, bu asar-ı intizamın ne suretle husule getirildiğine şaşmamak kabil değildi.” (Erzurimi 1913: 34–35)

Şekil 3.1: “Yarının şehirleri nasıl olacak? Merak ettiniz mi?” başlığıyla sunulan bu resmin altında otomobil, şimendifer, otobüs gibi ulaşım araçlarının hepsinin havadan, yüksek köprüler üzerinden hareket edecekleri tahmini yer alır. (Uyanık 2013: 157)

Diye anlatmaya devam ederek:

“Başımı kaldırdım. Müsadif-i nazarım olan bir köprü tüylerimi ürperti; çünkü ömrümde bu kadar azametli, bu derece dehşetli bir şey görmemişim. Bu köprü üç kat olarak inşa edilmiş. En üst katında insanlar karıncalar gibi kaynaşıyorlardı. Şimendifer, araba, otomobil gibi vesayet-i nakliye körünün birinci ve ikinci katından gelip gidiyorlardı.” (Erzurimi 1913: 35)

Diye hayretle gördüğü manzarayı tarif etmeye ve anlamaya çalışır. Ceddi onu şehrin içine girdiğinde daha da çok şaşkınlığa uğratarak para yerine Millet Bankası’ndan almış olduğu itibar defterinden, zamanın ahlaki ve teknolojik gelişmesi sonucu ülkenin yasalarının azlığından ve mükemmel derecede iltizamlı hukuk düzeninden, Asya ve Afrika ülkelerinin kendi aralarında düzenledikleri barış sözleşmesinden bahseder. Avrupalı devletlerin ise yaptıkları haksızlık ve adaletsizlikler sonucu bir anda maddi kayba uğrayarak iç karışıklıklar içinde olduklarından bahseder. Bu sırada buldukları meydanda insan kalmadığını ve tenhalaştığını fark ederek dedesine bu durumun nedenini soran Molla Nazım günde iki buçuk saatlik bir dilimin kadınlara ayrıldığını, kadınların bu zaman içinde şehirde bulunan işlerini ve dükkanlarını idare ederek mükemmel bir gelişme gösterdiğini

içlerinde ise dedesinin anlatımıyla “kadınlardan öyle âlimler, öyle fazıllar zuhur etmiştir ki, yazdıkları eserleri okudukça insan düçar-ı hayret olur.” (s. 46) şeklindedir. Kadınlara ayrılan bu zaman diliminde ne kadar erkek varsa evlerine, lokantalara, camilere, kıraathanelere ve otellere çekilmeye mecburdur. Bu düzen içerisinde kadınların gelişiminden ve toplum içindeki giderek artan mevcudiyetinden bahsedilse de kadınların erkeklerle ilişkisi ve toplum düzeni açısından yalıtılma durumu hâlâ devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında kadın kimliği Osmanlı Devleti’nde koca yüzyıllar geçse de çok fazla yol kat edememiştir. Kadınlar ile birlikte ortak olarak dükkan sahibi olan erkeklerin baskınlığı hâlâ devam etmektedir. Kadınlar dışarıdayken Molla Nazım cediti ile birlikte yerin altında bulunan ‘Su Dairesi’ne geçerler. Su dairesi denizin altına camdan duvarlarının içi su ile doldurularak hacim verilmiş bir mekândır. Molla Nazım gördüklerini anlatarak:

“Su içinde de otel olabilir a!.. dedim. Nihayet gayet aydınlık, vasi, mefruş bir mahale dahil olduk. Zeminine çiçekli camların kalın cinsinden cam döşenmiş. Camların altında elektrik ziyalarının verdiği revnak ve letafete hayran olmamak kabil değil. Bir arşın muhitinde billur sütunlarla müzeyyen, zeminden tavana kadar gayet kalın camlardan sandık tarzında yapılan bölmelerin içlerine su doldurularak duvar makamına ikame olunmuş bu cam duvarların arasından geçerek, yüksek ve cesim bir kubbe altına girdiğimiz zaman, dünyada suyun gösterdiği münazır-ı latîfeye tekabül edecek bir letafet daha olamayacağına hükmettim.” (Erzurimi 1913: 62)

Su Dairesi’nde dedesi ile uyku makinesine yatan Molla Nazım bu kez de gördükleri karşısında hayrete düşer. Uyku makinesi karşısında ne yapacağını bilemeyen Nazım’a dedesi yardımcı olarak ilk önce battaniyeyi sarınacağını sonrasında ise kendini uyku makinesine teslim edeceğini söyler. Dedesinin dediklerini yapan Molla Nazım makinenin ayak koyacak yerine çıkar ve makinenin onu kavramasıyla rahat ve derin bir uykuya dalar. Uyandıklarında henüz öğle namazı kılacaklarını öğrenen Nazım burada zamanın eskisinden bereketli olduğunu ve birçok işi çok kısa sürede yaptıklarını öğrendiğinde şaşkınlığı bir kat daha artar. Gezilerine devam ederken dinlenmek için bir kahvehaneye girip bir şeyler içmek isteyen Molla Nazım’a dedesi bu şehirde kahvehane, çayhane, tütün ve nargile gibi insanı boş yere meşgul eden şeylerin bulunmadığını söyler. İnsanlar bu gibi uğraşları sefahat zamanlarının ahmakça, aptalca eğlenceleri olduğu için rağbet etmeyeceklerini söyler. Bu şehirde insanlar boşa vakit geçirmeyi ayıp ve katiyen yasak olarak addederler. Hiç kimse için kaybedilecek bir saniyeleri olmayan insanlar sürekli gayretle çalışmak ve

üretmek isterler. Esere Ütopik bir eser mahiyetinde bakıldığında ise bu durum çok alışagelmıştır. İnsanlar sürekli ilerlemek ve üretmek için çalışır, çünkü ilerlemek için bu durumun gerekli olduğu algısı verilmeye çalışılır. Yeni gelecek tahayyülünde sürekli çalışmak ve üretmek gerekliliğinin farkına varan Osmanlı halkı artık geçmişteki ahlaki yoksunluktan kurtulmuş ve uyşukluğu bırakarak yeni bir medeniyet oluşturmaya çalışmaktadır. Şehir içindeki başka bir mimari mekân anlatımı olarak köprüler çok ilginç bir şekilde ele alınmıştır. Molla Nazım köprüleri anlatırken:

“Hiç görmediğim bir yoldan caddeye yani onuncu katın balkonlu sokağına çıktık... Bulduğumuz mahalden karşı tarafa geçmek için bir köprüünün başına geldik. Dikkat ettim bu köprü üç kat olarak inşa edilmişti. Köprüünün birinci katı bizim taraftaki binaların üçüncü katından karşı taraftaki binaların üçüncü katına ve ikinci katı yine altıncı kattan karşıdaki altıncı kata, üçüncü katta dahi bulduğumuz onuncu kattan karşıdaki onuncu katın balkonlu caddesine gidiyordu.” (Erzurimi 1913: 242)

Devam ederek İstanbul Planı'nı anlattığı bölümde ise İstanbul'un Beyoğlu, Üsküdar gibi birçok muhitinin dama tahtası gibi kıtalara ayrılmış, bu kıtalara mahalleler denilmiş ve mahallelerin birbirine bağlanması için köprüler yapılmıştır. Köprülerin üstünde iki taraflı yaya yolları, ortalarında elektrik tramvayları, köprüünün alt kısmında ise demir yolu ile eşya nakli yapılması sağlanmaktadır. Molla Nazım bu duruma hayretle İstanbul'un köprülerle muhitlerin birbirine karıştırılmadan idare edildiğini dile getirmektedir.

1.9.2. Çamlar Altında Musahabe

Yahya Kemal Beyatlı'nın *Çamlar Altında Musahabe* (1913, Düz. Güreralp, Özbalkan, Çetin, 1992) eseri, birçok yönden *Rüyada Terakki* ile benzer özellikler göstermektedir. Yahya Kemal, *Çamlar Altında Musahabe*'yi I ve II olarak ayırmış ve ikisini de farklı zamanların terakkisiyle ilişkilendirerek yazmıştır. Bu terakki örneklerinin ilkinde başlarken kumral saçlı bir gençle konuşmaya dalması ve bu gencin gözlerindeki ve dilindeki acısından bahsettiğini söyler. Bu misallerden sonraki süreçte konuşmaya başladığında genç ona *“size bir milletin sergüzeştini söyleyeyim.”* (Beyatlı 1913: 70) der ve anlatmaya başlar. II. Murat oğlu dediği Fatih Sultan Mehmet'in şehzadeliğinde Trakya'da av sırasında kaybolduğunda ihtiyar bir adamla karşılaşır. Bu adama kim olduğunu soran Fatih adamın Apollon'un kâhini Calchas olduğunu öğrenir. Kâhin ona *“Asya'dan gelen ilahlar toprağının mebus varisi sen isen bu sözümü hatırla!..”* (Beyatlı 1913: 70) diyerek seferleri sırasında bir sebü bulacağını bu sebüyü

bulduğunda içindeki iksiri dökmeden içmesi gerektiğini söyler. Hikâyeye göre bu iksiri içen Fatih Zağanos Mehmed Paşa'nın da “*Sen Roma'nın Varisisin.*” (*Beyatlı 1913: 71*) telkinleriyle İstanbul'un fethini gerçekleştirir. İstanbul'un fethiyle Akdeniz kıyılarında ilahî bir hayat yaşayan rahiplerin İstanbul'da kalmasını sağlayarak büyük bir terakkinin önünü açar. Yahya Kemal Fatih devrine kadar ülkede ulum olmadığı ama bu rahipler sayesinde bütün dünyanın Türk hâkimiyeti ile geliştiğini söyler. Dilin içindeki Arapça kelimeler “temizlenerek” Türkçe diğer dillere göre yüceltilir. Bu yücelme ilmi kaynakların Türkçe'ye çevrilmesiyle Çin'den İspanya'ya kadar bütün toprakların Türk hâkimiyetine girmesiyle son bulur. Bu devletlerin içindeki Plutarque'ın eserlerini çeviren Fransız Amyot, meşhur Erasme, Copernic, Montaigne ve Galile'nin isimleri zikredilerek bu yazarların Türk toprağında bir Türk ve Müslüman gibi can verdiklerini söyler. İstanbul'un fethedilmesi ve Osmanlı Devleti topraklarına katılmasıyla şehrin “*Medeniyetin mknatısı*” hâline geldiğini ve bu düzenin İslamiyet ile sağlandığını belirtir. Yahya Kemal terakki ile Bizans'ta bulunan eski bilgileri bağdaştırırsa da dini kaygı ve ahlaki katkısından vazgeçmez. Colombo'nun Türk darülfünununda yetişmiş bir denizci olarak yeni bir kıta keşfetmesinden ve kıtaya İslam ili denilmesinden, Türk dilinin bütün dünyada gururla konuşulduğundan, Fatih Sultan Mehmet öldüğünde Bayezid Han'ın Sofu olarak zaviyeye çekildiğinden ve tahtı Cem Sultan'a bıraktığından söz eder. Eser tarihi düzlem ve kronoloji üzerinden gitmeyerek âdeta yeni bir tarih oluşturur. Tarih bağlamında bakıldığında geçmişi değiştirerek hayal ile karışık yeni bir gelecek kurmaya çalışan tek ütopya denilebilir. Çamlar Altında Muhasebe'nin ilk kısmı Yahya Kemal'in bu bahiste Fatih'in sebüdeki suyu döktüğünü söyleyerek biter. Anlatılan her şey bir bilgiden çok olsaydı böyle olurdu bağlamında bir fikir üretimidir. Sadece olduğu zamanı eleştirmeyen yazar, bu sefer kendinden çok önce yaşanmış bir devirde olup bitenleri eleştirmiştir. Bu düzeni değiştirip yenisini oluşturarak kendi en iyisini oluşturmuştur.

Yahya Kemal Çamlar Altında Musahebe'nin ikinci kısmında ise çok sıkıldığı bir günün ardından eline İngiliz hikâyecisi Wells'in bir seyahatnamesi olan Zamanı Keşfetmeye Mahsus Olan adlı eseri alır ve vapurda okumaya dalar. Wells'in zamanın ütöfik roman ya da bilim kurgu eserlerinden farklı olarak daha farklı alemleri dolaştığını ve tayyarelerle yıldızları gezdiğini söyleyen Yahya Kemal, kitabı okuyarak daldığını ve gözünü açtığında tarihin aniden iki yüz sonrasını gösterdiğini şaşkınlıkla dile getirir. Bu romanda gördüğü olayların gerçekliğini Osmanlı Devleti'nde deneyimlediğini söyleyen yazarın anlatımları bir rüyadan çok anlatılan şeylerin ileride

olacağına dair bir telkindir. Bu telkini Türk halkı için yapılabilecek bir amaç olarak hikâyeleştirerek dile getirmiştir. Dışarıya çıkararak görkemli köprüyü ve üstünden geçen tayyareleri gördüğünü söyleyen yazar, köprüyü geçmek için uzattığı parayı görevlinin almadan “*Efendi ben sail değilim.*” (Beyatlı 1913: 80) geri verdiğini görünce şaşırarak olduğu mahallin İstanbul olmadığına karar verir. Bu durumun anlatımın başında özellikle verilmesi tesadüf değildir. Dönemin İstanbul’undaki ahlaki duruma ve mali yetersizliklerin halktan sürekli karşılanmaya çalışılmasına bir eleştiri olduğu açıktır. Toplu taşımanın ücretsiz olması bugün bile tartışılan bir gelişmişlik ve belediyecilik anlayışında ilericiiliğin gösterilmesi olarak değerlendirilebilir. Sonrasında hikayede İstanbul’daki gördüğü yapıları anlatır ve şehri anlatmaya devam ederek:

“Birdenbire karşıma Yeni Cami’nin kubbesi, narin minaresi çıktı. Mimar Kasım’ın muhalledesi, koskoca bir meydan çerçevesi içinde yükseliyordu. Soluma baktım, Sarayburnu’na uzanan bir cadde; deniz tarafı mermer trabzanlık, kara tarafı da müdebdeb bir silsile-i mebani. Bu mebaniye alık alık bakıyordum. Biri Alem-i İslam Bankası, dev sarayları gibi bir şey, yüksek kapılardan giren çıkan insanlar karınca gibi... Bir ikincisi Osmanlı İdman Mahfil-i Umumisi. O da banka gibi bir şey. Bir üçüncüsü, bir evvelkinden daha muhteşem, Darü’l-Musiki.” (Beyatlı 1913: 80)

Bu yapılarla birlikte Sarayburnu’ndaki geniş meydan ve zafer takından bahseder. Bu yapı üstünde bu güne kadar olan bütün zaferlerin yazılı olduğunu anlatır. Bu gelişimin nedenini merak eden yazar tarihçi Ahmet Refik Paşa’nın torunlarından biri olan Mehmet Refik’e sorar. Mehmet Refik Bey ise eski Maarif Nezareti’nin kaldırılarak yenisinin kurulmasına bağlı olarak halkın bilinçlendiği eğitimin, sağlığın, günlük hayatın ve ahlaki düzenin bu değişimin yüzü suyu hürmetine değiştiğini söyler.

1.9.3. Rüşeni’nin Rüyası

Rüşeni’nin Rüyası (Ocak 2010) ise bu ütöpik eserler içinde aynı kategoride sayılabilecek anlatımları içermektedir. Ruşeni rüyasını anlatmaya başlarken aslında bunun bir gelecek ideali, mevcudiyete karşı bir söylem olduğunu belli ederek Türk gencine seslenir. Bu seslenişin özellikle Türk gencine yapılmış olması bu eserin 19–20 Ocak 1914 tarihi düşünülerek Bağdat’ta yazıldığı düşünüldüğünde oldukça ilgi çekicidir. Bu yılın sonunda patlayacak I. Dünya Savaşı’nın etkileri o dönemlerde Osmanlı Devleti’nde hissedilmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti için artık Osmanlılık görüşü yerini Milliyetçilik akımına bırakmıştır. Bu değişim bağlamında yazılan Ruşeni’nin Rüyası’nın Türk Genci’ne hitap etmesi anlaşılır bir durumdur.

Ruşeni bu ilerleme ve terakkinin gerçekleşebilmesi için artık İstanbul'da oturmamak gerektiğini ve şarka yürüyerek ve hareketin şarktan başlayarak ilerlemesi gerektiğini söylemiş ve savunmuştur. Bununla ilgili ise şu öğütleri vermiştir:

“Sakin; İstanbul'da otururken alem-i İslam'ı kaldıracığına zahib olma. Asırlardan beri uyuyan milletler, uzaktan gelecek kuru sadalar ile kalkmaz. Ve sakın; merkezde doğacak kuvvetin muhiti kurtaracağına inanma! Çünkü kuvvet, merkezden muhite gittikçe zayıflar. Bilakis muhitten çıkacak kuvvetler merkezde birleştikçe yenilmez bir hâle gelir. Eğer ecdadımız bu felsefeye, salik olsaydılar; kim bilir bu gün alem-i İslam'da ne tarrakalar kopar, ne hakimiyetler devrilirdi. Öyle ise istikbali hazırlamak için Şark'a daima Şark'a yürü!..” (Demir 2010: 37)

Bu öğütlerinin ardından rüyasını anlatmaya başlayan Ruşeni, kendini ilk olarak uçakla Cava'dan Hindistan'a doğru seyahat ederken bulur. Cava Hindistan'a yakın bir adanın adıdır.

Uçakta seyahat ederken Cavalı pilota ülkelerinin çok hoş bir vaziyette olduğunu söyleyerek iltifat eden Ruşani'ye cevap olarak:

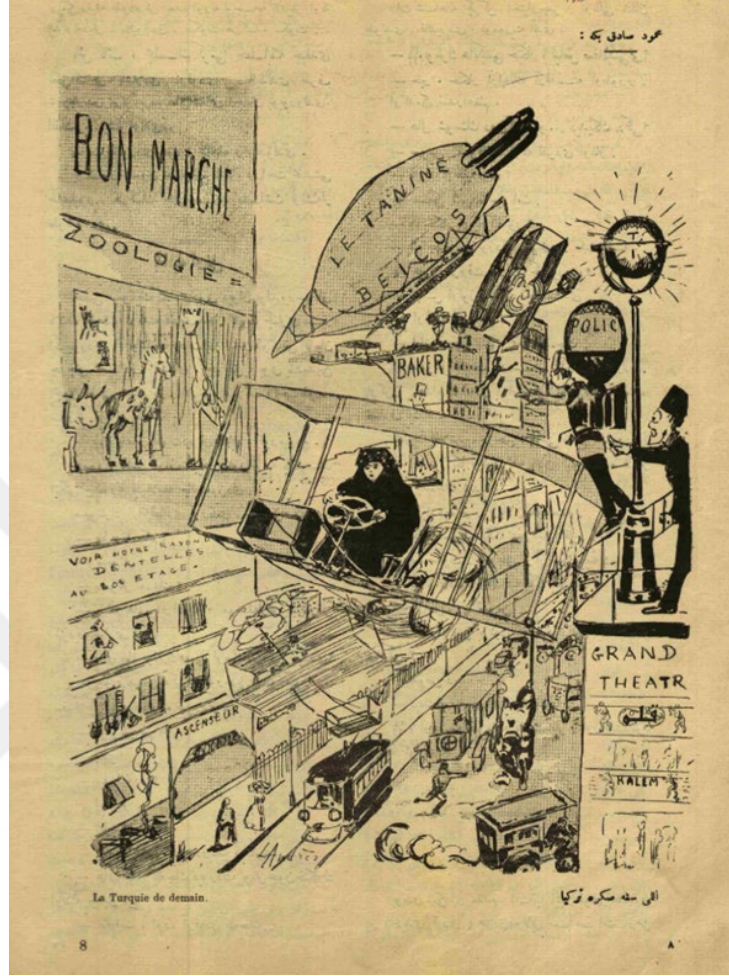
“Maalesef hâlâ istediğimiz kemali bulamadık. Şimdi muhteşem Hint İmparatorluğu'nun azimetlerini göreceksiniz. Hint seviyesine varmak için daha çok himmet ve zamana muhtacız. Hele sizin, evet bütün mevcudiyetimizi medyun bulduğumuz velinimet Türkiye'nin azametine varmak için asırlar ister.” (Demir 2010: 37)

Diyerek hem Hindistan'ı hem de Türkiye'yi oldukça över. Ruşeni'nin rüyasına göre bu ilerleme ve telakkinin sebebi bir Türk gençleri olmuş ve halkı uyandırıp aydınlatarak bu yolda gelişim adımlar atılmasına öncülük etmişlerdir. Bu öncülükleri önce çoğalarak Şark'a yürümek olmuş, sonrasında burada bulunan misyonerleri öldürerek, Kur'an'ı yerden kaldırmış ve kurtuluşun önünü açmışlardır. Bu konuşmaların ardından Hindistan'a giren tayyare ile Hint yurdunun tasvirleri yapılmaya başlamıştır. Gördüklerine çok şaşırın Ruşeni gördüklerinin ve Cavalı ve Hintli pilotların konuşmalarını dinlerken hayretler içinde kalmıştır:

“Cavalılar: Bak güzel Hindistan ne kadar yükselmiş ne güzel süslenmiş ne latif tezyin olmuştur.

Toprak yerine bahçe, iz yerine yol, yol yerine şimendifer, şimendifer yerine tayyareler bu muhteşem imparatorluğu kaplamıştır. Kulübeler konak, konaklar saray, saraylar müze ve darülfünun olmuştur. Öte yandan Hintliler; Evet oldukça terakki var. Ma'haza Türkiye'yi gezenler, İstanbul'u görenler, büyük halifenin mu'alla ülkesini,

demir pençeli Türklerin muazzam eserlerini tavsiften ve izi teşvik için onları numune göstermekten bir türlü kendilerini alamıyorlar.” (Demir 2010: 38)

Şekil 3.1: Gelecek Tahayyülleri (Kalem 1956: 8)

İstanbul için yapılan anlatılarda yüz metrelik Fatih Heykeli'nden ve bu heykelin elinin Asya ve Avrupa'yı bağlayan köprü olduğundan bahseder. Bu tasvir oldukça ilgi çekicidir. Bu devrin gerisinde Fatih Sultan Mehmet çizgisi ile hareket edildiğini ve aynı İstanbul'un fethinin yükselmeyi başlatması gibi ikonik olarak hâlâ bu terakki fikrinin onunla ilişkilendirilmesi kaçınılmaz gibidir. Bu heykellere koca Seli dediği Yavuz Sultan Selim heykelini de dâhil ederek bu heykelleri yapacak hikmet ve ilmin hâlâ Hindistan'da bulunmadığının dile getirilmesi, Türkleri diğer İslam Medeniyetleri karşısında öven ve yücelten bir durumun varlığına işaret eder. Bu duruma örnek olarak Hindistan'da insanların Türklükleriyle övünmesi de gayet olası ve alışıldık bir durum olagelmektedir. Ruşeni bu sırada Hindistan'a doğru iniş yaparken gördüğü manzarayı da anlatır. Gördükleri ona oldukça hayret verici gelmektedir.

Azametli ormanlar, güzel ve gelişmiş şehirler, bu şehirlerin ulaşımını sağlayan kanallar, kalabalık demir yollarının oldukça ilgi çekici olduğunu anlatır. Bu icraatların İslam'ın ışığı ve nur-u Muhammedî ile var olduğunu söyleyen Ruşeni artık Hindistan'da hiçbir yerde İngilizlerin etkisine ve kalıntısına rastlanmadığını söyler. İmparatorun büyük sarayında kimi darülfünunu (üniversite) kimi darüleytamı (yetimler evi) göstererek bu gelişmişliği yüceltmeye çalışmaktadır. Geldiklerinin ertesi günü Türk prensesi ile Hint İmparatoru arasında olacak nikâh için hazırlık yapan Dehli halkından bir dahi diye bahsettiği refakatçi ile otelinin yolunu tutar. Bu sırada refakat eden Hintli onun Türk olduğunu öğrenince ona çeşitli iltifatlar eder ve Ruşeni'ye düğün davetiyesi vererek mutlaka bu düğüne katılması gerektiğini söyler. Ertesi gün Ruşeni bu düğün için Hintli kıyafetleri giyinerek süslenir ve büyük bir heyecanla düğünü izleyeceği zamanı bekler. Ona göre bu düğün İslami temaşanın ve hilafetin büyüklüğünü ve mevcudiyetini en güzel şekilde gösterecektir. Ona refakat eden Hintli ile buluşup Hindistan'ın projelerinden, Çin ve Japonya gibi şark ülkelerinin ne durumda olduğundan söz açılır. Refakatçi onların durumu için

“Çin ve Japonya'nın büyük kuvvetlerine rağmen şimalden ve cenubdan Hint ve Türk kuvvetlerinin cazibesinden kurtulamayacaklarını, mahaza hilafetin muvazene-i hazırayı idame etmekle beraber bir harb-ı umumide; Avrupa, Amerika ve Aksa-yı Şark donanmalarının ittifakı halinde, bahren âlem-İslam'a zarar verme ihtimali olduğunu ve bunun için Cermenliği hüs-ü idare ederek o kuvvetle daimen Avrupa'yı Asya'da hariç tutmaya çalışması icap ettiğini” (Demir 2010: 40)

Bu dönemin şartları ve ülkeler arası ilişkileri düşünüldüğünde bu yorumlar oldukça tanıdık ve olayları karşılayan yorumlar olarak düşünülebilir. Osmanlı Devleti ve diğer şark devletleri için Avrupa ve Amerika I. Dünya Savaşı başlamadan nasıl bir tehlike arz ediyorsa hilafetle gelişen Türkiye, Hindistan ve hatta onlarla sınırları bulunan Çin ve Japonya için de bu devletler hâlâ tehlike içerir. Ruşeni aslında Hintli refakatçinin söyledikleri ile kendi siyasi aktarımlarını ve dönemin siyasetinin nasıl ona göre nasıl işlemesi gerektiğini sorgular ve çözümlerini sunmaya çalışır. Dehli'den tayyare ile Bombay'a ulaştıklarında binaların, mağazaların otellerin kırmızı renkli ağır kumaşlarla süslendiğini, her yerde Türk bayrakları olduğunu ve Türk marşının okunduğunu dile getirir. Herkes limana koşarak Türk prensesin gemisinin Hint limanına yaklaşmasını beklemektedir. Prensese birlikte gelen Türk gemiler ise Oğuzhan, Cengiz, Timurlenk, Sultan Osman, Sultan Orhan, Hüdavendigâr, Yıldırım, Çelebi, Murad-ı sani, Fatih Bayezid, Selim-i Salis, Sultan Reşat, Namık Kemal, Mithat

Paşa ve Suavi gibi Türk sultanlar ve Türk terakkisi için önemli insanların isimlerini taşır. Bu isimlerin seçilmesi ve anılması tesadüf olmadığı gibi Ruşeni'nin Türklük söylemi içinde şaşırtıcı da değildir. Büyük bir alkış tufanı ve törenle Türk prenses ve Hindistan İmparatoru'nun düğünü yapılmış ve sonrasında yaptıkları konuşmalarla da bütün bir halk sevince boğulmuştur. Düğün sırasında tam bir asır önceki milletin halinden dem vuran Ruşeni bir asır içindeki bu değişimin çok muhteşem olduğunu söyler. Bir asır önce milletin bir lokma için dilencilik yaptığını, namusunu koruyamadığını, üç yüz milyonluk Türklerin birkaç müstevli sürgüsüne yenik düştüğünü söyler. Bu şartları Osmanlı Devleti'nin en yıkık ve hasta adam olarak nitelendirildiği zamanlar olarak tanımlar. Bu zamanların var olduğunda düşman devletlerin Reval Görüşmeleri ile Osmanlı Devleti topraklarını paylaşırken bir avuç Türk gencinin Rumeli'de galeyana gelerek halkı uyandırdı der. Bu şekilde uyanan Türkler halifenin de diğer devletlere savaş ilan etmesi diğer İslam halkı ile birlikte yapılan mücadelede artık İslam hegemonyası ile büyük zaferler kazanılmış ve bu topraklarda Türklerin sayesinde sağlanan yeni mevcudiyetler peyda olmuştur. Bu düğün sonrasında kendini yine tayyare ile uçarken bula Ruşeni bu sefer Hindistan'da Kaşgar'a, Kaşgar'dan ise Afganistan'a geçer. Yolda gördüğü bütün ülkeler ve topraklar artık tamamı ile Türk yurdu hâline gelmiştir. Bu toprakların hepsine vatanım diyen Ruşeni bir Avrupalının vatanım dediği yerlerin birkaç saat yolculukla biterken kendisinin bir günlük yolculuğunda hâlâ vatan toprağında olduğu dile getirir. Bu anlatımlar Avrupalı Devletlerin siyasi bağlamda Türkler kadar ileri olamadığının ve yenilmişliğini simgelemenin en güzel örnekleridir. Bu yolculuktan sonra kendisini Müslüman Amerika'sı dediği Mısır'da bulur. Yolculuk Endülüs'e, kendi öz vatani olan Girit'e ve en sonunda İstanbul'a kadar devam eder. İstanbul'a gece geldikleri hâlde şehrin birçok yerinin aydınlıkmiş gibi parlaması Ruşeni'yi hayrete düşürür. Bu parlaklıkla birlikte köprüler oldukça belirgin bir anlatıma sahiptir. Bunlardan ilki:

“Sarayburnu’nu Üsküdar’a, Üsküdar’ı Beşiktaş’a, Türk Pazarı’nı (Galata) İlyasi Meydanı’na (Eminönü) bağlayan üç bi-misal asma köprü” ikincisi ise Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlayan Marmara Köprüsü’dür. Marmara Köprüsü için ise:

“Daha doğrusu bu, köprü değil kendi başına bir âlem-i değer üç katlı bir asma şehir idi, burada hem şimendiferler, tramvaylar, otomobiller ve insanlar birbirini taciz etmeden bir seyl-i huruşan gibi başka başka yerlerden akıp gidiyor hem de âlem-i İslam’ın ve belki bütün dünyanın mukadderat-i hayatiyesiyle oynayan büyük İslam tacirleri yaşıyor idi.” (Demir 2010: 44)

Bu köprünün üst katında ise boydan boya İslam Çarşısı olduğunu ve gayrimüslimlerin bu çarşıya giremediklerini söyler. Bu çarşıya gayrimüslimlerin girmemesi aslında bu yeni gelecek tahayyülünde Ruşeni'nin gayrimüslimlere önceki asır yaklaşımını simgelemektedir. Savaşlar, büyük can ve mal kayıpları sonucunda yıpranan Osmanlı Devleti'nden çıkmış, teknoloji ve ahlaki olarak zirveyi görmüş yeni Türkiye'nin artık milleti ve İslam dünyasından başka bir düşüncesi yoktur. Diğer devletlerle münasebet sanki sadece onlar istediklerinden ve zorunluluktan yapılmaktadır. İstanbul tasvirlerine devam ederken Saray burnundaki halifenin sancağından bahseder. Bu sancağın azameti ve bütün bir İslami kesimi kapsayıcılığı dikkat çekicidir. Otele geçtiğinde çevresinde hiç ecnebi kalmadığından artık her iş için Türklerin yetiştirildiğinden bahseder. Otelden çıkarken artık İstanbul'da tanıdığı hiçbir yer kalmamasından dolayı yanına Türk garson alarak yolculuk sırasında gördüğü yerleri kendine tanıttırmasını ister. Garson ona İstanbul'un bir günde gezilemeyeceğini, gelen yabancıların ancak bir ayda bir fikir sahibi olabildiklerini söyler. Evvela Beyoğlu'na gittiklerinde her yerde Türk otelleri, pazarları, binaları olduğunu gören Ruşeni oldukça şaşırır. İstanbul'da her mekân artık şark mimarisi ve şark nezahetiyle süslenmiş bulunmaktadır.

Ruşeni'nin Rüyası diğer Türk Ütopyalarından farklı olarak artık yeni düzen ve yönetim fikri olmadan sadece Türklük ve İslamcılık unsurlarını büyütmesi açısından oldukça dikkat çekici bir eserdir. Eserde medeniyetin gelişmesi ve bu gelişmenin birkaç Osmanlı genci ile yapılması, dönemin sıkıntılarının çözümünün sadece kendi ahlak ve bilgi düzeyinin düşüklüğünde aranması, Avrupalı Devletlere karşı son bir cihatla onların alt edebileceğinin ve çözümlerin birden olacağını gösterilmeye çalışılması gösterilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM IV

1.10. OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILI ÇEVRE TAHAYYÜLLERİNİN SÜRELİ YAYINLAR ÜZERİNDEN OKUNMASI

Fenni edebiyat olarak tez çalışmasına dahil edilen süreli yayınlar zamanı ve zamanın getirilerini oldukça geniş perspektiften sunar. Fenni edebiyat ve ütopya kavramı üzerinden kurulan, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yazılan eserlerin bir diğer ilgi çekici kısmı da son dönemde basılan gazete ve dergilerin içeriğinde bulunan yazı ve görsellerdir. Bu yazı ve görseller bize o dönemde genellikle Batı diyeceğimiz Avrupa ve Amerika'da olan gelişmelerin Osmanlı tebaası içinde nasıl karşılandığı hakkında ilginç bilgiler verir. Bu teknolojik gelişmelerin nasıl karşılandığından ziyade nasıl anlatıldığı ve sunulduğu da geniş bir yorum ve değerlendirme konusudur. Bakıldığında Seda Uyanık'ın bahsettiği Fenni Edebiyat çerçevesinde değerlendirilen edebi metinler şehir tasvirleri yaparken, aynı dönemde çıkmış gazete ve dergilerde bazen bu tasvirler görsellere dönüşmüş bazen de Avrupa ve Amerika şehirlerinin tasvirleri yapılarak tekâmül ve gelişmede geri kalmanın temelleri sorgulanmıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası diyebileceğimiz iki ayrı bölüme ayrılabilir. Bu ayrımın sebebi II. Abdülhamit yönetimi içerisinde olan medyaya sansür koşulları ve Abdülhamit'in projeleri kapsamında gelişmiş denilebilecek gelecek tahayyülleri yayımlanan gazete ve dergileri etkilemiştir. Diğer bir sebep olarak gösterilebilecek unsur ise II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki olaylar sonucunda başa geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin II. Abdülhamit'ten farklı siyasi güdümleri, Türklere ve Türkçülüğe olan bağlılıkları sonucunda oluşan söylemlerin yayımlarda dikkat çekici şekilde değişim oluşturmasıdır. Bu iki tarafta da ortak olarak görülebilecek anlatım tarzları oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı içinde yaşayan dönemin aydın kesimi diyebileceğimiz kısım Avrupa ve Amerika'nın çeşitli şehirlerine olan ziyaretleri ve buradaki insanlarla münasebetleri dolayısıyla, son dönemde kaybedilen savaşlar ve devletin içinde bulunduğu ekonomik zorlukların bilinmesi dolayısıyla geri kalınlık düşüncesine sahiptir. Bu durum hep sorgulanmış, Osmanlı Devleti'nin eski gücüne kavuşma isteğinin nasıl gerçekleşeceği

farklı düşünce zeminleri üzerinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler kimi zaman Osmanlıcılık düşüncesi, kimi zaman Türkçülük söylemleri kimi zaman da İslamcılık ilgisini pekiştirmiştir. Bazen de tamamen Batıcılık penceresinden bakılmıştır.

1.10.1. Osmanlı Devleti'nde İlk Basın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti diğer birçok yenilikte ve modernizm unsuru sayılabilecek faaliyetlerde olduğu gibi Batılı devletlere göre gazete ve dergi çıkarma ve üretme kısmında da oldukça geç kalmıştır. Bu geç kalışın nedenleri ekonomik durum, siyasi olaylar ve savaşlar, matbaanın kullanımının yaygınlaşmamış olması ve Osmanlı Devleti'nin basın yoluyla haberleşme ihtiyacını hissetmemesi gösterilebilir. Kazım Benek'e göre, (Benek 2016)

“Osmanlı kendi dışında meydana gelen değişimleri ve gelişmeleri ve Batıyı özellikle 18. yüzyılın ilk çeyreği ile beraber Lale Devri faaliyetleri ile takip etmeye ve akabinde taklit etmeğe başlamıştır. Bu tarihlerden önce kendisini zamanın bilinen en güçlü devletlerinden biri olarak gördüğü için kendi dışında, başka devletlerde meydana gelen gelişmelere biraz mesafeli kalmıştır.” (Benek 2016: 36)

Lale Devri ile başlayan modernleşme hareketleri ve Batılı devletlerin ilerleyişlerinin kabul edildiği dönem basın faaliyetlerine de ilgi ve ihtiyacın arttığı döneme denk gelir. İlk basım çalışmaları olarak yabancı menşeli bazı gazeteler gösterilse bile Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetleri resmi olarak 19. yüzyılın başından itibaren başlamıştır. Bu yabancı gazeteler Fransız Büyükelçiliği tarafından çıkarılır Le Bulletin de Nouvelles'tir. (Özer & Yıldız 2018) Daha sonra La Gazette Française de Constantinople, Le Smyrnien, Le Spectateur Oriental ve Le Courier de Sinyrne gibi gazeteler çıkarılır. (Özer & Yıldız 2018: 621) Bu gibi gazetelerin çıkarılmasının amacı halkı bilgilendirmekten öte İstanbul'da yaşanan gelişmeler konusunda büyükelçiliklerin kendi ülkelerindekileri bilgilendirmesi olmuştur. Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak ilk gösterilebilecek gazete Mısır'da çıkan Vakayi-i Mısriye'dir. Bu gazete sadece Mısır Vilayetine bağlı olayları ele alır. Osmanlı Devleti'nde 1831'de yayına başlayan Takvim-i Vakayi, sonrasında yarı resmi yarı İngiliz ürünü olup 1840'ta yayına başlayan Ceride-i Havadis, 1860'ta yayına başlayan Tercüman-ı Ahval ilk basılan gazeteler olarak gösterilebilir. Bu gazetelerin çıkış amaçları halkı bilgilendirmek ve eğitmek olmuş, halkın isteğinden ziyade o dönemde bulunan aydın kesimin istekleri doğrultusunda oluşturulmuştur.

Orhan Koloğlu'na göre, (Koloğlu 1992) bu basımlar Tanzimat Dönemi içinde halkı harekete geçirme ve yenilikçi hareketleri halka tanıtarak bilgilendirme görevi gütmüşlerdir. Bu hususta; değişme gereği (Islahatı = Tanzimat'ı Savunma), laikleşme yolunda ilk adımlar, merkeziyetçiliği destekleme, Avrupa merkezli bir dünya görüşü gibi unsurların savunuculuğu yapılmış ve kamuoyu gözünde bir fikriyat oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu gazetelerin ayrıca eğitici bir hedefinin olduğunu da söyleyen Koloğlu,

“Haberden ok Eğitim Aracı Sayılmak: Vakayi-i Misriye Takvim-i Vakayi'nin ve sadece yönetimin mesajlarını yansıtma -kısıtlı habercilik yapma- çabalarına karşılık Ceride-i Havadis nceliği eğitime vermiştir. İlk sayısının önsözünde eğitimin insanlığın başlıca çabası olmak gerektiği ve gazetenin de buna katkısının inkar edilemez olduğu belirtilmektedir.” (Koloğlu 1992: 18)

Bu gazetelerin dışında Muhbir, Hürriyet, İbret gibi gazeteler çıkarılmıştır. Basın hareketlerinde büyük katkısı olan bir isim olarak Namık Kemal, basına sansür uygulamaları reddetmiş ve İbret gazetesinde sayısız yazı yazarak bu sansürle ilgili görüşlerini bildirmiştir. Namık Kemal'e göre:

“lkemizin Avrupa'dan birkaç yüzyıl geri kalmasının başlıca sebebi basının olmamasıdır. Basın bugünkü uygarlıklarda görülen olgunluğun asli sebebi sayılır. Basının görevi bir ağızdan çıkan sözü dünyanın her yanına dağıtmaktır. Baskı altında olmadığı dönemlerde basının edebiyata ve halk eğitimine pek çok yararlı etkileri olur. Gazeteler ülkeye ve devlete büyük yarar sağlamış, olumlu işler görmüşlerdir. Niçin baskı altında tutulurlar?” (Koloğlu 1992: 40-41)

Kemal, uygulanan sansrlar ve basım hayatının geç başlamasını Osmanlı Devleti'nde yapılan yeniliklerin uygulamasını ve ilerlemesini geciktiren bir unsur olarak grmştir.

Osmanlı Devleti'nde dergicilik ise gazete basımından çok sonra 1850 yılında ilk yerel dergi olarak Vakayi-i Tıbbiye ile başlar. Bu derginin çıkış amacı olarak Batıda gelişen tıbbi gelişmelerin Osmanlı Devleti topraklarında yaygınlaşması olarak gösterilebilir. Sonrasında 1862 yılında Mecmua-i Fünun birçok farklı konuda yazıların olduğu bir dergi olarak yayına başlasa da çok fazla süre yayımlanamaz. Bunu izleyen süreçte 1863 yılında Mir'at, 1864'te Ceride-i Askeriye, 1869 yılında ilk ocuk dergisi olarak Mümeyyiz, 1869 senesinde ilk kadın dergisi olarak yayına başlayan Terakki-i Muhadderat gibi dergiler çıkmış, 1870 yılında Teodor Kasap tarafından ıkarılan Diyojen ilk mizah dergisi olarak tarihe geçmiştir. (Demir 2016) Daha birçok dergi dönemin eleştirisini yapmak, halkı çeşitli konularda bilgilendirmek ve gündelik konulara değinmek hususunda yayımlar yapmıştır.

II. Abdülhamit Dönemi dergicilik ve gazetecilik için hem önemli hem de sansürün bol olduğu bir dönem olarak anlatılır. Bu sansür mevzusu genellikle II. Abdülhamit'in kişiliğiyle ve baskılı yönetim anlayışıyla eşleştirilse de aslında dönemin şartları da padişahı buna yönlendirmiştir denebilir. Koloğlu bu durumu kastederek, (Koloğlu 1992)

“Abdülhamid'in bu hasta adama önerdiği tedavi zaman kazanmaya bağlıydı. Eğitimin ilerlemesi, ziraatte daha fazla üretme, sanayileşme türü önlemler, etkisi ancak uzun vadede görülebilen ilâçlardı. Hasta fazla sarsılmadan ilâcın etki süresini tamamlayabilirse ayağa kalkma şansı olabilir. Bu da bekleme ve hareketsizlik demektir. Bütün politikalarında olduğu gibi, basın rejiminde de Abdülhamid bu ilkeyi bilinçli olarak kullanmıştır.” (Koloğlu 1992: 44)

“Hasta Adam” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti kendi içindeki milliyetçilik çatışmaları ve dışardan gelen baskılar neticesinde iyice savunmasız kalmıştır. Savunma psikolojisiyle hareket eden padişah ülkenin durumunun çıkmazlarının farkında olmasına karşın bu çıkmazların basın yoluyla bariz bir hal almasını kabullenmek istememiştir. Bu nedenle bütün yayın organlarının jurnalcilikle denetlenmesini istemiş ve bazen de yapılan yanlışlara göz yummak zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra yabancı dergilerde ve yurt dışında Jön Türk hareketine mensup insanların çıkardığı dergilerde gösterildiği kadar acımasız ve diktator bir politika izlememiştir. Dönemde çıkan gazetelere örnek verilmek gerekirse Tercüman-ı Hakikat, İkdam, Mizan, Zevra, Basireti Dağarcık, Devir gibi yayınlar gösterilir. Bu yayınlar kısıtlamaların çok olduğu dönemde halka okuma bilinci ve sevgisi kazandırmak adına eğitici ve bilgilendirici yazılarla dolup taşmıştır.

Bu dönemde çıkan dergilere bakarak en önemli yer kaplayan ise ilk sayısı 27 Mart 1891'de yayınlanan Servet-i Fünun'dur. Dönemin ilk resimli dergisi olmamasına karşın Avrupalı dergiler kalitesinde görsel sunmaya çalışan dergide birçok konudan bahsedilir. Teknolojik gelişmeler, güncel meseleler, sağlık, gezi yazıları gibi birçok makaleye ve yazı içeriği bulunan dergi aynı zamanda yeni bir edebiyat akımı oluşturulmasına vesile olmuş ilerde de Servet-i Fünuncular olarak bahsedilecek yazar grubunu bünyesinde toplamıştır. Özellikle Tevfik Fikret'in 1896–1901 yılları arasında derginin başına geçmesiyle edebiyat kimliği ağır basan bir dergi hâline gelmiştir. (Demir 2016) Derginin görsel zenginliği de döneme göre oldukça ileri seviyededir. Bunun yanında dergi okurları arasında ilk kez fotoğraf yarışması yapmasıyla ünlenir ve sevilir.

II. Abdülhamit Döneminde birçok dergi çıkarılmıştır. Bu dergilerden bir diğer önemli ve tezde kullanılacak olanı Resimli Gazete'dir. 1891–1899 yılları arasında yayımlanmış ve bu dergiye ait 235 sayı vardır. Haftalık olarak çıkarılan derginin imtiyaz sahibi Kitapçı Karabettir. Dergi genellikle edebi ve fenni yazılara yer vermiştir. Dergi görsel olarak oldukça farklı unsurlar içermektedir. Halka bilgi verilmesi amaçlanan dergide bol bol teknolojik gelişmelerle ilgili görseller ve yazılar görülür. Bu dönemin projeleri ve gelişmesi hususunda fenni edebiyatla paralel gitmesi açısından derginin makaleleri oldukça dikkat çekmektedir.

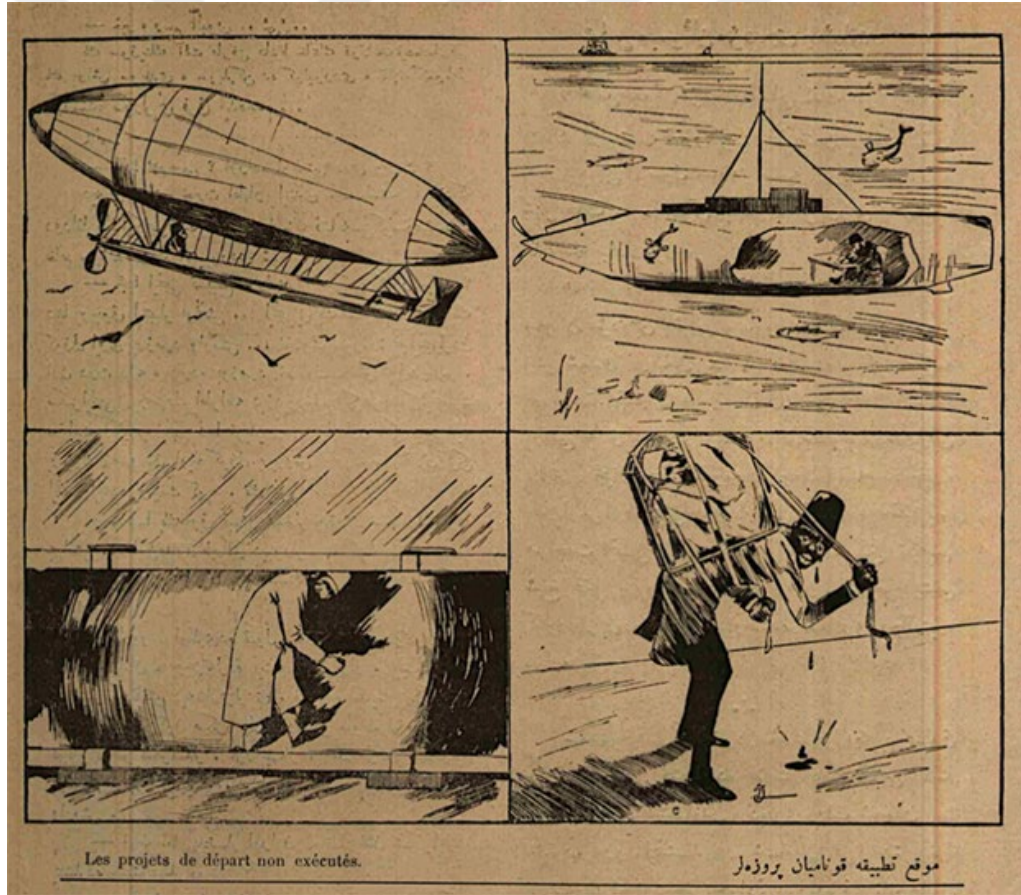
Dönemin dergilerinde birçok konu yer almıştır. Kadınlar için 1895 yılında Hanımlara Mahsus Gazetesi çıkarılmıştır. Diğer dergilere örnek verilirse; 1896 yılında Çocuklara Mahsus Gazetesi, 1893 yılında yayımlanan Malumat, 1891 yılında Mektep, 1896 yılında Mütalaa, 1905 yılında Resimli Ziraat Gazetesi gibi dergiler yayımlanmış ve 1880 sonrası dergileri basında oldukça geniş bir yer kaplamıştır. (Demir 2016)

II. Abdülhamit Dönemi'nin basın hayatı açısından en dikkat çeken özelliği karikatür dergilerinin olmayışıdır. Basın kısıtlaması açısından en büyük darbeyi alan karikatürler yabancı gazete ve dergilerde Abdülhamit aleyhine sayıca oldukça fazla ve acımasız olduğundan en büyük tepkiyi de karikatür ve mizah dergileri almıştır. Bu nedenle kesinlikle yayımlanması istenmemiş ve engellenmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında gelişen olaylar neticesinde II. Abdülhamit'in tahtı bırakışıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri yönetimi ele almış, dergi ve gazete yayımı bağlamında büyük bir patlama yaşanmıştır. Bu patlamanın sebebi artık basına yapılan sansürün kaldırılması olarak gösterilse de asıl sebep II. Abdülhamit Dönemi'nde yurt dışında basın hayatına devam etmek zorunda kalan Jön Türklerin Payitahta geri dönmesidir. Daha rahat bir şekilde yayın hayatına devam edebilen Jön Türkler birçok dergi yönetiminde bulunmuş, Abdülhamit'in gidişiyle rahatladıklarını ve istedikleri gibi yayın hayatına devam edebileceklerini düşünmüşlerdir. Aslında durum pek de öyle gerçekleşmemiştir. 1909'da çıkan basın yasasıyla özgürlüklerinden ödün vermek istemeyen basın 1914'e kadarki basın yasası üzerinde yapılan değişikliklerle gene yasaklara ve sansürlere maruz kalmıştır. Devletin girdiği savaşlar ve içinde kaldığı ekonomik durum başta bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından yeni kısıtlamalar getirilmesi zorunluluğuna dönüşmüştür. II. Abdülhamit Dönemi'ne göre birçok karikatür, hiciv ve siyasi nitelikli dergi açılmıştır. Bu dergilere örnek olarak Koloğlu, (Koloğlu 1992)

“Yine Abdülhamid döneminde tamamen unutulmuş olan mizah ve karikatür dergiciliği de, çok büyük bir ilerleme göstermiştir. Bu hem çizgi kalitesindeki mükemmellik hem de mizahın -özellikle siyasi mizahın- kalitesi bakımındandır. İlk çıkan Kalem ve onu izleyen Cem gerçekten bir ekol oluşturmuşlardır. İkisinde de çalışan Cemil Cem bu sanatın ustası durumuna gelmiştir. Bu arada Refik Halid gibi mizah yazarları da belirmiştir.” (Koloğlu 1992: 58)

Cem ve Kalem dergileri karikatür dergileri olması ve dönemin unsurlarını yansıtan görsellerin bolluğu açısından oldukça önemlidir. İçeriğinde bulunan II. Abdülhamit’e ve projelerine eleştiriler oldukça ilginçtir. Projelerin yapılmayışı ve ekonomik bunalımların halkı üstüne yük olarak bindirildiği düşüncesi oldukça yoğun işlenmiş ve Abdülhamit yabancı dergilerdeki karikatürler gibi oldukça acımasızca eleştirilmiştir. (Şekil 4.1)

Şekil 4.1: Abdülhamit Projeleri (Kalem Dergisi 1909: 36)

Dönemin bir diğer önemli ve tezde geniş yer tutan dergisi ise 1909 yılında yayımlanmaya başlayan Şehbal dergisidir. Kadınların günlük yaşamına dair birçok

yazı, ev işlerine dair bilgiler, fenni, gezi, müzik gibi birçok konuda yazı bulunan Şehbal dönemi en iyi yansıtan ve görsel kalitesi oldukça yüksek bir dergidir. Derginin görselleri yurt dışındaki matbaalarda özel olarak basıldığından bazı gecikmeler yaşansa da Şehbal 1914'e kadar yayın hayatına devam etmiştir. İttihat ve Terakki anlayışını benimseyen Şehbal Osmanlı Devleti'nin terakki fikri ve nasıl gerçekleştirileceği açısından farklı fikirler sunmaya ve yurt dışındaki gelişmeler konusunda halkı bilgilendirmeyi amaçlamıştır.

1.10.2. Dönemi Anlamak İçin Kullanılan Dergiler

Dönemi anlamak için bu çalışmada kullanılacak dergiler: Resimli Gazete, Şehbal, Kalem ve Cem dergileridir. Bu dergiler içinde Resimli Gazete ve Şehbal içeriğinde bulunan seçilmiş metinler ve görsellerle geniş bir yelpaze oluşturmuş ve dönemin terakkiyat arayışını açık bir biçimde gözler önüne koymuştur. Kalem ve Cem dergileri ise çalışmaya karikatür zenginliği ve dönemin siyasi ve sosyal olaylarını görsel bir bağlamda, hiciv yoluyla ele alınması açısından geniş bir kaynak sunmuştur.

1.10.2.1. Resimli Gazete

İlk sayısı 26 Mart 1891, Rumi 14 Mart 1307, son sayısı 21 Eylül 1899, Rumi 9 Eylül 1315 tarihinde yayınlanan Resimli Gazete Dergisi Kitapçı Karabet önderliğinde çıkarılmaya başlanmıştır. Dönemin oldukça önemli ve uzun soluklu dergilerinden biri olan Resimli Gazete halkı bilgilendirmek ve dönemin önemli olayları konusunda bilgi vermek için kurulmuştur. Fen, edebiyat, hikaye, roman, şiir gibi konulara eğilen dergi kendine siyasi bir misyon edinmekle birlikte Batılı devletlerin uygulamalarını tanıtarak terakkiyat seviyelerini ve nedenlerini sorgulamıştır. Haftalık olarak yayımlanan dergiyi Fen Postası, Havadis-i Medeniyet, Havadis-i Fen, Keşfiyat, Seyahat, İnşaat, vb. çeşitli bölümler altında yazılan makaleler ve devamlılığı olan hikaye, roman gibi eserler meydana getirir. Oldukça geniş kitlelere ulaşan Resimli Gazete yazarları, yabancı gazeteleri de takip ederek teknolojik gelişmelerin olduğu yazıların çevirilerini yapmış ve okuyucuyla buluşturmuştur. Amerika, İngiltere, Fransa, Rusya gibi dönemin gelişmiş devletlerinde olan teknolojik gelişmelerle ilgili bilgi vermiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemi olarak nitelendirilebileceğimiz dönemde çıkan dergi dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan sergilerle ilgili haberleri de incelemiş ve bu sergilerle ilgili malumatlar vermiştir. Şikago ve Paris sergileri hakkında birçok makale yayımlanmıştır.

1.10.2.2. Şehbal

İlk sayısı 1 Mart 1325 son sayısı ise 10 Temmuz 1330 olan Şehbal dergisi altı yıllık yayın hayatına yüz sayı sığdıran oldukça uzun soluklu bir dergidir. Dergi iki haftada bir yayınlanarak fenni ve daha birçok konuda makaleyi içerir. Dönemin yaşam, giyim, davranış usullerini oldukça iyi yansıtan derginin dönemi de bu bağlamlarda etkilediği ve abonelik şeraiti incelendiğinde oldukça geniş kesimlerde ilgiyle karşılandığı gözlenir. Selim Ahmetoğlu'na göre, (Ahmetoğlu 2018)

“Şehbal dergisi, İttihat ve Terakki'ye yakın aydınların çıkarmış olduğu bir dergidir. Derginin yazar kadrosu incelendiğinde bu durum açıkça görülür. Bu incelemeler sonucu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirmeyi hedeflediği kültürel değişim programına destek verecek türden yazıların ve fotoğrafların derginin sayfaları arasında yer aldığı görülmektedir.”(Ahmetoğlu 2018: 13)

Derginin görselleri yurt dışına gönderilerek basımının kalitesi arttırılmıştır. Bu nedenle bazen gecikmeler yaşansa ve sayılarının pahalılığı ile eleştirilse de dergi yönetimi ilkelerinden ve kalitesinden taviz vermemiş ve dönemin ünlü Fransız dergileri olan Illustration ve Figoro Salon'la kıyas edilebilecek düzeye getirilmiştir. Şehbal Dergisi dili oldukça seviyeli olduğu için dönemin yönetici tarafından da desteklenmiş ve uzun süreli yayın hayatına devam edebilmiştir. (Ahmetoğlu 2018)

Şehbal Dergisi bölüm ve içerik olarak incelendiğinde birçok sütunun birlikte yer aldığı bir dergidir. Bu sütunlar Muhterem Karilere başlığında duyurular, siyasal ve toplumsal olaylardan bahseden Atf-ı Nazar ve Tefekkür ve Tettebbu, çeşitli tiyatro yazılarının paylaşıldığı Tiyatro, gezi yazılarının paylaşıldığı Avrupa Mektupları ve Paris Mektupları, bilim ve fenni yazıların paylaşıldığı Muhasebe-yi Fennîye, Vesaik ve Hakayık ve İlimler ve Fenler, hanımların günlük yaşamları ile ilgili bilgi veren Hanımlar İçin, Şiir, Hikaye, Müzik gibi çeşitlenir. Yazılan yazılar oldukça güncel ve ilgi çekicidir. Bilgi vermeye yönelik olan yazılardan siyasi olayların kronolojik sırayla verilmesine dayanan sütun ise Zübde-i Siyasiye sütunudur. Bu yazılarda Osmanlı Devleti'nde yaşanan veya devletin diğer devletlerle ilişkisi ve anlaşmalarını veren belge niteliğinde tarihlendirilmiş yazılar vardır. Tabii ki dönemin dergilerinde sıkça rastlanılan bir diğer alışılmış durum olarak derginin son sayfalarında yer alan Reklam ve İlan kısımları oldukça ilgi çekicidir. Bu kısımlarda derginin yayımlandığı zamanlar moda olan kıyafetler, moda olan yaşam tarzı anlaşılabilir bir olguya dönüşmektedir.

Derginin kadınlar ile ilgili sunduğu fikirler oldukça ilginçtir. Bir yandan okuması, güzelliğine dikkat etmesi ve kendisini geliştirmesi gereken bir kadın profili

çizilirken, bir yandan da dönemin İttihat ve Terakki düşüncelerine uygun bir şekilde kadının evde oturması ve çocuklarına iyi bir anne, eşine iyi bir hanım olması beklenmektedir. Dönemin Osmanlı Devleti zihniyeti aynen devam etmekte kadınların II. Meşrutiyetle sağladığı haklara şükrederek evde oturması istenmektedir. Değişimi ve ilerlemeyi takip etmesi gerektiği düşünülen kadının yeri her zamanki gibi değişmemiştir. (Ahmetoğlu 2018)

1.10.2.3. Kalem

Kalem Dergisi II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yayımlanmaya başlayan ve varlığını, zamanın karikatür ve mizah dergileri göz önüne alınırsa oldukça uzun sürdüren yegâne dergilerden biridir. Dergi karikatürleri, hicve kayan yazıları ve görsel zenginliğiyle dönemi ve öncesini ele almış ve yeni gelişmeleri yakından takip etmiştir. Kalem Dergisi 3 Eylül 1908 miladi, hicrî 21 Ağustos 1324 ile 29 Haziran 1911 miladi, hicrî 19 Haziran 1327 tarihleri arasında Salah Cimcoz ve Celal Esat Arseven'in imtiyaz sahipliğinde yayın hayatına başlar. Yayın hayatı boyunca Arapça harfleriyle Osmanlıca olarak çıkarılan dergi, Fransızca yazılara da ev sahipliği yapar. Derginin iki dilde çıkarılmış olması sadece Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan halka değil, diğer devletlere de haber ve karikatürlerini sunabilmesi açısından oldukça önemlidir. Dergideki çoğu karikatür Salah Cimcoz'a ait ise de yabancı ve yerli karikatür sahiplerinin eserleri de oldukça fazladır. 130 sayı olarak çıkan Kalem Dergisi içinde basın sansürü, kadın ve erkek ilişkileri, siyasi, günlük hayat ve terakkiyat gibi oldukça çeşitli konularda karikatürler yayınlamıştır (Ardıç 2009).

Karikatür denilince akla hesapsız bir şekilde eleştirme, yerme gelse de derginin ilk sayısında yayınlanacak karikatürler ve nitelikleri ile ilgili geniş bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıya göre dergide yer alan karikatürler incitmeden, yermeyen durumları ele alacak ve ahlaklı bir yayın hayatını sürdürmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Karikatür adlı makalede:

“Karikatür; modelin hudud aslisi tamam olmakla beraber bazı aksamını -teşhisindeki muhafaza etmek şartıyla – garbib bir tarza ifra etmektir. Yoksa altına yazılmış kelimeler olmasa ne olduğunu anlamakta en zeki bir adamı bile düçar müşkülât eden sergilenişindeki karikatürleri serbest-i matubata bühtân (iftira)ve iftira gibi telef (ölme) ederiz.

Evet. Matbuat, serbesttir. Lakin ahlak umumiyeyi ihlal hissini zevk milliye rahimde etmemeli... Bu hay huy siyasi içinde henüz çocukluktan çıkamamış gençlerimize, tarz-ı şahsinin kabilinden mahzuz olacak avamımız vardır. Bunlardan koleksiyon yapıyorlar, hanelerine götürüyorlar, harem hayatımıza kadar giren bu çirkin şeyler nazar pak ve zaafını eğlemekten içtinap ettiğimiz mini minilerle kadınlarımızın ellerine düşüyor onların nezaket terbiye ve zarafet aslilerini cerihadar (yara) ediyor.”(Cimcoz 1908: 3)

Makalenin devam eden satırlarında tarihte ilk olarak Asurlular, Mısırlılar, Yunanlar, Romalılar zamanında ortaya çıktığı sonrasında Avrupa’da Sanayi İnkılabı ile beraber tekrar canlandığı belirtilir. Bu alanda en önde olan devletler olarak Fransa ve İngiltere gösterilir.

Dergide yer alan karikatürler incelendiğinde belli başlıklar altında toplanabilir. Bu çalışma çerçevesinde daha çok dönemin ilerleme ve terakki anlayışı incelendiğinden seçilen karikatürler de bu anlayışı yansıtacak nitelikte olmuşlardır.

1.10.2.4. Cem

Cem Dergisi Hicri 28 Teşrinisani 1326, miladi 10 Kasım 1910 tarihinde ilk sayısı ile karikatür ve hiciv dergisi olarak Osmanlı basın hayatına giriş yapmış, hicri 2 Teşrinievvel 1328, miladi 10 Ekim 1912 tarihine kadar 43 sayı yayınlanmış ve basın yaşağıyla birlikte yayın hayatına ara vermiştir. Sonrasında Cumhuriyet Dönemin’nde tekrar yayımlanmaya başlayan Cem Dergisi haftalık olarak yayınlanan karikatür zenginliğiyle oldukça değerli bir dergidir.

1910 yılında yayınlamaya başlayan Cem Dergisi Abdülhamit yönetiminin devrilmesinin ardından başa gelen İttihat ve Terakki Dönemi’nde kurulmuş, aynı dönemde yayınlanan birçok karikatür dergisi gibi İstibdat Dönemi’nden hemen sonra bir coşkuyla hazırlanmaya başlamıştır. Bu dönem ile ilgili Recai Keskin: (Keskin 2008)

“Coşku da şüphesiz özgürlük coşkusudur. İttihat ve Terakki, iktidara gelir gelmez, önceleri hiç dilinden düşürmediği hürriyeti, artık tanımaz olmuş ve gerek halka, gerekse basına karşı baskıcı bir yönetim anlayışını sergiler olmuştur. Artık mizah dergileri, hiciv oklarını II. Abdülhamid’e değil, onun yerine gelen İttihat ve Terakki’cilere döndermiştir.” (Keskin 2008: 12)

Diyerek dönemin dergilerinin içindeki yerini vurgular. Gerçekten de Cem Dergisi yayınlanma tarihi itibarıyla da diğer dergilerden daha ileride olduğu için daha çok İttihat ve Terakki faaliyetlerini, yapılması vadedilmiş ve yapılmamış projeleri,

şehir aksaklıklarının II. Meşrutiyet ile birlikte değişmeden daha da fenalaşarak devam ettiğini savunmuştur. Kendi döneminin yönetimiyle muhalif bir söylem oluşturan Cem Dergisi, Cemil Cem tarafından dönemin olaylarının karikatürleştirilerek anlatılması için kurulmuştur. Derginin karikatür kısmını Cemil Cem, yazı kısmını Refik Halit ele almıştır.

Yayımlanan karikatürleriyle ve yazılarıyla halka hükümetin, nazırlıkların, belediye reisinin, memurların ve bilcümle akla gelebilecek günlük hayatta düzensizliğin eleştirisini yapmıştır.

BÖLÜM V

5.1 OSMANLI DEVLETİ'NDE TEKNOLOJİ TERAKKİ İSTEĞİ VE DEVLETİN GELİŞİMİNE DAİR FİKİRLER

Osmanlı Devleti'nin 17. yy. dan itibaren başlayan Batı dünyasından geri kalmışlık düşüncesi toplumsal olaylar ve savaşlar neticesinde ve ekonomik çöküşün de görünürlüğünün artmasıyla herkesin dilinde olan bir gerçek hâline gelmiştir. Sanayi Devrimi'nin gelişmelerinin izlenememesiyle Osmanlı Devleti kendi mallarını geliştiremeyen, dışa bağımlı bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Batılı devletlerin bunu nasıl başardıklarını ve Osmanlı ülkesinden farklarını saptamaya çalışan Jön Türkler buna Avrupa seyahatleri ve seyahatlerde gördükleri teknolojik gelişmeleri takip etmeleriyle bir çözüm arayışı içinde olmuşlardır. Ahmetoğlu bundan bahsederken: (Ahmetoğlu 2018)

“Osmanlı aydınlarının hemen hemen tamamı bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi sağlayabilmek için Avrupa'dan faydalanılması, bu tür gelişmelerin buralardan alınması taraftarıydı. Ancak bilim ve teknolojinin ithalatının ne şekilde olacağı, sadece bilimsel ve teknolojik gelişmelerin mi yoksa bunlarla birlikte bunların oluşmasını sağlayan düşünce ve anlayışların da alınıp alınmaması konusu, önemli tartışmalara neden olmuştur.” (Ahmetoğlu 2018: 83)

İttihat ve Terakki içinde Batılı anlayışın alınmasını isteyenler azınlıktadır. Genellikle üyeler Osmanlı kimliği ve yaşam tarzının devam etmesini isterken teknolojiyle birlikte gelişen dünyaya uyum sağlanması gerektiğine inanmışlardır. Avrupalı devletlerin halklarının yaşamlarını bazen fazla rahat bulup eleştirmişler bazen de disiplinlerine ve dürüstlüklerine hayran kalarak Osmanlı Devleti'nde görülen yolsuzluklar, tüketim açlığı, yanlış düşünce tarzları gibi durumlarla karşılaştırmışlardır. Bu bağlamda yeniliklerin ve teknolojinin alınarak, dönemin ahlakının kendi inanış ve yaşam tarzına göre düzeltilmesi ve dönüştürülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dönemin dergilerinde bu terakki ihtiyacı farklı ülkelerdeki yenilikler ve gelişmeler takip edilerek Osmanlı halkına gösterilmeye çalışılmıştır. Gösterim malzemeleri olarak Avrupalı Devletlerin sergileri, Dünya Fuarları, şehirle-

rinde inşa ettikleri köprüler, şimendiferler, demir yolları, balonlar, arabalar, çeşitli sanayi makineleri tanıtılmış ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Görselleriyle birlikte zengin bir kaynak içeren dergiler, Osmanlı halkına hem haber verme, hem de teknolojik yenilikleri gösterme açısından oldukça yararlı anlatımlar yapmışlardır. Günlük hayat ve eğitim hususunda da takip edilen Batı, Osmanlı aydınları için bir karşılaştırma unsuru olarak görülmüştür.

Terakki isteği ve teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve yaygınlaşması hususunda örnek teşkil edecek dergi görselleri ve makaleleri Sergiler, Köprüler, Demir yolu ve Şimendifer, Makineler, Sanayi Nefise ve Teknolojik Gelişmeler, Havada Seyahat Araçları, Günlük Hayat ve Eğitim, Yönetim ve Savaşlar ve Gezi Yazıları başlıkları altında tez içinde incelenmiş ve incelenen dört dergideki kaynaklar başlıklar özelinde sıralı olarak yerleştirilmiş ve tezin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Sergiler

Sanayi İnkılabı ile birlikte Avrupalı Devletler oldukça önemli bir üretim kapasitesine sahip olmuş ve dünya çapında sergiler düzenlenmeye başlanmıştır. Teknolojik gelişmişlerinin göstergesi olarak bu sergiler yoğun ilgi görmüş Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çıkarılan dergiler tarafından da oldukça yakından takip edilmiştir. Sergiler ile ilgili Yeşim Duygu Ergüney: (Ergüney 2015)

“Fuarlar dönemin sosyopolitik, ideolojik arka planının farklı üsluplarla temsil edilmesine öncülük etmişlerdir. Mimari açıdan bakıldığında; dünya fuarlarıyla yaratılan mikrokozmosda ev sahibi Batı'nın karşıtı olarak sunulan diğer kültürlerin de bu amaçla sergilendikleri görülmektedir.

Dünya fuarlarında gerek ev sahibinin, gerek diğer kültürlerin temsillerinde, geçici olarak düzenleme ve hızlı inşa etme gerekliliklerine yanıt aranmıştır. Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan yeni malzeme ve inşaat teknikleri bu talebi karşılamak için denenmiştir.” (Ergüney 2015: 50)

Diyerek yapılan sergilerin mimari önemini ve küreselliğini anlatmaya çalışmıştır.

Yapılan sergilerden bahsedilecek olursa Resimli Gazete Dergisi'nin 2. sayısında yer alan Şikago Sergisi'nde Amerika'nın keşfinin 400 yılında yapılacak Kolomb'u anmak için yapılan küre neşrolunmuştur. Bu küre ile ilgili verilen malumata göre:

Şekil 5.1: 1892 Sene-i miladiyesinde Amerika'da Şikago şehrinde (Kristof Kolomb) namına inşa olunacak kürenin resmidir. (Resimli Gazete 1307: 25)

“Kürenin altında ve kaidesinin merkezinde Kolomb’un bir cesim heykeli vuzu olunup, kutup muhtelifeyi hava-i bir kütüphaneye, bir Kolomb Müzesi, lokantalar vesair istirahat mevkileri tesis olunacaktır. Bu kürenin zirvesinde bir rasathane dahi inşa olunacaktır.” (Resimli Gazete 1892: 25)

Şekil 5.2: Kristof Kolomb'un Yumurtası (Resimli Gazete 1308: 293)

Bu küre ile ilgili 2. Sayıda paylaşılan görsel (Şekil 5.1) tahmini veya hayali bir çizim olsa da 71. Sayıda paylaşılan görsel (Şekil 5.2) ve Kolomb'un Yumurtası adlı başlıkla çıkan makalede Şikago Sergisi için yapılmakta olan inşaat fotoğrafı paylaşılmıştır. Makalede neden Kolomb'un Yumurtası olarak anıldığı hikayesi anlatılmıştır. Buna göre:

“Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşif etmesi vakıa aziminden olmak üzere ormanlar her tarafa intişâr (yayılmak) eylediği zaman erbâb haset Kolomb'un bu surette iştiharını çok görerek bu keşfin çok mühim ve pek mühim bir şey olduğunu ve Kolomb'dan başka bir cesur gemicinin de Avrupa sahil karinesinden bin gemiye binerek daima garba doğru gittiği hâlde, o zamana kadar meçhul bulunan Amerika'ya behemehâl (herhalükarda) tesadüf ederek keşif edeceği muhakkaktır ki olduğu dermeyan ettikleri sırada Kristof Kolomb'da bir şey keşif ettikten sonra vakıa onun pek kolay keşif edilmiş olduğu görülür ise de en büyük hüner meçhulün surat keşfini evvelden his ederek ona göre davranmak olacağını maruzlarına karşı söyleyip hatta bu babda bir misal olmak üzere de bir yumurtanın düz bir satıh üzerinde amuden durdurulması pek güç bir kıfayet olmadığı hâlde yumurtanın ne süratte sabit olduğu yine herkes tarafından keşif edilemeyeceğini iddia eder.

Bu iddianın ispatı için Kolomb meclise bir yumurta getirilmesini emreder. Yumurta gelir. Bunun da amudi bir vaziyette durdurulması mümkün olmadığını biltabi hazır bulunanlar iddia ederler iken Kolomb yumurtanın ucunu kırmak için masa üzerine

biraz şiddetlice vurur vurmaz ince kabuk cüzi kırılarak içeriye çöker ve yumurta da durur.

Yumurtanın böylece durdurulmasına hazır bulunanlar evvela hayrette kalır ise de Kolomb'un mütalaasını yine kabul etmezler. Yumurtanın böylece ucunu kırarak durdurmak büyük bir hüner olmadığını da iddiaya vardıkları zaman Kolomb işte her nevi keşfin böyle olduğunu ve kendisinin asıl maksadı arzın müdevver (yuvarlak) olmasına nazaran daima garba doğru gidecek olur ise behemehâl Hindistan'a vâsıl olmaktan başka bir şey olmadığı hâlde Amerika'yı keşif ettiğini söylemiştir." (Resimli Gazete 1308: 292–293)

Dünyada yapılan sergiler dergilerde oldukça önemli yer kaplamaktadır. Aydınlatma açısından da yeniliklere sahne olan Şikago Sergisi'nin nasıl aydınlatılacağı ve ne tür malzemeler kullanılacağı da dergideki makalelerde uzun uzun anlatılmıştır. Bu konuyla alakalı derginin 40. Sayısının Havadis-i Medeniyet başlığı altındaki Frankfurt Sergisi adlı makalede Almanya'nın Frankfurt şehrindeki Elektrik Sergisi oldukça ilgi çekicidir. Yazıda bahsedildiği gibi ilk Elektrik Sergisi Paris'te yapılmıştır. Bu sergiyle ilgili beyanda:

"Elektriğe mahsus ilk sergi 1881'de Paris'teki (Palais de l'Industrie'de) keşad edilmiş ve birçok bedayi (yeni ve güzel şeyler) fenniye ile beraber elektrik ziyasına dair şeyler ve elhusus meşhur "Edison"un birçok zamandan beri ihtirainı iddia ettiği hâlde kimseyi inandıramadığı lambaları teşhir edilmiştir." (Resimli Gazete 1307: 486)

Makalede Paris Sergisi'nden sonra 1882 Almanya'nın Münih beldesinde yapıldığı ve elektrik ziyası, telefon gibi haberleşme araçlarının elektrikle nakli gibi gelişmelerin tanıtıldığı, 1883 Viyana 1884'te Torino sergilerinin birçok gelişmeye ev sahipliği yaptığından bahseder. Frankfurt'ta meydana gelen serginin makaleye göre ilgi çeken gelişmeleri:

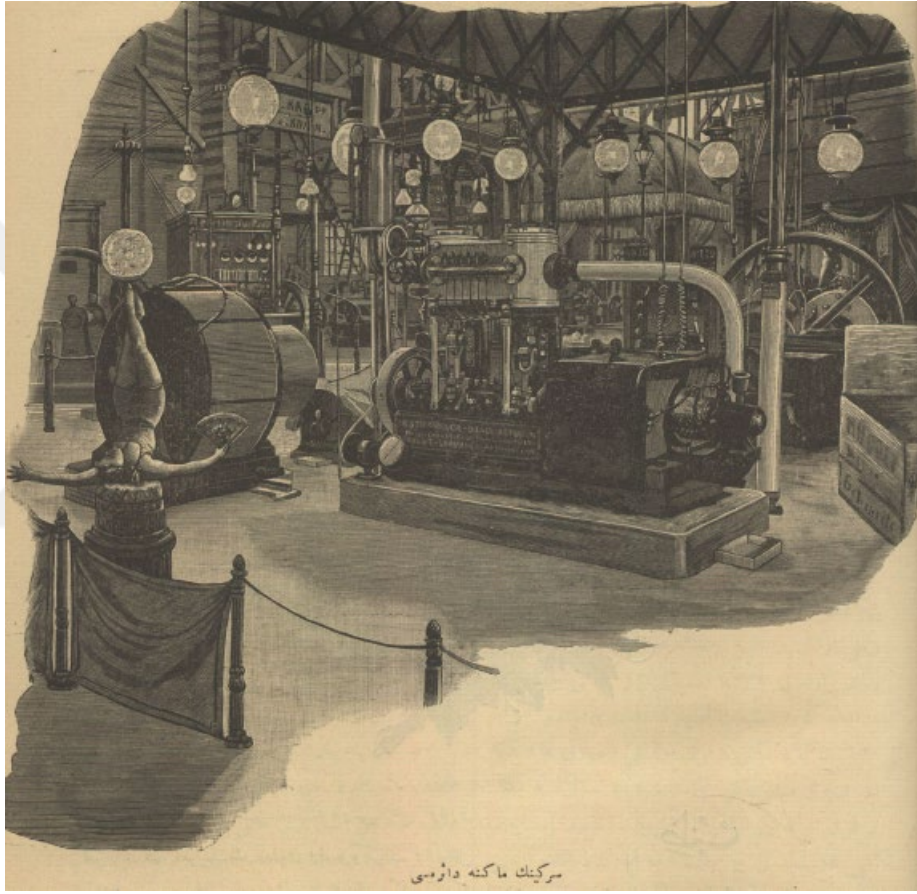
- 1. Ma'razun (sergi) bir manzara-i leylisi*
- 2. Elektrik ziyasıyla tenvir edilmiş şelale*
- 3. Ma'razun makina dairesi" (Resimli Gazete 1307: 487)*

Şeklinde maddelerle belirtilmiştir. Makina Dairesi'nde (Şekil 5.3) bulunan kazanlar sergiye gelenlerin ilgisini çekmiştir. Bu kazan dairesinde bulunan buhar makineleri dinamolar ile birlikte elektrik üretir. Makalenin devamında bahsedilen manzara ve şelale hakkındaki bilgilere bakarsak:

"Elektrik ziyasıyla ona dair maruzda enzar (bakış) amme (kamuoyu) konulan alet ve ticaret ise mahir ali kavildir. Geceleri meşhur 1000'e 40000 mum kuvvetinde elektrik

lambaları tenvir etmekte ve Paris meşhur umumisindeki fevare-i müziğiye takliden suları 10 metre bir irtifadan sukut (düşüş) eden şekle ise bu tenvirata bir hüsun diker, bir halvet ahir ilave etmektedir.

Ma'razun seyir kısımları sanayi şubelerinin hepsinde elektriğin imkan 1909 istihdamını ve bu babda edilen eski, yeni aletleri ve aralarındaki farkı, birbirine cihanlarını görüp fen terakkiyat müstakbele karşı mütehayyir (şaşkın) olarak kalırız.” (Resimli Gazete 1307: 488)

Şekil 5.3: Serginin Makine Dairesi (Resimli Gazete 1307: 486)

Şikago Sergisi ile ilgili 33. Sayının Fen Postası başlığı altındaki yazıda yine sergide inşa olunacak iki kollu teraziden bahsedilmiştir. Yazıda bununla ilgili:

“Kolların iki ucuna 30 metre kıtarında birer kare rabt edilecektir ki bunların dâhili mükemmel bir vagon gibi kanepeler, iskemlelerle tanzim ve tedhiz edilmiş olacaktır. Binaen aliye terazunun kolları münavebeden (dönüşümlü olarak) inip kalkarak isteyen adam bu kariler dâhilinde semavata doğru üç yüz metre kadar yükselebilmektir.” (Resimli Gazete 1307: 398)

Resimli Gazete Dergisi'nin 95. Sayısında yer alan bir yazıda Şikago Sergisi'nde yer alan garip bir binadan bahseder. Havadis-i Medeniyet sütunu altındaki Şikago'da Bir Bina-i Garip başlıklı makalede fil şeklindeki otelden bahseder. Bu yapıyla ilgili yazıda:

“Milyon sahiplerinden biri Şikago Sergisi'nde 100 metre irtifda ve dâhili kemalen asar-ı atika müzeyyen bir bina inşa ettirerek derununda yeni darphaneden çıkmış bir milyon altın sikkeyi birbiri üzerine yığmak süratiyle bir cebel (dağ) zehebi husule getirmek niyetinde olduğu gibi, bu defa dahi buna nazire olmak üzere mezkür sergide bir bina-i garip daha inşa olunacaktır.

Bu bina heyeti umumiyesi fil şeklinde gayet cesim bir otelden ibaret olacaktır ki bu otel yedi yüz siyahın istiabına kifayet edecektir.

Filin süratine de bir rasathane inşa olunacak ve bu rasathane zemini topraktan 15 metre yükseklikte bulunacaktır.” (Resimli Gazete 1309: 628)

Bu yazıda bahis olunan bir diğer husus ise Amerikalıların garip ve ilk defa yapılan şeylere duyduğu ilgidir. Bu ilgiyle ilgili:

“Garâibperest Amerikalılar, kim bilir, bu fil oteline ne derece rağbet gösterecekler ve müsella fili hortumu ucunda bir oda tutmak için ne büyük fedakarlıkları göze alacaklardır.

Öyle ya, şimdiye kadar hiçbir tarafta böyle bir otel tasvir ve inşa edilemediği cihetle, Amerikalılar işte bu hususta da – hiç olmazsa düşünmek süratiyle- birinciliği ihraz etmişlerdir. Bu şerefe karşı ufak tefek fedakarlıkların ehemmiyeti mi olur?” (Resimli Gazete 1309: 398)

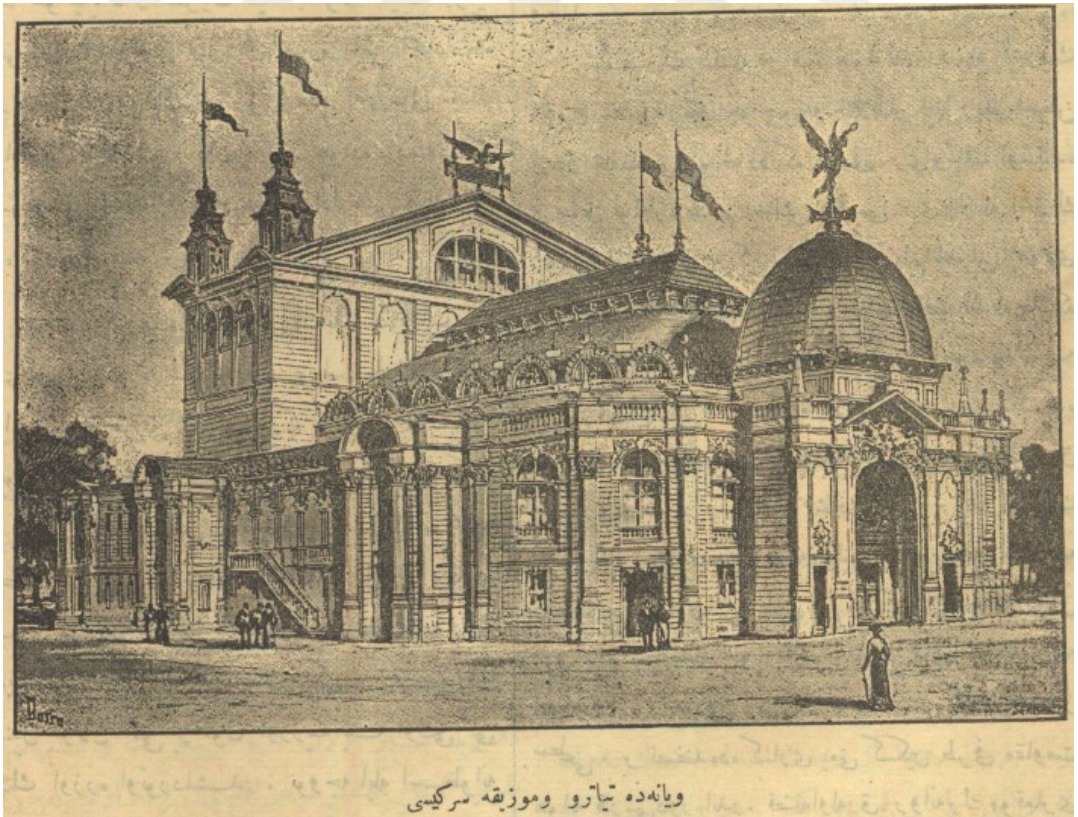
Derginin 116. Sayısında Şikago Sergisi başlıklı yazıda İngiliz gazetelerinin Şikago Sergisi ile ilgili verdiği haberden bahsedilmiştir. Bu bahiste.

“Erbab-ı mütalaaya malum olduğu üzere serginin keşadı son bahar evâsıtına (ortası) düştüğünde temaşaya gelen halk, soğuktan, yağmurdan, fırtınadan hayli sıkıntılara düşmüşlerdir. İlk günü zivarın adedi yüz bine baliğ olduğu hâlde birkaç gün içinde fevkalade bir tenzil devam etmese bile pek de evvelki dereceye bulamayacağından ve ahval hazıranın gösterdiğine göre bulsa da devam edemeyeceğinden serginin keşadından beklenilecek menafi maddeye ve maniye yerine dünyada misali görülmemiş bir felaketi ticariye kaim olacağından korkuluyor.” (Resimli Gazete 1309: 884)

Derginin 62. sayısında İnşaat sütunu altında Tiyatro ve Müzika başlıklı makalede Viyana’da yapılmış Tiyatro ve Müzika Sergisi (Şekil 5.4) hakkında bilgi verilmiştir. Makalede uzun uzun bu sergi için yapılan tiyatro ve müzik sergi binaları anlatılmıştır. Sergi, yapılacağı tarihten on altı ay önce haberlere konu olmaya başlamış tiyatro ve müzik adına bugüne kadar hiç emsali görülmemiş olduğu belirtilmiştir. Bu konuda:

“Viyana gazeteleri bir tiyatro ve müzika sergisi keşadı için teyite ibtidar edildiğini yazdıkları sırada bunun her türlü tahmin ve mukayese haricinde bir mükemmeliyete haiz olacağını hiçbir kimse derhatır edememiş idi. Hâlbuki evvelce enzar dikkat celp etmemiş olan sergi bugün erbab-ı temaşanın hayretine mucip olmaktadır.” (Resimli Gazete 1308: 152)

Bu serginin tiyatro ve müzik bölümleri ayrı ayrı taksim edilmiştir. Tiyatro kısmında göze çarpan en mühim kısım müze alanıdır. Müzede o güne kadar olan dram oyunlarına mahsus elbise, alet, tezyinat ve daha nice eşyanın sergilendiğinden bahsedilir. Tiyatro kısmında Çinlilere ve Japonlara mahsus halkların nezdinde ünlü tiyatro oyunlarında oynandığı söylenir. Tiyatro binasıyla ilgili yazıda:

Şekil 5.4: Viyana’da Tiyatro ve Müzika Sergisi (Resimli Gazete 1308: 152)

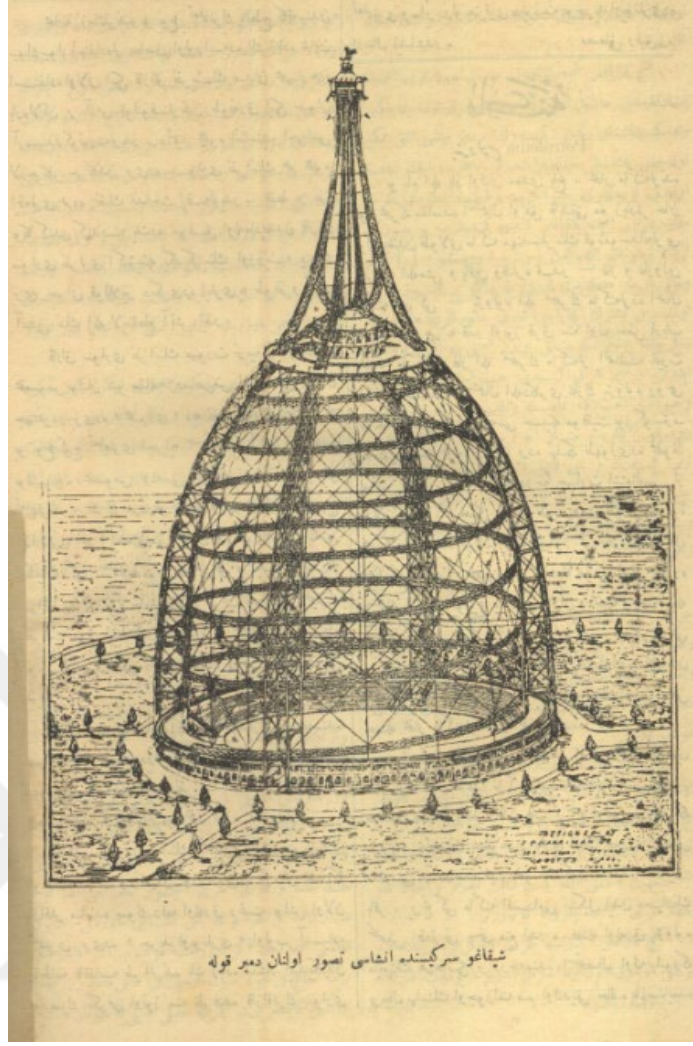
“Burada resmini irai eylediğimiz tiyatronun ileride bilhassa yirminci asırda inşa edilecek olan tiyatrolar için bir numune ad edileceği şüphesizdir. Zira bu tiyatroya 2600 kadar erbab temaaşaya istiab edebilecek derecelerde vası olmakla beraber sahnesi her nevi oyunlara göre tebdil edebilecek süratte müteharrik olup dâhilen birtakım makineler ile mücehhezdir.

Müzika dairelerine gelince: buralarda dahi edavat müzikanın her nevi irai olup en meşhur musikişinasının heykelleri de kendi eserleriyle beraber bulunmaktadır. Bu heykeller meyanında şair meşhur kıta ile Avusturyalıların yegâne medar-ı iftihar olan musikişinas Bethowen heykelleri vardır.” (Resimli Gazete 1308: 153)

Şekil 5.5: Şikago Sergisi'nin (manzara-i umumisi) (Resimli Gazete 1309: 950–951)

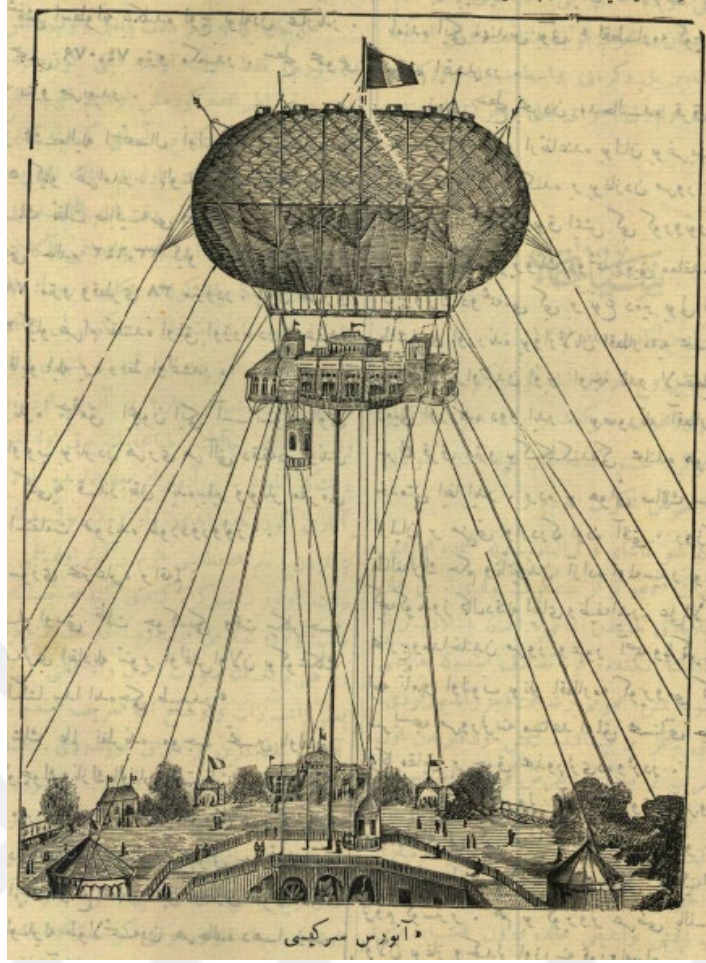
Resimli Gazete Dergisi'nde bazı görseller yapım aşamasındaki inşa edilen yapıları göstermek amacıyla açıklama yapılmadan veya sonraki sayılarda yapılmak üzere paylaşılmıştır. Aşağıdaki görselde tasviri yapılan Şikago Sergisi için yapılacak Küre (Şekil 5.6) de bunlardan biridir.

Şekil 5.6: Şikago Sergisi'nde inşası tasvir olunan demir küre (Resimli Gazete 1308: 325)

Şikago Sergisi ile ilgili bir diğer makale derginin 55. Sayısında Havadis-i Medeniyet başlığı altında, serginin içinde bulunan binaların cesameti ve büyüklükleri hakkındadır. Bu hususta yazılanlara bakarsak:

“Amerika’da keşad edilecek bu büyük sergi derununda (içinde)bulunan bazı binaların derece-i cesametine bir fikir kati hâsılı için bu baloda verilen izahatten iktibasen (alıntı) şu kadamcık olsun bir malumat verelim ki serginin bazı bina ve dairelerinin cami kubbeleri için lüzum olan camları kâffesi (tümü) 120 vagonluk imiş. Bu kadar cam ile 12 hektar vesaitteki bir meydan setr (örtmek) edilebilir. Gerek bu kubbeler için, gerek “Sanayi Dairesi” inşaatı için sarf olunacak demirin miktarı 5.307.003 kilograma bali olcaktır. Yine bu daireler için 2000 vagon dolusu tahta getirilecek imiş ki bunların her biri yan yana getirilecek olur ise 912 km devlinde bir hat teşkil etmiş oluyor.” (Resimli Gazete 1308: 46)

Şekil 5.7: d'Anvers Sergisi (Resimli Gazete 1309: 1001)

Derginin 126. Sayısının İnşaat sütunu altındaki d'Anvers Sergisi (Şekil 5.7) adlı makalede Belçika'da yapılan serginin öneminden ve diğer bazı sergilerden bahis olunmuştur. Yazının başında:

“Eyfel Kulesi 1889 senesi Sergi-i Umumiyesine küre-i arzın her cihetinde bulunan merak ve tecessüs(araştırma) erbabını celp ettiğinden beri memleket ileride keşad edeceği sergilerden muvaffakiyet husulünü temin edecek vesaiti taharri (aramak) etmektedir.” (Resimli Gazete 1309: 1000)

Paris Sergisi'nin başarısından bahseden makale sonrasında Şikago Sergisi'nden bahseder ve bu sergide yaşanan bazı olumsuzluklar sebebiyle Amerikalıların başarısız olduklarını dile getirir:

“Mamañih kuvve-i tahliyelerinin garabeti ile meşhur olan Amerikalılar Şikago Sergisi'nden mamul ettikleri muvaffakiyete nail olamadıklarından bu âdem-i muvaffakiyeti denizleri Amerika'ya hal-i infirâdda (tek başına bırakılma) bırakmasından ve muvaffakiyet husulenin meşkükiyeti (şüphe götürme) hasebiyle

memalik saire tarafından pek o kadar şevk ve hâhiş(istek) gösterilmemesinden ziyade muhteri ayine-i atf ve esnad etmektedirler.” (Resimli Gazete 1309: 1001)”

Diyerek Amerikalıların sergideki tutumlarını eleştirir. Belçika'nın (dAnvers) şehrinde 1894 senesinde düzenlenecek sergi için ise Belçikalıların yeni keşif ettiği bina yapım tekniğinden ve malzemeyi farklı kullanarak oluşturdukları sergi binasından bahseder. Bu binayı şato olarak betimler ve balona tutturulan payandalı bir taşıma sistemi kullanıldığını söyler. Bu hususta:

“Müşterik balon iki nısf küre ile üç kat Çin İpeği ile döşenmiş üstüvane şekilde üç bölümden ibarettir. Mecmua hacmi 84,089 metre mik'abıdır. (küp) Satıh mecmu 9,311 metre murabbadır.(dikdörtgen)

Gaz iş'âl (alevlendirmek) ihtihsal olunan kuvve-i suudiyesi 59.262 kilo gramdır. Balonlarla şatonun ve kâffe-i müştemilatının sıklet safiyesi derununda yüz elli kişi bulunduğu hâlde 33.642 kilogramdır. Balonların devli 78 metre ve kıtarı 38 metredir. Balon her biri 28.000 kilogram sıkletinde olmak üzere dört adet amudi kablo ile yere rabt olunmuştur.

Balonlara çıkmak için iki asansör balon mucit olup bunlardan her biri altı dakikada ondan on beş kişiye kadar nakil edebilir ve bunlar makaralı kablolarla istikamet amudide durdurulur.

Lakin sözü muhterilere bırakalım:

Akşamüstü zulmet (karanlık) çöktüğü vakit binlerce elektrik lambaları ikad (kuvvetlendirme) ile tenvir olunmuş olan bu köşkün bir manzara-i dilkeşa (cazibeli) peyda edeceği tabidir.

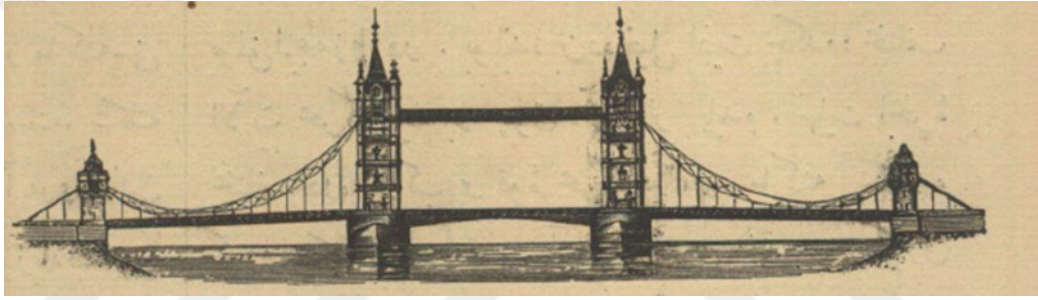
Bu köşkün ulum nazarından mucip tahsin olduğu zaman öyle küçük ve nazaran balonlara kat kat tevfik edeceği ve “dAnvers” maruz umumisinde ilk mükâfata bu köşkün nail olacağı derkardır. Eğer bu balonun ücreti çokça olmasa cevvi havada epeyce mürtefa mahalde emin olarak dolaşmanın öyle adi balonlarla dolaşmadan herhâlde daha ziyade muhassenatı olacağı aşikârdır.

Balon 200'den 400 metreye kadar yüksek bir mahalde durabilir.” (Resimli Gazete 1309: 1001–1002)

Diyerek serginin ve sergi binasının farklı detaylarından, katılımcıların yorumlarını işin içine katarak bahseder.

1.10.3. Köprüler

Bu dönemde mimari yapılar terakkiyat ve teknolojik faaliyetlerin aktarımı konusunda ülkelerin yarışması ve kendini göstermesi için bir fırsat olmuştur. Bu mimari yapılara şehir içinde yapılan, dönemin şartlarına göre yapılabilmesi oldukça meşakkatli görünen büyük köprüler de dahil edilir. Bu köprülere örnek olarak Resimli Gazete Dergisi'nin 30. Sayısında Havadis-i Medeniyet sütunu altında Londra'da (Tower) Köprüsü (Şekil 5.8) başlığı altında tanıtılan Tower Köprüsü'dür. Bu köprüyle ilgili verilen bilgilerde Thames Nehri üzerindeki on altıncı köprü olarak diğerlerine göre en uzunluğunu ve uzunluğunun 2640 olacağı belirtilmiştir. Köprünün hakkında verilen bilgilerin yanında makale sahibinin İngiltere ile ilgili hayranlığı da oldukça ilgi çekicidir. Bu husustaki cümlelerinde:

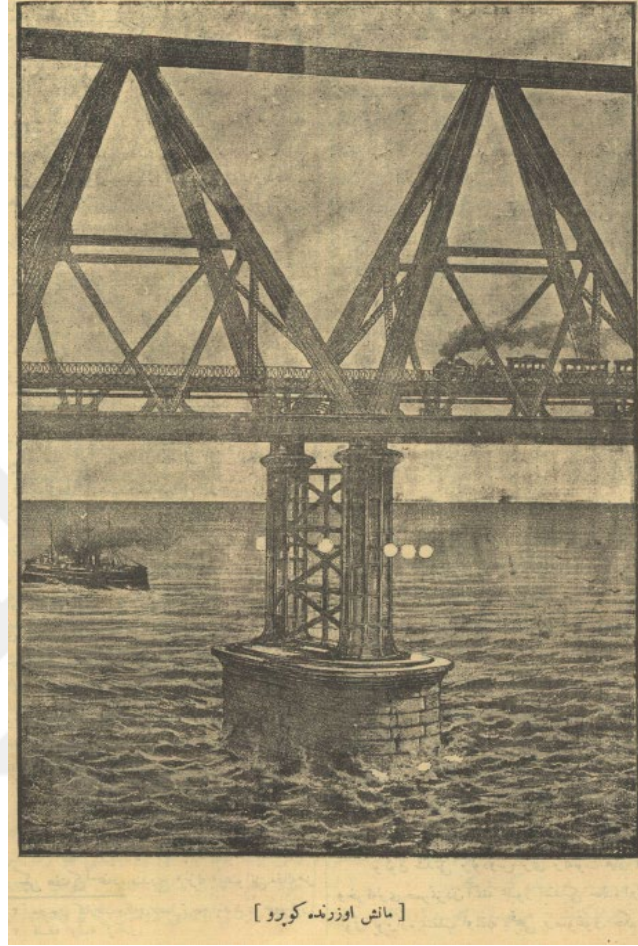
Şekil 5.8: Thames Nehri Üzerindeki Köprü (Resimli Gazete 1307: 364)

“Dünya’da habir nehir yoktur ki Londra’nın Thames Nehri üzerinde olduğu kadar zarif, vasi, cesim köprüleriyle muntazam rıhtımı olsun.

Londra şehrinin hayra bahiş enzar (bakış) temaşa olan mebani ve imkân-ı aliye meşhûrisine bu cesim ve zarif köprüde bir zamime (ek) olacaktır.” (Resimli Gazete 1307: 363)

Gibi yorumları ile dönemin yazarlarının ve sadece onlarla kalmayıp Payitaht'taki çoğu okumuş ve eli kalem tutan kesimin algısındaki Avrupa ve gelişmişliklerine karşı yaklaşımı ve düşünceleri anlaşılabilir. Dergide bahsedilen bir diğer köprü ise Manş Denizi üzerine İngiltere ve Fransa'nın birlikte yapmayı planladıkları Manş Köprüsü'dür. Havadis-i Medeniyet sütunu altındaki Manş Üzerinde Köprü başlığıyla verilen makalede köprünün yapılabilmesi için Manş Köprüsü (Şekil 5.9) Şirketi İngiliz Parlamentosuna projeyi sunmuştur. Projeye ilgili bahiste:

“Bu proje heyet-i umumiyesi itibariyle, bundan evvelki köprü tasvirlerinin hepsinden mükemmel olup inşaatı başladığı takdirde muvaffakiyet tamme müşahede olunacağı muhakkak ad edilmektedir.

Şekil 5.9: Manş Üzerinde Köprü (Resimli Gazete 1308: 667)

“Ka’r (derinlik) derya bu hat müstakim istikamette gayet kavi ve yüksek olduğu cihetle inşaat hem Süheyl (yumuşak), hem metin olacaktır. Hâlbuki eski projede köprü hattı münkesir(kırık) hâlinde inşa kılınacak ve güzergâhına tesadüf eden kumlu ve çorak diplerin ayıklanması için pek çok zahmet çekilecek idi.” (Resimli Gazete 1308: 665)

Verilen bilgiler ışığında köprünün uzunluğunun 34 km 350 metre olacağı, direklerinin arası 400 ila 500 metre olan 72 direğe sahip olacağı belirtilmiş, 15 ila 58 metre derinliklerinde değişen mesafede bu direklerin nasıl yerleştirileceği önem arz eden konulardan olmuştur.

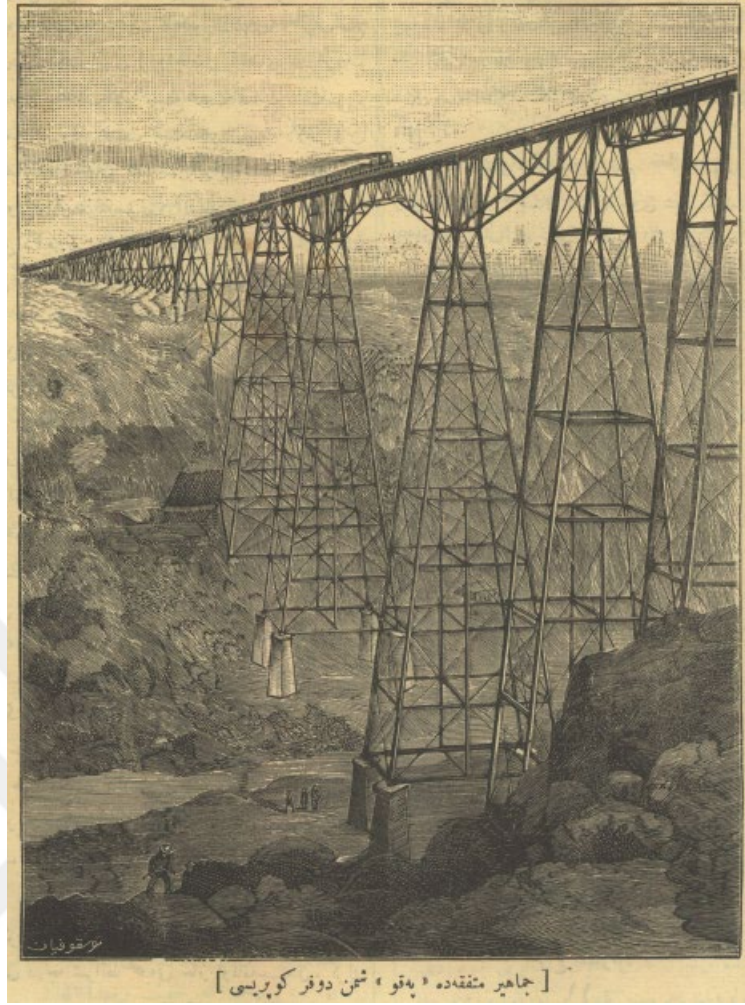

Şekil 5.10: Niagara Üzerindeki Asma Köprü (Resimli Gazete 1308: 477)

Derginin 103. Sayısında İnşaat sütunun altındaki Cemâhîr (Cumhuriyetler) Medeniyetler başlıklı makalede Pieko Nehri üzerine kurulan şimendifer köprüsünden (Şekil 5.11) bahsedilir. Southern Pasifik Raylway kumpanyası tarafından yapılan köprü, yapılması güç ve 18 km fazladan uzun bir hat olacağından kimsenin yapmaya cesaret edemediği yazılmıştır. Köprü ile ilgili makalede:

“İş bu köprüünün mecmu(toplam) devli 666 metre 24 santimetredir. Köprüünün en yüksek noktası nehir suyunun satihundan itibaren 100 metre 60 cantimetreyi geçer. Köprüünün mecmu vezni 1868 tondur.

Köprüünün inşaati 3 buçuk ay kadar sürmüş ve 87 gün kadar yevmiye 68 amele istihdam olunmuştur. Elyevm mevcut olan asar cismiye mimariye içinde hakikaten havârikten (harikalar) ad olunmaya seza olan bu köprüünün kemal muvaffakiyetle şu sürat hüsnede ikmalinden dolayı pek çok mühendisler, “Piako” köprüüsü mühendisini tebrik etmişlerdir.”(Resimli Gazete 1309: 731)

Şekil 5.11: Cemâhîr (Cumhuriyetler) Mütefekkida “Pioka” Şimendifer Köprüsü (Resimli Gazete 1309: 733)

Derginin 143. sayısında İnşaat sütunu altında Portugalete Şehrinde “Palasio” Köprüsü başlıklı makalede Bilbao şehrinde bulunan köprüden bahsedilir. Köprüyle ilgili verilen bilgilere bakılacak olursa:

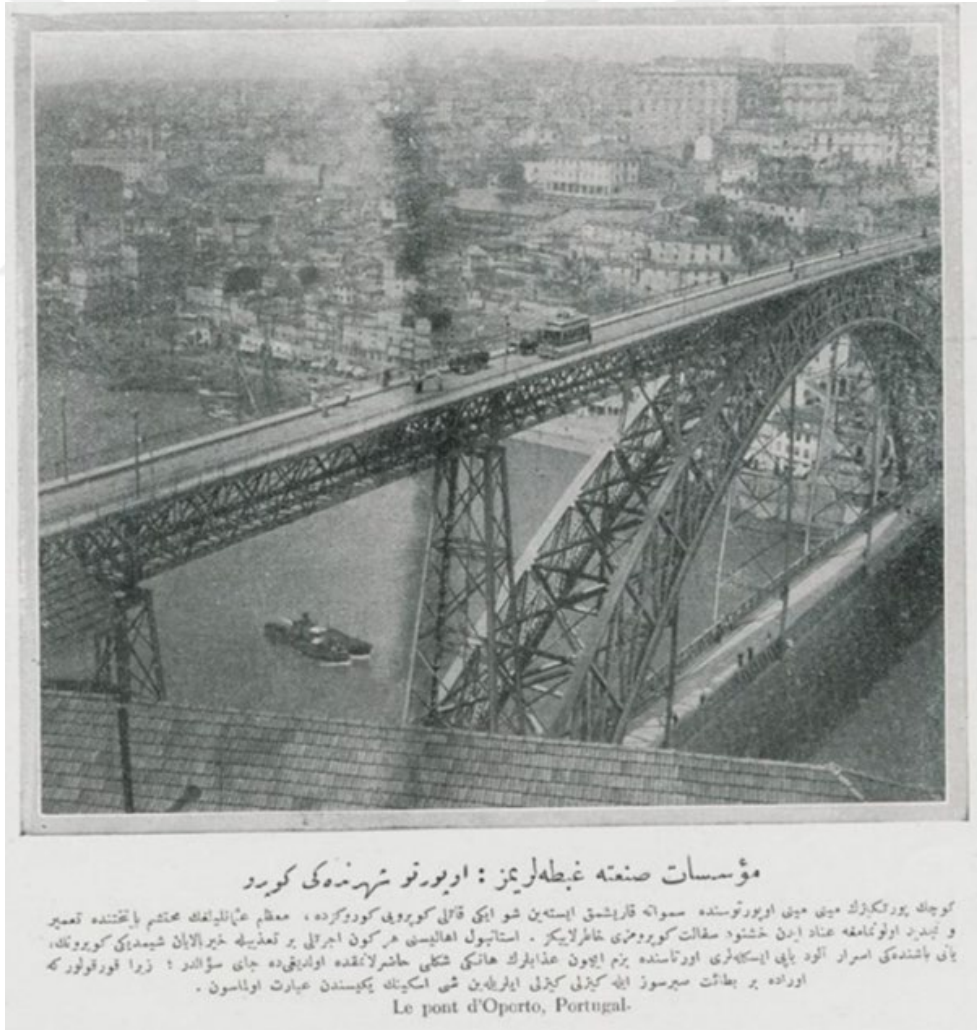
“Bu köprünün esası her birinin irtifası altmış metre olmak üzere madenden mamul dört kuleden ibaret ve bunlardan ikisi nehrin bir sahilinde, ikisi de diğer sahilinde kâin ve binleri yekdiğerine bir dōşeme ile merbuttur.

Köprünün dōşemesi üzerinde dört ray bulunup bu raylar üzerinde yük arabaları yürür. Bu arabalar kulelerden birinin içine yerleştiren yirmi beş barkır kuvvetinde buharlı bir alet tahrikiye vasıtasıyla işleyen bir elektrik makinesiyle köprünün havi olduğu bir nihaye kabloların sevkiyle hareket eder. Bir de aşağıdan adam ve yük olarak köprünün üzerine çıkarmak için kablolarla bağı vasi bir iskele vardır ki yine bir elektrik makinesi kuvvetiyle nüzul ve suud eder. Bu iskelenin üzeri iki yüz kişi istiaf

edebildiği gibi bela mahzur otuz bin kg sıkletinde yükü aşağıdan alıp ta yukarıya kadar çıkarabilir.” (Resimli Gazete 1309: 1203–1204)

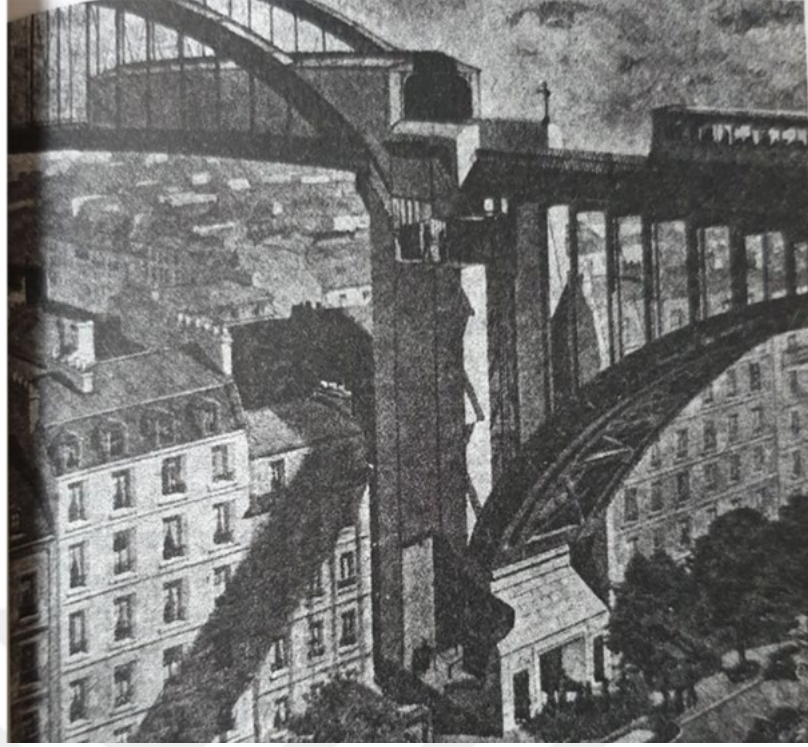
Devam eden makaledeki bilgilerde köprünün devlinin 160 m olduğu, yapımı aşamasında 537.000 frank harcandığı ve bu masrafın köprü proje aşamasındayken harcanacağı düşünülen miktarı asla aşmadığından bahsedilir. Asma köprü için çok sanatkârane ve mahirane gibi tabirler kullanılarak köprüden övgüyle söz edilir.

Şehir anlatıları köprüler ve şimendiferlerin bir arada kullanılmasıyla pekiştirilmiş hatta farklı dönemlerde paylaşılan dergi çizimleri ve fotoğraflarıyla da desteklenmiştir. Özellikle görüntüler Fenni Edebiyat yazılarıyla yan yana getirildiğinde ilgi çekici bir altlık oluşturmakta ve tezi oldukça destekler nitelikte olmaktadır. Zaten II. Abdülhamit Dönemi'nin projeleri de zamanın beklentisini destekler niteliktedir.

Şekil 5.12: Müessesât-ı san'ata gıptalarımız: Oporto şehrindeki köprü (Şehbal Dergisi 1327:

266)

Şekil 5.13: “Yarının şehirleri nasıl olacak? Merak ettiniz mi?” başlığıyla sunulan bu resmin altında otomobil, şimendifer, otobüs gibi ulaşım araçlarının hepsinin havadan, yüksek köprüler üzerinden hareket edebilecekleri tahmini yer alır.” Kaynak: Resimli Gazete (Uyanık, 2013: 157)

Şekil 5.14: Copenhague’da yeni yapılan açılıp kapanır köprü (Şehbal Dergisi 1325: 254)

1.10.4. Demir yolu ve Şimendifer

Terakki ve teknoloji göstergesi olarak demir yolu ve şimendifer, dergiler kapsamında oldukça geniş bir yere sahiptir. Çalışılan dergilerde, dünyadaki ve Osmanlı Devleti'ndeki şimendifer hatları ve demir yollarıyla ilgili haberler verilmiş ve teknolojik gelişmeler sonucunda inşa edilen ilkler tanıtılmıştır.

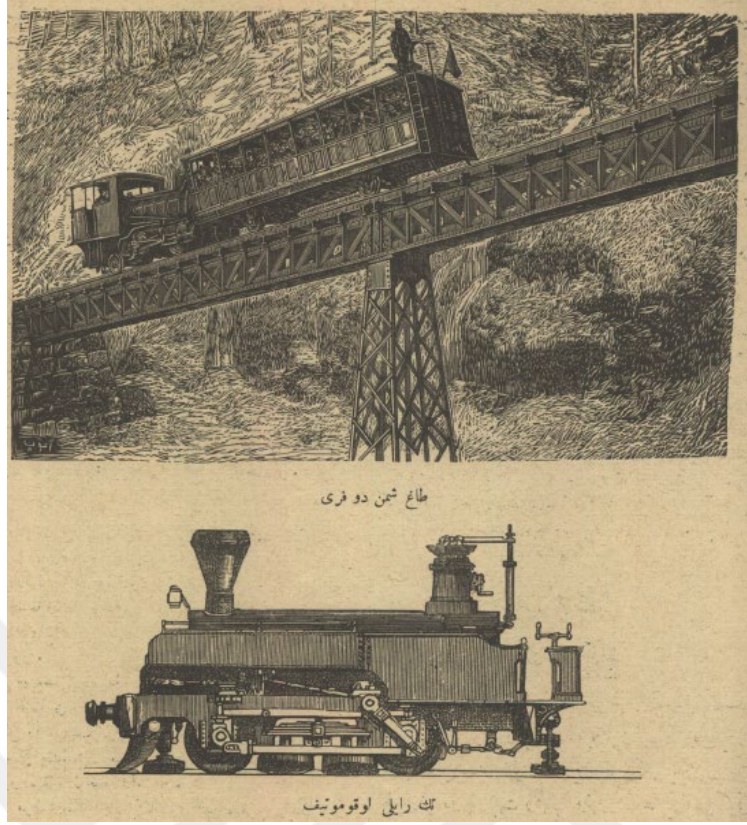
Resimli Gazete'de oldukça geniş yelpazeyi konu alan makaleler vardır. Tezin de savunduğu gibi terakkiyat ve ilerleme bağlamında birçok konuyu ele alan dergi ulaşım araçları ve teknolojileri ile ilgili çeviri yazılarına geniş yer vermiştir. Bu hususta demir yolları ve şimendiferlerle ilgili yazılar oldukça ilginçtir. 4. Sayıda bahsedilen Dağ Demir yolları başlığın altındaki Tek Raylı Lokomotif örnek verilebilir. Bu hususta görselleri de paylaşılan şimendiferler hakkında:

“Bunların ikisi de imalat ve keşfiyat cedidesidir ki zekâ-i beşerin kemalini gösterir. Fikr-i beşerin her asırda bir hatve-i (adım) terakki etmiş, ziyayı fûnun daire-i tenvirine girmiş, bu cihetle şimdi arz edeceğimiz şimendiferlerde numune-i numay (görünen) kemal olmuştur.” (Resimli Gazete 1307: 46)

Makalede Tek raylı şimendiferlerin üretimin iki raylı şimendifer sisteminin tehlike unsurlarını azaltmak ve manevra kabiliyetini geliştirmek için ortaya hafif dişli bir ray konulması sonucunda oldukça maliyetli olan sistemin geliştirilerek tek raylı sisteme dönüştürülme serüveni anlatılmıştır. Şekilde (Şekil 5.15) görülen İsviçre'de Luzern Gölü civarında bir yükseltiyi aşan şimendifer hakkında verilen malumata göre:

“Bu demir yolu kıtarı bir hayli mesafeye müstakim olarak gittikten sonra dağa çıkmak için dik yokuşlar üzerinde kat merhale başlar ki bu yokuşların mili -vasıta olarak- yüzde 25 derecesindedir. Pek çok yerlerde köprüler, tüneller vardır. Resimde görülen hat da işte bu köprülerden biridir. Hamisiyle beraber on beş kg ma karib (yakın) sıklet eden kıtar zirveye vusul için tam iki saat sarf eder.

Hat fevkalade bir maharetle inşa olunmuştur. Eğer böyle olmasaydı kışın taht (alt) el sıfır yirmi dereceden başlayarak elli altmış dereceye tezayüd (artma) ve tefavut (farklılık) eden hararetlerin çubuklar üzerinde hâsıl edeceği tesirata karşı -kabil değil- muvaffakyet hâsıl olamazdı.” (Resimli Gazete 1307: 47)

Şekil 5.15: -Dağ Şimendiferi- Tek Raylı Lokomotif (Resimli Gazete 1307: 46)

Yine aynı yılın 20. Sayısında Fen Postası başlığının altında çıkan Şimendifer yazısında Rusların Sibirya'yı boylu boyunca kuşatan bir demir yolu hattı inşasından, Amerikalıların ise aynı projeye kendi hatlarını Rus hatlarıyla birleştirmek amacıyla katıldığından bahseder. Dergide bu hat ile ilgili:

“Fikirleri Bering Boğazı altından 150 kilometre devrinde bir tünel hafır (kazma) ederek o vasıta ile iki hattı birleştirmek ve Amerika'yı kıtaat-ı sülüse-i cemiyeye bu suretle rabt etmektir.” (Resimli Gazete 1307 239)

Bu şimendifer hattı o günlerde yapılmasa dahi sonrasında yapılmış ve haberleşmiştir. Şimendifer hattı ile ilgili bir diğer makale derginin 33. Sayısında İnşaat sütununun altında yer alan “Yokuş Çıkan Şimendiferler” başlığıyla verilmiştir. Bu makalede Riki Dağı üzerinde bulunan şimendifer hattının dişli üçüncü bir ray daha bulundurduğundan ve çıkması gereken yüksekliği bu ray sayesinde daha rahat çıkabildiğinden bahseder. Makalede bu husus için:

“Lokomotif ve vagonlarda da yokuşlarda dışı raylar üzerinde hareket edip başka zamanlarda muallakta kalmak ve iki cihetteki tekerleklerin ortasında tesadüf etmek üzere, dişli olarak bir üçüncü tekerlek daha mevcuttur ki bu sayede tren hem düz bir

yol üzerinde, hem de iniş ve yokuşlarda icra-i(yürütmek) seyir ve sefer edebilir.”
(Resimli Gazete 1308: 426)

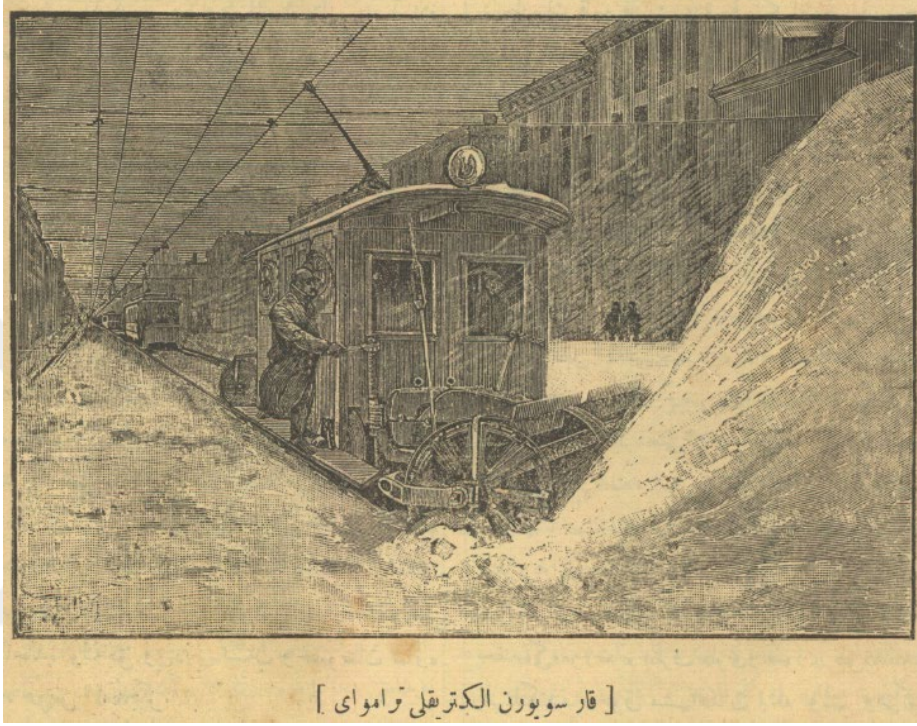
Resimli Gazete Dergisi ikinci basın yılından itibaren paylaştığı dergi kapaklarında da mevcut veya inşası yapılan şimendifer hatlarının görsellerini okuyucusuyla paylaşmış ve gelişmeleri bildirmiştir. Buna örnek olarak derginin 77. Sayısında bulunan “Dünyanın Payitahtları” adlı eserde toplanmış New York’ta (Şekil 5.16) ki şimendifer hattı paylaşılmıştır.

Şekil 5.16: New York’da Şimendifer (Resimli Gazete 1308: 211)

Resimli Gazete Dergisi’nin 95. Sayısında bulunan Havadis-i Medeniyet sütunu altındaki Kar Süpüren Elektrik Tramvayı (Şekil 5.17) başlıklı makalede Amerika’da bulunan şimendiferlerin nakliye aracı olarak kullanıldığı ve bu şimendiferlerin elektrikle çalışma prensiplerinin herhangi bir kesintiye uğramaması için kar süpürme makinesinin bulunduğu belirtilir. Makalede bu tramvay hattı şöyle özetlenmiştir:

“Bu tramvaylarda kuvve-i muhareke elektrik olduğu gibi, arabanın ön kısmında, çelik tellerden müteşekkil olan süpürge makinesini tedvir edecek ayrıca bir elektrik muharriki vuzu etmek üzere- esna-i avdetde ifa-i hizmet etmek üzere- bir süpürge daha mevcuttur. Bu süpürgeler tramvayın önüne rast gelen karı havaya fırlatarak yolun bir tarafına itmektedir ki şu süratle tramvayın önüne kar yığılıp da yoluna mani olması tehlikesi dahi bertaraf oluyor.” (Resimli Gazete 1308: 627)

Şekil 5.17: Kar Süpüren Şimendifer (Resimli Gazete 1308: 631)

Dergi sadece yurt dışındaki şimendifer hatlarıyla sınırlanmamış Osmanlı Devleti bünyesinde yapılan şimendifer hatlarıyla ilgili de bilgi vermeye çalışmıştır. Derginin 84. Sayısında bahsedilen “Yafa- Kudüs Şimendifer Hattı”, “Beyrut-Şam Hattı” gibi makaleler vardır. Yafa-Kudüs Şimendifer Hattı ile ilgili hususta yazılanlara bakarsak:

“Gerek servet tabiyesi ve gerek ticaret ve sanayi nokta-i nazarından mevkiinin derecesi ehemmiyeti cihetiyle küre-i arz üzerinde bulunan kıtaat latifenin en birincilerinden olan Suriye Vilayetinin terakkiyât müstakbilesi en ziyadesi taht temine alan bir şey var ise o da ahiren inşa edilmiş bulunan “Yafa- Kudüs” Şimendifer hattı olduğu inkâr olunamaz.

Hattı mezkürün inşasına bunda pek az zaman mukaddem mübaşeret edildiği hâlde ameliyatta gösterilen süratten neşi inşaatı ikmal edilmiş ve ahiren resmi keşadı dahi icra edilerek ilk lokomotifin kudüs-ü şerif pişekarında düdüğü işitilmiştir. Mezkür iki şehir arasındaki mesafe 87 kilometre kadar olup mukaddem yolcular bu mesafeyi ancak otuz saat zarfında kath edebilir idiler. Kudüs-ü Şerif'in bu şimendifer sayesinde bıraktığı memuriyet kesp ederek nüfusunun gariben tezayid his olacağı umur tabiindedir.” (Resimli Gazete 1308: 486)

Şekil 5.18: Beyrut'ta Şimendifer Rıhtımı (Resimli Gazete 1308: 482)

Şimendiferler Şehbal Dergisi'nde önemli bir yer bulmuş ve tarihi hakkında derginin 40. sayısında Muhasebe-yi Fenniye sütunu altındaki Şimendifer-I başlıklı makalede bahsedilmiştir. Makaleye başlarken:

“Bağdat Şimendiferi, Samsun Şimendiferi, Chastor Projesi, filhakika her tarafta şimendifer sözü; Avrupa'nın bu zamanda en mühim mülakat siyasiyeyi, en mühim muhaberatı (haberleşme) terakkiye şimendiferleri üzerine terakkiyatında bütün ümit istikbali şimendiferlerde. Hülasa şimendifer bugünün en mühim meselesini teşkil ediyor. Binâberin (bu sebepten) bunda gözde şimendiferlerden bahis etmek, şimendiferlerin icadına, sürat inşaatına dair niraz fenni malumat vermek için “Şehbal” karilerinden müsaade istiyorum.” (Şehbal Dergisi 1325: 308)

Diyen Naima imzalı yazar şimendiferin icadının ve demir yollarının varlığının eski Mısır medeniyetlerine ve Yunan ve Roma uygarlıklarına kadar uzandığını fakat

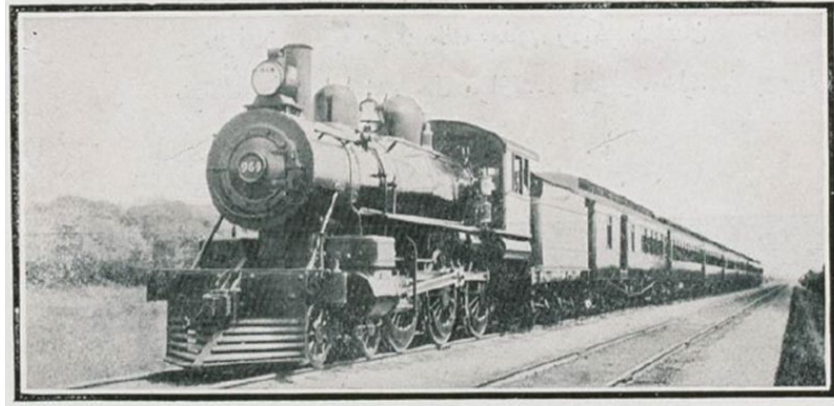
zamanla bu yolların unutulduğu ve kaybolduğunu söyler. Sonrasında 18. yy da İngiltere'nin kömür madenini taşımak için demir yollarını kullandığına ve sanayileşen toplumlarda artık şimendiferin vazgeçilmez bir araç olduğuna değinilir. Demir yollarının gelişiminde Stephenson adında bir mucitin katkısından bahseder ve onun lokomotifleri bulma yolcuğunu anlatır. Makalenin devamında:

“Stephenson şimdiye kadar dünyanın en büyük fizik aleti olan lokomotifin mevcut ve dünyanın en mühim vasıta-i nakliyesi olan demir yolunun mucidi olduğu için onu büyük bir hikmet tabiye âlimi yahut büyük bir mühendis zan etmemelidir. Stephenson fakir bir işçinin, fakir oğlu bir işçidir ve medeniyetin en büyük icadı olan lokomotif ne bir büyük laboratuvardan, ne de büyük bir âlimin fikrinden çıkmıştır. O âdeta bir işçinin mahsul-u tefekkürü, daha doğrusu netice-i müşahedesidir.

George Stephenson New Castle şehri civarında –yani kömür madenlerinin ortasında – 1781 sene-i miladiyesinde doğdu. Pederi bir madende buharla işler bir tulumbanın makinisti idi. George Stephenson küçük yaşta babasına muavin oldu. On beş yaşına geleceği vakit babası öldü, çocuğu babasının yerine makinist yaptılar. Stephenson bu yaşta tulumbasının buhar makinesini işletmeye yetişmekle beraber bununla da iktifâ (yetinmek) etmezdi. Bir taraftan da kunduracılık ve saatçilik öğrenmiş, bu sanatları da icra eder idi. Fakat muhabbeti biltabi mevrûspeder (babasının mirası) olan buhar makinesinde idi. Madenden çıkan kömürleri demir yolu üzerinde çeken insanların ve hayvanların hâli merhametini celp edip etmediğini müverrihleri (tarihçi) söylemiyorlar ise de makinesinin kuvvetini demir yolu üzerine götürmüş olmasına bakılırsa bunun böyle olduğu anlaşılıyor.

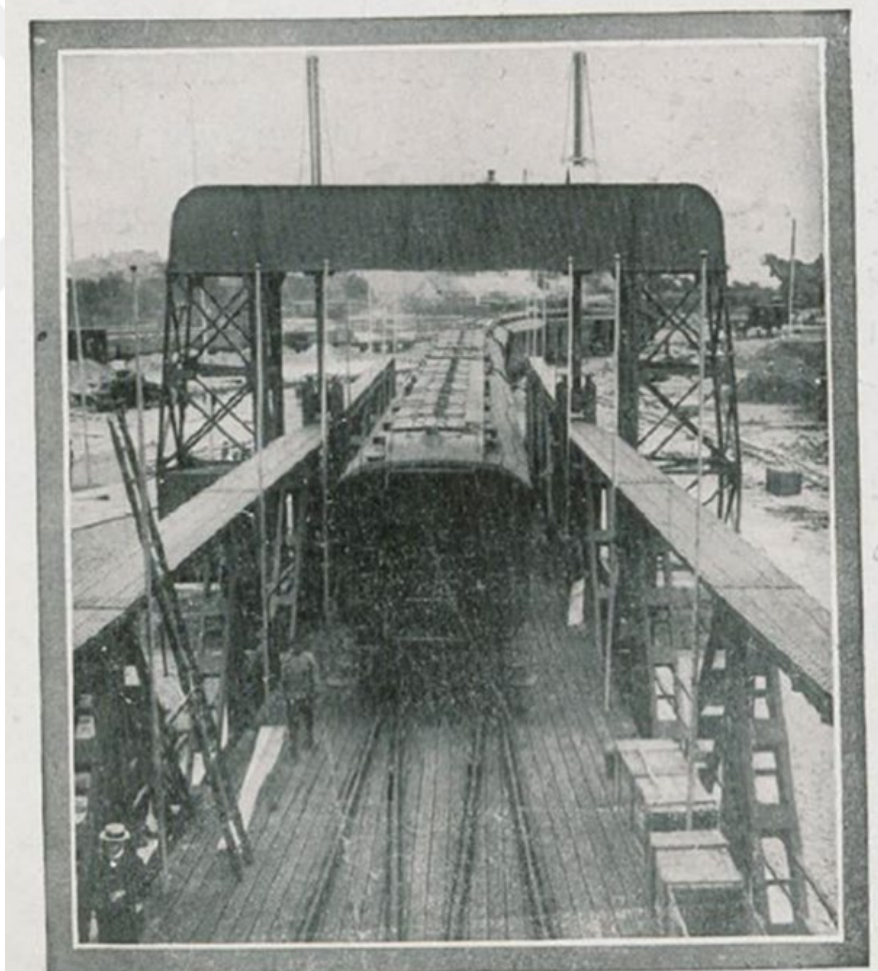
Stephenson, tulumbaya işlenen buhar kuvvetinin demir yolu üzerindeki arabaları da çekebileceğini mevki faali koymak için ve sair maddeyeye mâlik değil idi. Bunu da O'na Lord Rewenstworth (Lord Rawensworth) namında zengin bir adamın semahati (iyilikseverlik) temin etti. Stephenson 1814 senesinde ilk lokomotifini inşaya muvaffak oldu. O sene Prusya Generali Blohar (Blücher) muzaffer anparsa dâhil olduğu için lokomotif generallik ismiyle tesmiye edildi.

Her icat, her yeni fikrin iptidasında mürtecalar çıkar. Lokomotif icat edildiği zamanda kıyametler koptu kimi onunla istihza, kimi de onu tel'in(lanetlemek) ediyordu. Hatta makinenin inşa masrafını temin eden Lordu deli diyenler bile oldu. Lordun akrabası, ahabası yanından kaçarlardı.” (Şehbal Dergisi 1325: 309)

آمریقاہ نیآارا شمندوفر خطنہ ایشلہن اکسپرمس قطارلرن دن بری
L'un des Trains-Express desservant la grande ligne ferrée de la province des Cataractes .

Şekil 5.19: Amerika'da Niagara şimendifer hattını işleyen ekspres katarlarından biri (Şehbal Dergisi 1325: 201)

شمندوفر واپورہ کیرمک ایچون یاقلاشیرکن
Le train approchant le Vapeur .

Şekil 5.20: Şimendifer vapura girmek için yaklaşırken (Şehbal Dergisi 1325: 201)

Makalede Stephenson'un lokomotifine gelen eleştiriler, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi devletlerin itirazları ve menetme kararlarına rağmen Belçika'da Brüksel ve Mabin şehirleri arasında şimendifer hattının açılarak meydan okunduğu belirtilir.

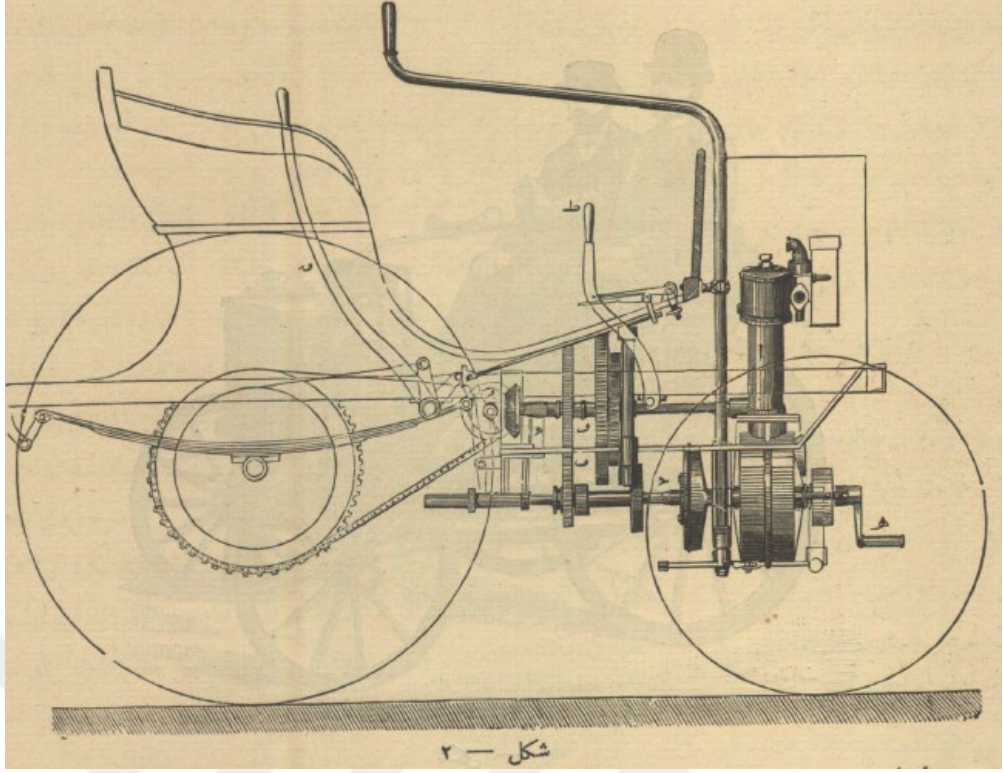
1.10.5. Makineler, Sanayi Nefise ve Teknolojik Gelişmeler

Sanayi Devrimi birçok alanda yenilikler meydana getirmiş ve üretim kabiliyetini ciddi manada ileri düzeye taşımıştır. Bu anlamda Şehbal, Resimli Gazete, Kalem ve Cem dergileri incelendiğinde yeni üretilen telefon, telgraf, elektrikli veya petrole çalışan arabalar, vb. birçok yeni üretilen teknolojik alet ve makine tanıtılmış ve halka dünyanın ilerleme düzeyi gösterilmeye çalışılmıştır. Günlük hayata uyum sağlayan bu terakki mekanizmalarının dergilerde anlatılma şekli oldukça dikkat çekicidir.

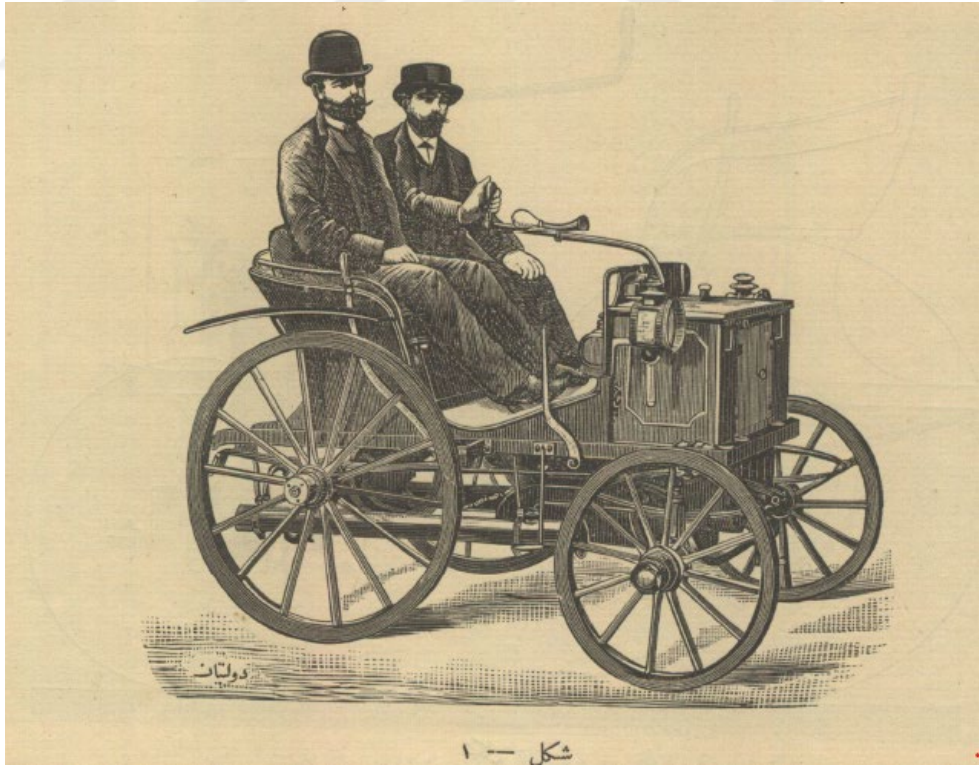
Resimli Gazete Dergisi'nde şimendifer dışında ulaşım aracı olarak derginin 20. sayısında Fen Postası başlığı altındaki Makine kısmında Üç Tekerlekli ve Buharla Çalışan Araba tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu konuda yazılan makalede:

Buharla müteharrik (hareket eden) arabaları, demir yoluna falan muhtaç olmaksızın, adi yollarda da istimal olunabilmesi için öteden beri pek ziyade sarf gayret olunmaktadır.” (Resimli Gazete 1307: 239)

Denmiş ve buharla çalışan arabaların tanıtımı yapılmıştır. Aynı sayının Havadis-i Medeniyet başlığı altındaki Petrol ile Müteharrik Bir Araba makalesinde ise petrol ile hareket eden bir arabanın bir Amerikan gazetesi olan “Scientific American”da neşrolunduğunu yazar. Bu araba ile ilgili malumatlar ne nasıl çalıştığı kısmı uzun uzun anlatılarak okuyucuya sunulur. Buradaki maksat gelişmelerin ne kadar ilerlediği hususunda hem okuyucuyu bilgilendirmek hem de gelişmeleri göstererek Avrupalı devletlerin ne denli önde ve terakki etmiş olduklarını belirtmektir.

Şekil 5.21: İlk Araba (Resimli Gazete 1307: 244)

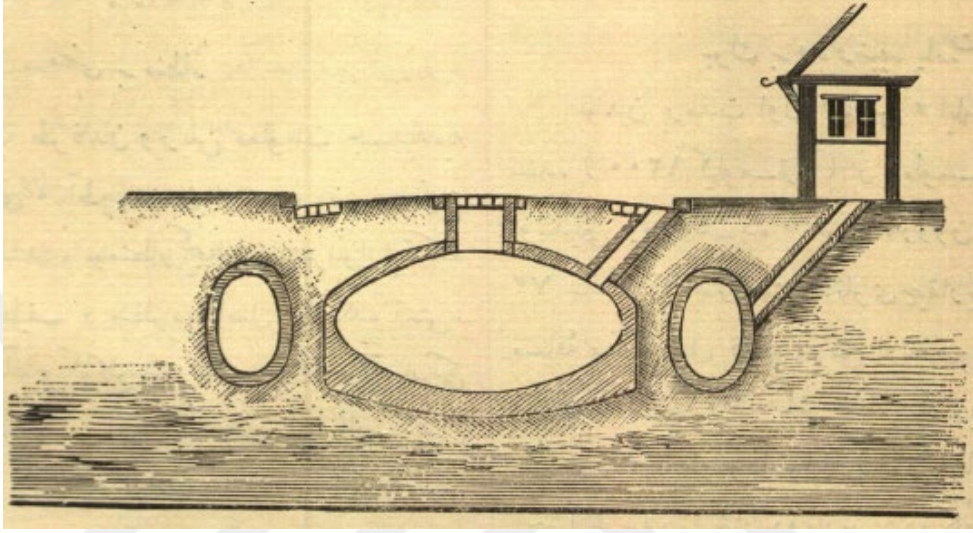

Şekil 5.22: Petrol ile Mütcharrık Araba (Resimli Gazete 1307: 243)

Şekildeki (Şekil 5.22) arabayla ilgili verilen malumatta:

“Çarklar vesaire gibi maneve aleti de umumiyetle bir muhafaza(kutu) içinde olup hariçten rüviyeti kabil değildir. Bu süratle alet-i müzekkere tozdan da muhafaza olunmuş olur.

Araba iki şahsın istiabına (içine alma, sığdırma) kâfi olup levazımı gayet hafif bir süratle imal olunmuştur.” (Resimli Gazete 1307: 243)

Şekil 5.23: Kasım Paşa Deresi Tathiri (Resimli Gazete 1309: 764)

Derginin 106. Sayısında Havadis-i Medeniyet sütunu altında Kasım Paşa Deresi'nin Tathiri başlığı altında verilen yazıda verilen malumata göre:

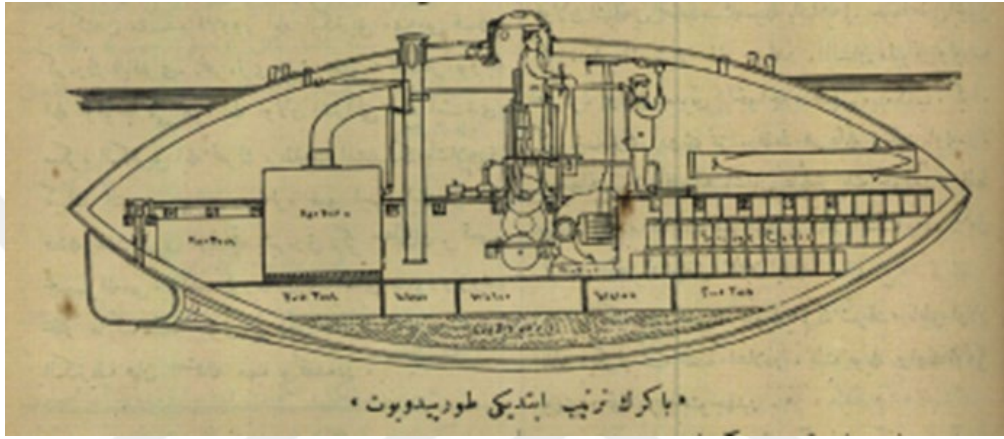
“Ahiren cemiyet-i tabiye şahane reisi sabıka ve sıhhiye meclisi aliyesinin Flemenk memuru doktor “stekolis” tarafından meclis mezkûre 20 kanunusani 93 tarihindeki içtimainde bu babda mufassal bir layiha kıraat eylemiştir ki muhteyatı sezai tetkik görüldüğü cihetle hülasesını bir vücüatı arz etmeğe lazımdan ad ettik:

Şeklimiz (Şekil 5.23), Mösyö Stekolisin Kasım Paşa Deresi mecralarının en ziyade tercih ettiği usül inşayı göstermektedir.

Ortada görülen geniş mecri seyl (sel) yoludur ki üzeri kömürle kapalı olacaktır. Yanındaki küçük mecralarda ana lağımlardır.

Seyl yolunun en geniş mahalinde, yani baruthane ve Kasımpaşa Derelerinin nokta-i telakkisi ile deniz binindeki kısmının makta-ı 14 ila 16 metre mürebba olacaktır. Seyl yolu ve lağımların usulü ise binde beş mertebesinde bulunacaktır.” (Resimli Gazete 1309: 764)

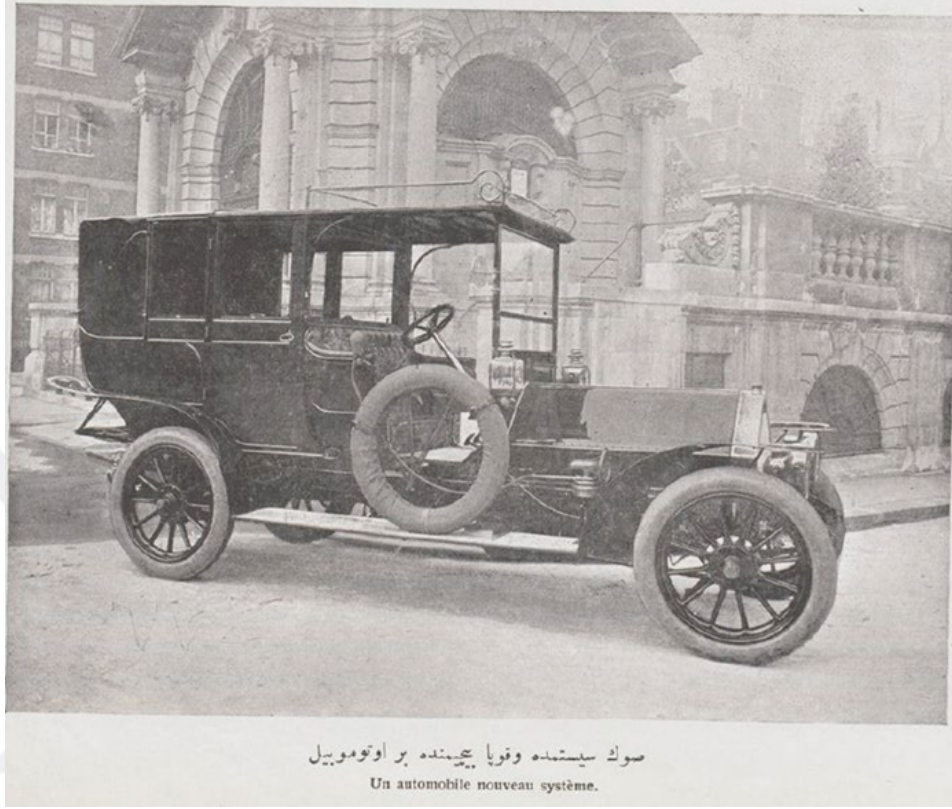
Resimli Gazete Dergisi'nin 117. sayısında Fünun-u Askeriye sütunu altında yer alan makalede Şikago şehrinde yaşayan Mr. Baker adında bir mühendisin bir tahtelbahir (denizaltı) üretiminden bahsedilmiş ve bu araçla (Şekil 5.24) ilgili bilgiler verilmiştir. Makaleye göre ebatları: uzunluğu 40 m, yüksekliği 9 m, genişliği 14 m kadardır. Bu denizaltı gemiye bağlı bir şekilde bulunur ve tek başına sahilden hareket edemez. Elektrik ve buhar makinesiyle kendi enerjisi sağlayan denizaltı makalede anlatılırken:

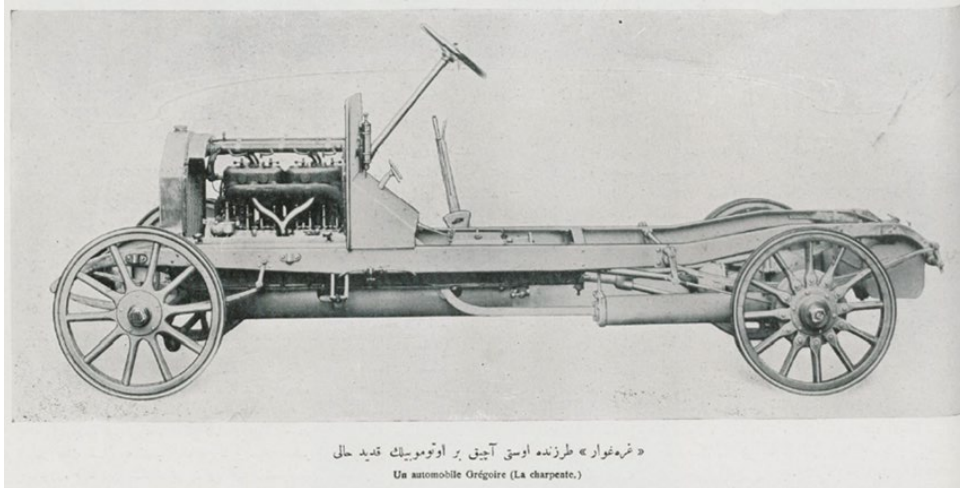
Şekil 5.24: Baker'in tertip ettiği Torpidot (Resimli Gazete 1309: 895)

“Levazım tahrikiye ve techiziyenin kaffesi gemi dahilinde olup hareketi, öyle sahil ile iştirakine mütevekkif değildir, fevaimahruki iki veh ile istihasal olunur; biri elektrik diğeri de buhar makinesidir. Bunlardan evvelki deniz içinde iken, ikincisi de suyun üzerinde iken istimal olunup buhar makinesi evvela vech ile tanzim olunmuştur ki icap ettiği hâlde husus bataryaları imla etmek için lazım gelen elektrik de husule getirmeye hizmet eder. Elektrik makinesi elli barkır kuvvetinde bir mihrek olup 220 volt tazyike göre hesap alınarak dört kanatlı iki pervaneye, dakikada üç yüz devir icra ettirmiş ve kendisinin sürat azamisi de 900 bulunmuştur. Bu sürat devir bilhisap bota sekiz dokuz mil bir sürat ita' edebilecek derecededir. Makine edevatı basit ve çelikten mamuldür. İhrek ile dinamo birbirlerine gayet elverişli bir süratte merbut olup molada elektrik olarak istimal olunduğu hâlde 220 volt kuvve-i mihrekiyeye haiz bir cereyan husule getirerek dakikada 1025 devir icra eder. Bunlardan başka geminin iki yanlarından, 24 pos katarında iki pervane hurç eyler ki bunlar makine ile tedvir bir şaftın iki nihayetine rabt edilmiştir. Daha ziyade taksilat fenniyesine lüzum görünmeyen bu tahtelbahir gemi, bir kılavuz ile bir elektrik mühendisinden ibaret iki kişi tarafından idare olunabilir. Sürati, istediği anda kesmek, ziyadeleştirmek kılavuzun elindedir. Denize daldığı vakit içindekilerin ne vech ile teneffüs edebileceklerini düşünmek

lüzum gelmez, teknenin dâhilen istiap ettiği mahalın havasını o iki kişiye -mağtusit müddetince- bol bol kifayet eder. Geminin dâhili hacim istiabesi ise bin beş yüz kadar mûka'bidir.” (Resimli Gazete 2 Haziran 1309: 895)

Şekil 5.25: Son sistemde ve kupa biçiminde bir otomobil (Şehbal Dergisi 1325: 183)

Şekil 5.26: Memleketimizde yeni görülmeye başlanan bir eser-i medeniyetin hal-i üryanıyla hal-i melbusu: Gregoire tarafından üstü açık bir otomobilin kadid hali (Şehbal Dergisi 1325:

197)

Şekil 5.27: “Gregoire” tarafından üstü açık bir otomobili şekl-i mesturu (Şehbal Dergisi 1325: 197)

Şehbal Dergisi'nin Paris Mektupları sütunu altındaki Arjantin Hükümetine Dair başlıklı yazıda Arjantin Hükümeti ve Arjantin'in gelişme gösterdiği alanlardan bahsedilmiştir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin de paralel doğrultuda ilerleyebileceği öngörülerek terakki için gereken unsurlar ele alınmıştır. Bu hususta bahis olarak:

“Amerika cenabının en birinci hükümeti olan Arjantin Hükümeti ile bizim memleketimiz arasında birçok noktalardan müşabehet (benzerlik) vardır. Bir kere Türkiye, hele Anadolu Arjantin gibi bir ziraat memleketidir. Arjantin gibi bizde de nüfus azdır. Bundan maâda Arjantin'in nüfusu daima muhacir kullarla günden güne arttığı hâlde bizim memleketimizde şayan kayd (bağ) ve tezkâr(anma hatırlama) bir muhaceret yoktur. Bu cihetle iki memleketin de, sarfiyatı dâhiliyesi, feyz ve bereketine, mahsulatına nispetle hiç mesabesindedir. Böyle memleketler daha halinin servet ve istirahatini temin edebilecek yegâne çare vesait noktanın mebzuliyetidir.” (Şehbal Dergisi 1326: 178)

Önce demir yollarını arttırarak işe başladığı söylenen Arjantin Hükümeti, 1885'te 4500 kilometre olan demir yollarını 25 yıl içinde 20000 kilometreye çıkarmış ve demir yollarının geçtiği güzergâhta çiftlikler, köyler ve hatta kasabaların oluştuğu

görülmüştür. Sonrasında tarım ülkesi olan Arjantin’de arazilerin ekilmesi ve ekim için uygun ortam sağlanması hususunda çalışma yapılmıştır. Bu hususta makalede verilen bilgilere göre:

“Bir memleketin imarı için şimendiferlerden sonra düşünülecek şey arazinin erva ve ıskasıdır. Arjantin Hükümeti bu ciheti de temin etti. Şimdi senede 2,600,000 ton buğday, 1,278,000 ton mısır ihraç ediyor. Buenos Aires limanının az zamanda ne kadar terakki ettiğini anlamak için şu küçük mukayeseyi gösterelim: Buenos Aires Limanı’nın ithalat ve ihracatı 1901’de 4,070,000 tona bali olunuyorken bu miktar 1904’te 5,512,000 tona, 1906’da 6,521,000 tona, 1908’de 7,578,000 tona terfi etmiştir. Yalnız buğday ihracatı 1902 ile 1904 arasında 1,300,000 ton artmıştır” (Şehbal Dergisi 1326: 178).

Arjantin Hükümeti’nin ilk zamanlarından da bahseden yazar, ülkenin gelişmesinin nedenleri olarak ilk kuruluşundan itibaren düzen ve istiklal sorunlarını atlatan ülkenin yabancı sermayeyi kendi yararlarına kullanarak ülke şartlarını geliştirmesine bağlar. Ecnebi hükümetlerin ziraat ve ulaşım alanlarında ülkeye yatırımının doğru bir şekilde yönetildiğini söyleyen yazar, uzun çalışmalar ve emekler sonucunda bir terakkiyata varıldığını belirtir. Bu noktada Osmanlı Devleti’nin de benzer noktalarda yapması gerekenleri sıraladıktan sonra kendi temennilerini de dile getirerek:

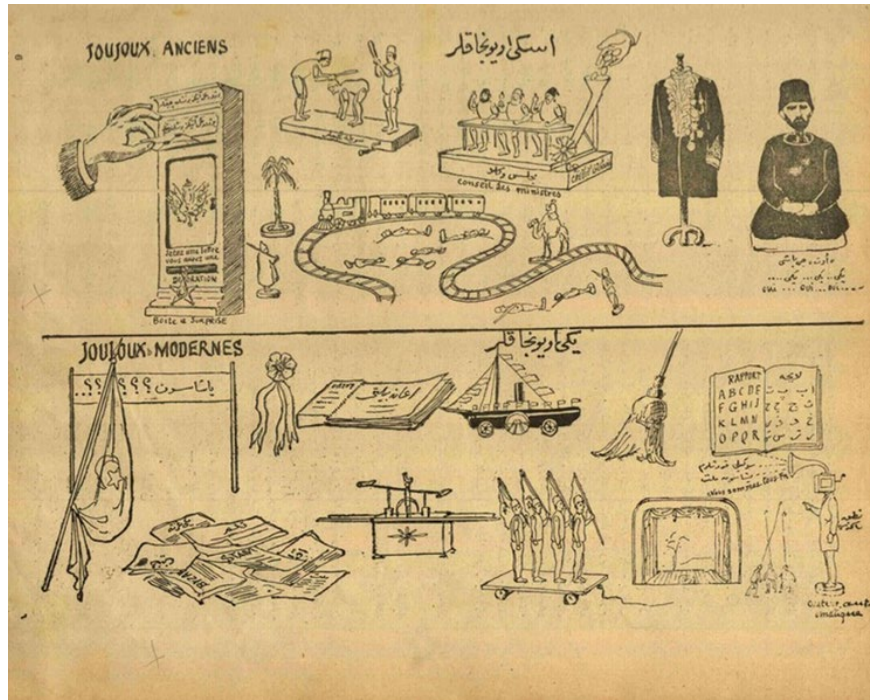
“Acaba Türkiye otuz sene sonra Arjantin’in bu günkü hâline intisab edebilir mi? Hiç şüphe yokki, evet. Anadolu bakir ve vası’ bir hazine. Irak birçok medeniyetler beslemiş münbit(verimli) ve bereketli bir kıta. Servet tıbbiyeden istifade edebilmemiz için Avrupa ve Asya piyasalarına doğru bir ceryan vücuda getirmek kafi. Bir karayolları yapılsın; Trablus Şam-Hams, Sinahadide, Soma- Bandırma-Samsun-Sinop-Sivas hatları vücuda getirilerek mevcut demir yolları ile bu yeni hudud bininde irtibatlar tesis olunsun; limanlarımız ıslah edilerek yeniden yeniye limanlar meydana getirilsin; köylüye biraz can gelsin, memleket biraz zenginleşsin... Elhasıl terakki ve tekâmül makinesi bir kere dönmeye başlasın, o vakit tasvir ettiğimiz saadet ve mükemmeliyete az zamanda varırız. Boğaziçinde boylu boyunca rıhtımlar; limanımızda Anzapolzar, Dükler; Anadolu ve Rum ili hatlarımızı birbirine bitişiren yer altında ve deniz dibinde tüneller; Anadolu ve Rum ili hisarları arasında köprüler; şehir içinde ve civarında elektrikli tramvaylar görürüz. Mevki tabiisi nokta-i nazarından emsali bulunmayan İstanbul’umuz Avrupa şehirleri arasında intizamı ile temizliği ile ticareti ile müstehir büyük ve mühim bir şehir olur. Selanik ve İzmir limanları arasında münasebet ve müraselât(mektuplaşmalar) artar. Aksâ -yı şark (Uzakdoğu) piyasasında akan Avrupa mahsulatı Viyana, Bağdat yoluyla Basra Körfezi’ne sevk olunur. Hint postası da

dönüşte bu tarıki tercih edebilir. Bu ticaret cereyanının bizim memleketimizden mavera bir kere temine alınırsa cihet (yön, taraf) mal ve iktisadîce artık bir düşüncemiz kalmamış olur. Fakat bu neticeye vâsıl olmak için en evvel temini icap eden şerait, dâhili ve harici sulh ve eminiyet, ecnebi sermayesini celb ve davete gayret...”(Şehbal Dergisi 1326: 179)

Diyerek Arjantin Hükümeti'nin yaptığı icraatlara değinir. Bu noktada dikkat çeken ise Osmanlı Şehirleri'nin gelişimi ve yeni terakkiyat tasvirleridir. Tüneller, demir yolları, rıhtımlar yeni ve gelişen Osmanlı Devleti'nin olmazsa olmaz ve ilerlediğini gösteren unsurları olur.

Sanayi Nefise denilince akla hemen Sanayi İnkılabı ile birlikte terakki ve ilerleme noktasında öne geçmiş olan Avrupalı Devletler'in gelişmelerini izleyen Osmanlı Devleti'nin, kendi topraklarında bu gelişmeleri takip edememesi ve geri kalması gelir. Bu konu karikatürlerin başlıca unsuru olmuştur. Bu noktada bazen bu gelişmelerin ülke içinde uygulama biçimleri veya uygulanamayışları eleştirilmiş bazen de karşılaştırma yapılarak onlar-biz veya yeni-eski söylemleri geliştirilmiştir.

Kalem Dergisi'nin 4. sayısındaki Şekil 5.28'deki Eski Oyuncaklar-Yeni Oyuncaklar açıklamasıyla birlikte verilen karikatürde modernite den önce giyim, hayat tarzı, siyasi unsurlar, vb karşılaştırılmış ve ikisinin arasındaki farklar gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 5.28: Eski Oyuncaklar- Yeni Oyuncaklar, (Kalem Dergisi 1324: 6)

Yine Kalem Dergisi'nin 4. Sayısında yer alan Şekil 5.29'da gösterilen karikatürde ise II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İstanbul'un değişimi hususunda yapılacak reformların ve gelişmelerin sinyalleri yeni bir giriş kapısının inşaatı ile betimlenmiştir. Bu husus derginin 1. sayısında Anayasanın Faydaları- Sanayinin Yükselişi adlı makalede kendini göstermiştir. Bu konuda II. Meşrutiyet'in ilanına "barışçıl ayaklanma" diyen yazar eskiden evrakları işlenmeyen ve es geçilen yenilenme hareketi isteklerinin Sanayi Bakanlığı'nın yeni memurları tarafından işleme sokulduğunu söyler ve bu konudaki memur arkadaşının verdiği notları paylaşır. Bu notlarda:

1. Otuz iki yıl içinde ülkeye yapılan yanlışların tamiri için bir atölye
2. İnsanların alın teriyle şişmiş bireylerin buharda pişirildiği bir kurum
3. Özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin süresiz olarak saklanabileceği bir soğuk hava deposu ve gerekirse kullanılacak gerici havalı projeler
4. Kırılmaz devlet tanklarının yapımı için bir atölye
5. Aydınlatma için güçlü bir elektrik santrali
6. Usulüne uygun olarak makinelerin temizlenmesi için kamuya açık bir limited şirket" (Kalem Dergisi 1324: 4)

Şekil 5.29: Yakında oynanacak oyunun hazırlığı (Kalem Dergisi 1324: 7)

Benzeri hazırlıkların olduğu ve II. Abdülhamit'ten sonra ülke gelişmişlik düzeyinin ilerleyeceğini beyan eder. Bu önceki yönetimin eleştirilerek yeni yönetim anlayışının savunulması Kalem gibi mizah dergilerinin hepsinde genel olarak mevcuttur. Necmettin Alkan ihtilalle ilgili olarak:

“Anayasal yönetim Jön Türkler için sihirli bir değnek; devletin bütün sorunlarının çözülebilmesi için sihirli formüldür. Karikatürler de bu abartılı beklentiye fazlasıyla yer vermişleridir.” (Alkan 2019: 227)

Kalem Dergisi'nin 102. Sayısında İstanbul'un İmar ve Tezyini başlıklı makalede İstanbul mebuslarının farklılıklarına rağmen İstanbul'un imarı ve yapılması gereken değişiklikler konusunda anlaştıklarını belirten yazar, imar değişikliklerinin koleraya karşı şehri korumak olarak perdelendiğini fakat asıl niyetin kendi yararlarına olan değişiklikleri onaydan geçirmek olduğunu söyler. Yapılmak istenen bazı değişikliklerden bahsederek:

“Maliye hazinesindeki lüzumsuz kasalar fîrûht (satış) olunarak esmânile (değerler, kıymetler) soba arkasına konan yanmaz Çin kâğıdından siparişi ve bununla harikten seyaneten Çirçir Meydanına bir meclis mebusan binası;

Meclisin duhuliye beldelerine bir meci diye fiyat konarak müddeti hitam bulup mebusan tatil mezkûrat edince bir mu'tâd (alınmış) bazı mebusların nakli için mikdar kâfi temiz hesaphane arabası iştirası;

Tımarhanelerde taharete ve hıfzıssıhhaya adım riayetle keli ve fiyat vukuu sabit olduğundan müzekker binaların bilmünasibe Kasım Paşa Deresi civarında tesis vücûbar (gereklik) müzekker salonlar da mevcut kuvvetli cins kolera, tifo, verem vesaire imraz müstevliye mikroplarının Avrupa bakteri yüklerine satılmasından hâsıl olacak mübalağa bir şehir emaneti dairesi binası;

Yeni köprünü inşasını müteakip eski köprüünün Unkapanına, Unkapanı Köprüsü'nün Kâğıthane'ye, Kâğıthane Köprüsü'nün Göksu ve Göksu Köprüsü'nün de kurbağalı dereye nakli hususunda sarf himmet olunması ve zaruri el vuku masarifin hariciye nezareti bütçesine ithali;

‘Sahne-i Milliye’ unvanı altında oldukça çıplak kadınlara “dans dövantör” yani göbek raksları icrası ve açık pandomimler temsili mani olunmasına nazaran Beyoğlu'nda mevcut kâffe Candanlarla sair sefahis yerlerine de sarı fener talikiyle

üzerlerine de iş bu unvanın tahriri ve bu suretle eshap müracaat tarafından polise sorulmadan tefriki;

Mevsim Seyfi emrar için adaya gönderilen köpeklerin mavine nakli uzun ve rahatsızlıklarını badi ve garip olan kış mevsimi hasebiyle muştalarına serilen avdetleri zaruri bulunduğundan Romanya ve öbürlerinden birinin iştirasıyla her sene için buvmir hara hasırı;

Rum Patrikhanesi meclis millî aktı fikrinde sabit ise Patrikhane'nin Yeniçeri Kıyafethanesine nakliyle ezayı müstakbele müntahabının kemal suhuletle tevkifhaneye emir izamının teshili;

Bütçede tevazün husulü için (1) Soba kuranlar senede yüz beş kuruş vergi (2) Her gazete nüshasıyla her kitap firmasından bir yüzlük cezai nakdi (3) Ve her caddenin başına bir turnike ve zaile yaya on para, arabaya kırk para ücret (4) Nüfus tezkerelerinden daha külli varidat temini için eşyaya da tezkere itası (5) Midillideki rical istibdatta adil ve ihsan politikası icabınca verilen yetmişer lira maaşın katıyla seksene balbala rical hürriyete tahsisi;

Zenginlerden de donanma ianesi istifası için lastikli arabalardan bir milyon üç yüz dört bin sekiz kuruş vergi ahizi ve fırıncıların ihtiyarına meydan vermemek için ekmeğin fiyatını otuz paraya tenzil ve fakat okkanın elli dirhem adi;

Tünelin tahteelraz âmedüşüd (geliş gidiş) ziya hürriyetten istifade edememesini ve bazılarınca havf (korku) ve hirâsı (korku) badii olduğundan üzerine tesadüf edilen emlak ve ebniyenin şehir emaneti tarafından iştirası;

Direkler arasının üstüne bir dam inşasıyla orasının da çarşı hâline ifrai ve çarşının daha ziyade anar garibe hâlini alması ve seyyah celb edebilmesi için tahtelzemin zifiri karanlık bir mağara inşası;

Haydarpaşa'da kâin tabi mektebi binayı cedidenin sath arzdan yetmiş metre irtifaında iki koloni talik olunan sekiz adet saatin yalnız bulutlara ve Karacahmet'imiz aralığında sakin kargalara değil insanlara da teşkil kaidesi için camlarının cesim pertevsizlerden (ışık) ve sanayi veyahut elektrikle müteharrik muazzam aynalarla yukarının zemine aksi;

Yolun alçalmasıyla bodrum katı birinci kat olan hanelerden ücret ahzi; caddenin yükselmesi hasebiyle alt katları penceresiz bodrum hâlini alan evlere tazminat itası ve Rıza Paşa Yokuşu başındaki helvacının vaktiyle iki arşın yoksun olan destegahı yol ile bir seviyeye gelip helvayatin ayaklar sırasında kalmasını intaç ettiğinden mezkûr dehanın hedmi;

Bizde kadınlar bile peçe altında mestur oldukları hâlde kasapların koyunları, manavların ayva, incir vesaire meyveleri edib umumiye menafi olmayla mani; Anadolu'da şu su imalindense küçük büyük nehirlerin tathiriyle daima kayıklarla seyir ve seyahat olunması ve masrafın darülaceze bütçesinden sarfi;

Ahalinin menfaat ve emniyeti nokta-i nazarından atıyyede mahrur dört maddenin ceride-i resmîye ile ilanı: (1) Unkaparı Köprüsü'nden geçen eşhâsın (kişiler) çivisiz tahtaların uçlarına bastıkları hâlde diğer uçlarının "şark!" diye kalkıp parlak nasiyelerine çarpacağından daima ortaya basmaları (2) istihbarat kalemi markasını haiz olmaya havadislerin tezvîrat (arabozuculuk) ve ekazibden ibaret olduğu (3) yemeklerini yiyenlerin (Porken) hatlarına nafîle para vermemeleri (4) otomobil altında kalan kimsenin daima ölmesi lüzum gelmediği;

Otobüslerin kazasızca geçmesi için yeni inşa olunacak köprüünün etrafına 4 metre yüksekliğinde demir siperler ilavesi ve Beyoğlu yüksek kaldırımının Galata cihetine dört muvazzaf doktor tayini ile tırmanmak isteyenlerin mukavim olup olmadıklarının muayenesi ve yarı yolda düşüp vefatları vuku melhuz düşünülen kesâne zinhar müsaade ita olunmaması;

Her şahsın senede laakıl altmış kuruş lastik parası verdiği düşünülerek işbu paranın ve yer güvey şahsın adile lastiğin fırtınanın mani ve akça frangiyla de mevsim şetade sokaklara tam dört defa kum ferşi;

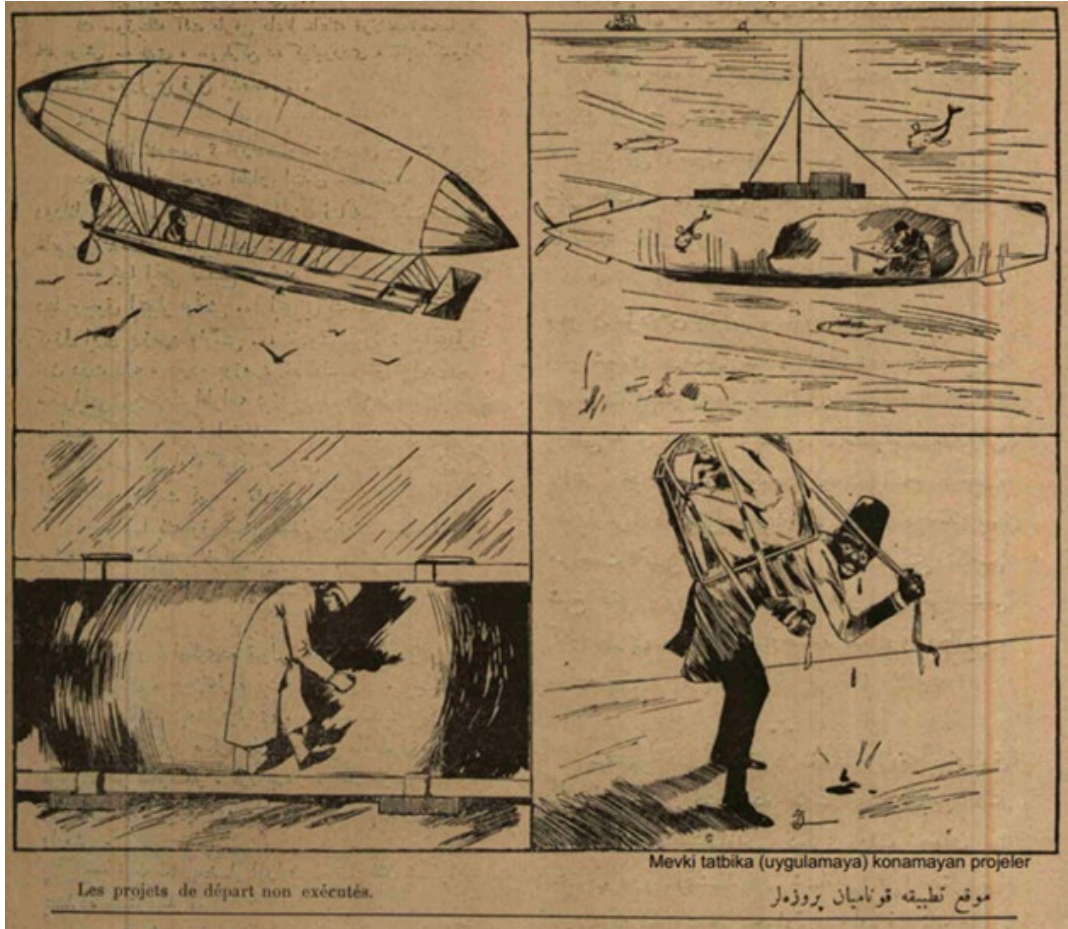
Meclis mebusan müzakeratını havayı gazetelerle paket yapılmasını, peynir sarılmasını ve sur saireyle kullanılmasının mani olacak uçurtma imalinde istiğmali karar olmuş ve çifte hat inşasına kadar şark timur yollarının bir tehlikeye meydan vermemek için âmed (gelme) ve şedden mani düşünölmüş ise de itiraz ve ika olmayla tatil meskurat edilmiştir.

Âlem dahi ormanın bir meraklısına av mahali tahsis, Galata Kulesi'nin hadimiyle yerine hasılatı donanma ianesine verilmek üzere bir atlıkarınca vuzuh, Küçükçekmece

Gölü üzerinde belediye hesabına bir yazlık tiyatro inşası lüzumu mezkure edilecek ve bunu köprü'nün "Girilir ve Girilmez" levhalarına ait bir müsabaka imtihanı açılması temin olunacaktır.

Bu işte bittikten sonra kimi avlanmaya, kimi tâli'na dönmeye, kimi de rüyasını tabir ettirmeye koşmuş ve mukarreratın hükümete tebliğine hiç lüzum görülmeyip yalnız lede'l-hâce (ihtiyaç görüldüğü zaman) iraisi için zapta geçmesi tensip kılınmıştır." (Kalem Dergisi 1326: 3-4)

İstanbul için yapılacaklara dair liste sunulmuştur. Listede bahsedilen şehre yapılacak yeni köprü'nün inşası ve ulaşım araçlarının rahat şekilde hareket edebilmesi için sunulan öneriler dikkat çekicidir. Bu önerilerin uzun raddede çözüm üretmeyen günü kurtarmak adına bir şeyler söyleme ihtiyacı içinde yapılmış olması ise Kalem yazarının eleştirdiği konudur.

Şekil 5.30: Mevki tatbika (uygulamaya) konamayan projeler (Kalem Dergisi 1325: 4)

Şekil 5.30’da gösterilen karikatürde ise II. Abdülhamit Projeleri olarak adlandırılan ve yenilik hareketlerini destekleyerek Osmanlı Devleti bünyesine taşımak isteyen projelerin sadece sunumlarının yapıldığı ve yapılacağına dair vergilerin arttırıldığı fakat hiçbirinin yapılmayarak halkın sırtında yük olduğu anlatılmıştır.

Kalem Dergisi yazarları ve karikatüristleri, karikatürlerinde ve yazılarında reformlardan bahsederken zaman ayırımı yapmışlardır. II. Abdülhamit zamanında yapılmak istenen ve başlanan projelerden bahsederken yarım bırakıldığı ve en baştan hayal olduğu vurgusunu yapmışlar, II. Meşrutiyet’in ilanı ve Abdülhamit’in tahttan indirilmesinden sonraki reformlar için ise hep geleceği güzelleştiren ve Avrupalı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine yetişilmesini sağlayacak gelişmeler olarak bahsetmişleridir. II. Meşrutiyet’in ilanı ile meydana gelen gelişmelerin mucizevi bir şekilde ülkeyi kurtaracağı ve bütün kayıpları geri alacağı düşüncesi yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. Bu hususta derginin 3. yılında 55. Sayısında yer alan Meşrutiyet Rüyası yazısı oldukça ilgi çekicidir. Bu yazıda görülen bir rüya ve tabiri anlatılmıştır. Yazıda rüyayı gören kişi tabir ettirmeye gider ama aslında rüyanın tabirini biliyor ve onaylatmak istiyordur. Rüyaya göre II. Meşrutiyet’in gelişi övgüyle gelen bir kurtuluştur. Yazıya bakıldığında:

“Hayırdır İnşallah...”

Matbuatta oturuyordum. Kapıdan ihtiyarca, üstü başı temizce bir zât girdi. İsmimi sordu, öğrendi. Gülerek yanıma oturdu.

— Efendim, dedi, hayırdır inşallah, bu gece acayip bir rüya gördüm. Tabir için sizi tavsiye ettiler. Hemen soluğu burada aldım. Zan edersem rüyanın size de şümûli (kapsamak) varmış.

—Bana şümûli olduğuna nereden öğrendiniz? Demek önce tabir ettirdiniz.

Herif şaşaladı:

—Hayır, dedi, tabir ettirmedim. Size şümûli olduğuna kaviyyen zan ediyordumdu...

Hülasa, öyle emir olundumdu...

— Lütfen rüyanızı söyler misiniz?

—Efendim, hayırdır inşallah. Yıldızın büyük havuzlarındaki sandallardan birinde binmişim, iki beyaz kuğu sandalı çekiyordu. Mehtaplı, bir ak bir sema; serin; râkid, ma'ne (az akıcı olan) bir hava. Uzakta ağaçların altında hayal gibi, gölge gibi belli belirsiz periler dolaşıyor, uçuşuyordu. Ben kendimi kaybetmiş gibiydim. Derken bir gürültü oldu. O periler ser oldu. Tekmil Yıldızın güvercinleri semt re'sinde toplandı. Üzerine kanattan bir bulut gerildi. Artık semayı mehtabı göremez oldum. Kuğular durdu, sandal durdu. Beni bir meraktır aldı. Bir müddet sonra üzerimdeki güvercinler demler çekerek, dönerek geldikleri yere gittiler. Bir de baktım, ufka doğru koskoca bir kuyruklu yıldız gidiyor. Hani gazetelerin bu günlerde ufkumuzda görüneceğinden bahis ettikleri o serseri etrafını ateş içinde bırakmış. Hatta güvercinlerden pek çoğunu hâk helaki sermiş. Meğer bu güvercinler beni, sandalı, kuğuları muhafaza için üzerimize gelmişler kanat açmışlar. Bunu anlar anlamaz hemen secde-i şükranı kapandım.

Başımı kaldırdığım zaman o hayal gibi gölge gibi parlak el ele vererek dans ettiklerini gördüm. Artık havuzun üstünde uçar gibi gidebiliyorduk. Nereye gittiğimizi bilmiyorduk. Biraz sonra öyle bir yere geldik ki maazallah... Dikenlik, taşlık, korkunç bir yer. Etrafta aslanlar, kaplanalar, ismini resmini bilmediğim mahnuf hayvanlar dopdolu. Hepsi etrafımızı aldı. Havuz suyu gittikçe darlaştı. Âdetâ hayvanların kucağına düşeceğiz. O anda ne oldu iyice göremedim. Bir demir el bizi yavaş, yavaş havaya kaldırdı. Hayvanat ve haşerenin açılmış ağızları üstünden geçerek orta tarafta sakın, râkid, münevver havuz bıraktı. Nereden geldiğini fark edemediğim bir seda:

— Bir daha, dedi, etrafındaki dans eden perilere dalıp dümeni gideceğin yerin aksine çevirirsen kurtuluş yoktur. O yırtıcı canavarlar seni parça parça eder. Haydi bu sefer gençliğine acıdım. Fakat bu size bir ders ibret olmak için, müsaade gele, biraz kulağımı çekeyim.

O demir el kulağımı koparırcasına çekti. O acı ile birden uyandım. Kan tere batmışım. Hayırdır inşallah...

Hayırdır inşallah... Dün gece sahurda çokça makarna yediniz mi?

— Aman efendim ne diyorsunuz. Bu maada buhranda ileri gelme bir şey değil. Ben gece hiçbir şey yemem.

— O hâlde?

— *Tefsir edeyim: O iki beyaz kuğu Enver, Niyazi, sandal meşrutiyet, ben efkâr umumiye, periler etrafımızdaki yalancı muğfil (aldatan) dostlar, güvercinler efrat cemiyet, kuyruklu yıldız şahıs mürteci (gerici), havuz memalik Osmaniye.*

—*Ya o demir el.*

— *İşte benmeniz sizden bunu suale geldim. Acaba o demir el bizim hangi dostumuz. Mademki politika ile iştigal ediyorsunuz bilmekliğiniz lazım gelir.*

—*Benim politika ile alış verişim yok babacığım. Kalem Gazetesi için bir şey varsa söyle de tabir edeyim.” (Kalem Dergisi 1325: 3–4–5)*

Kalem Dergisi bu ve benzeri yazılarla Meşrutiyet’i öven kesitleri halka sunmuşlardır. Bu durumun en büyük sebebi dergi sahipleri Salah Cimcoz ve Celal Esat Arseven’in İttihat ve Terakki Partisi’ne yakınlığı olduğu söylenebilir. Derginin 31. Sayısında Reform başlıklı Fransızca makalede yeni yapılan reformlar için:

“*Biz sadece bunun hakkında konuşuyoruz; biz onu hayal ediyoruz; pirzola ve bademli kurabiye gibi kelimeler de yenebilseydi onu yerdik.*

Reformlar reformlar reformlar! Sosyal merdivenin tepesinden en altına kadar insanlar, bu zafer, umut, kurtuluş çığlığını tüm rüzgârlara atarak bir aşağı bir yukarı giderler. Ve yaygarayı tekrar eden ve bütün dünyaya yayan sesi duymak çok güzeldir.

Gazetelerde her sütunda, muzaffer ses güzel bir tiyatro afişi gibi patlıyor. Burada reform, orda reform! Bakanlıklar, posta ve telgraflar, bayındırlık işleri, memurlar, maliye, vergiler, ticaret, sanayi, mahsusa ve tramvaylar, bugün yeniden reformlar kelimesinin re jeneratör ile uzaktan görülebildiği bir pankart sergilediler.

Şehir valiliği de sadece bunlardan bahsediyor: Aydınlatma, süpürme, toplu taşıma, hijyen ve yardım hizmetlerinde reformlar.” (Kalem Dergisi 1325: 12)

Diyen yazarın anlatımında reformların kurtarıcı rolü görülmektedir. Bu reformların halkı geliştireceğinden emin olan yazar bir yandan da sistemin reformları uygulayış biçimini eleştirmekten geri durmayarak şöyle der:

“*Ah! Şu Avrupalılar! Tarihin kıtalarına verdiği yaşa rağmen hâlâ ne kadar naifler! Bilmiyorlar ki ne kadar çok bağırsan o kadar az hareket edersin ve bu söz herkesin*

ağzında, bütün gazetelerde, bütün mahkemelerde olsa bile, o şey hâlâ hiçbir yerde değildir!

Burada programın nasıl uygulandığını, daha doğrusu reform programlarını görseler ne derler? Bayan, tıpkı ev gibi olduğunu söylerdi.” (Kalem Dergisi 1325: 12)

Kalem Dergisi 31. Sayısında Şekil 5.31’de verilen karikatür Avrupalıların savaşa ve reform hareketlerine bakışını önemli ölçüde dile getirmektedir.

Şekil 5.31: Muhaberat oyunuyla çok oynama sonra etrafı kirlletirsin diye sana tembih etmedim miydi? (Simplicissimus) (Kalem Dergisi 1325: 12)

Şekil 5.32: Bir sene daha sabır etsem de yol yaptıracağıma balonlar yaptırısam... (Kalem Dergisi 1326: 7)

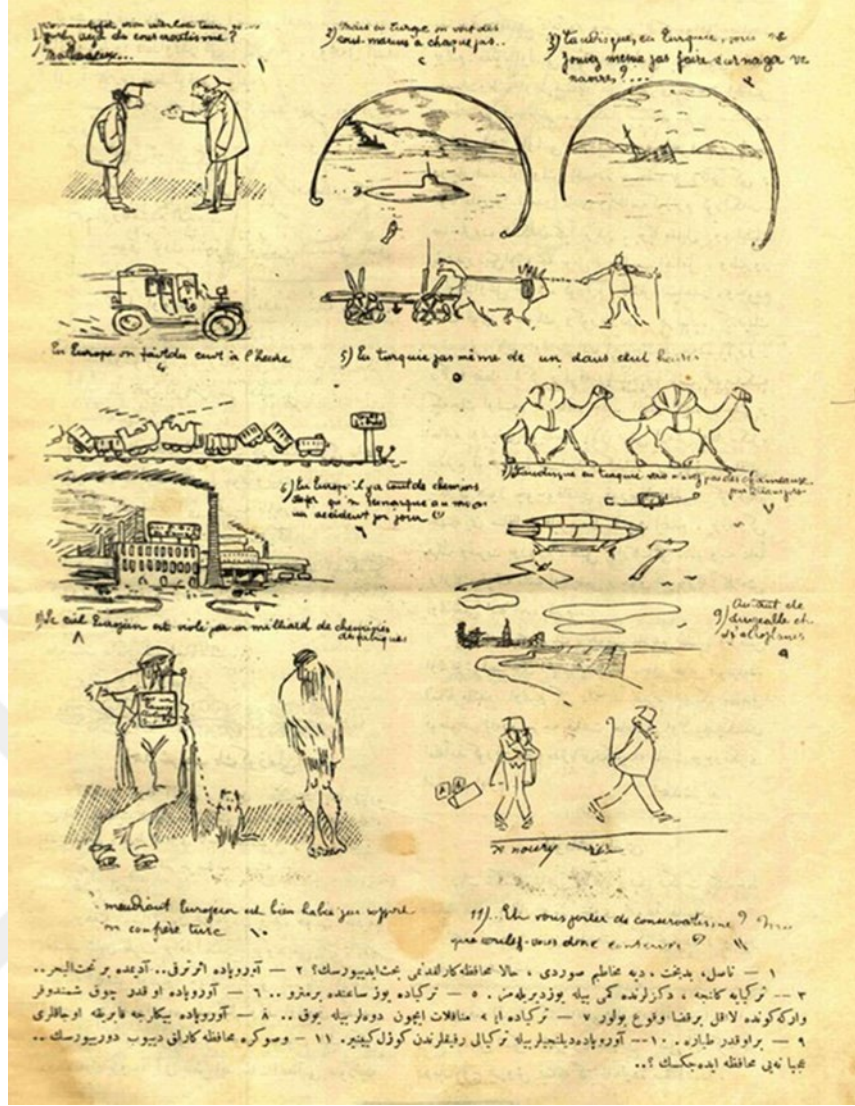
II. Abdülhamit Dönemi'ne eleştiri olarak verilen karikatürlerde Abdülhamit'in hava araçlarına tutkusu ve demir yolu inşaatlarına verdiği önem daha olumsuz bir şekilde ele alınmış ve boş bir çaba olarak gösterilmiştir. Vadettiği yeni terakkilerin Avrupalılarla boy ölçüşemeyeceği ve uygulanmadan sadece halka vergi yükü olarak kaldığı birçok karikatürde belirtilmiştir. Şekil 5.32'deki karikatürde verilen imaj ve yazıda da bu hissiyatı görmek mümkündür. Düşünen ve artık yönetimden ayrılan II. Abdülhamit karikatürün alt yazısında bir sene daha bekleseydim de yol yerine balon yaptırıyaydım diyerek aslında yol yapımında başarılı olmamaktan ve halkı balon hevesiyle kandırabileceği algısından dolayı eleştirilir. Bu tutum Abdülhamit'in

karakteri ve yurt dışı basını açısından eleştiri oklarına hedef gösterilmesi yönünden önemlidir. Zaten Abdülhamit hem yurt içinde hem de yurt dışında en çok eleştirilen ve her zaman karikatürü çizilen padişah olmuştur. Bu konuda Necmettin Alkan Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamit Propaganda ve Gerçek Arasında Bir Padişah adlı kitabında Abdülhamit'in reformları ve Avrupalıların bu konudaki bakışlarıyla ilgili:

“Avrupalılar, Osmanlı'nın ve Sultan Hamit'in modernleşme faaliyetlerini zihniyet sorunu olarak görmüşler; kadim Türk'ün modern Türk'e dönüşemeyeceğine inanmışlardır. Bu inançlarını, ilgili karikatürlerin her figüründe göstermişlerdir.” (s. 53)

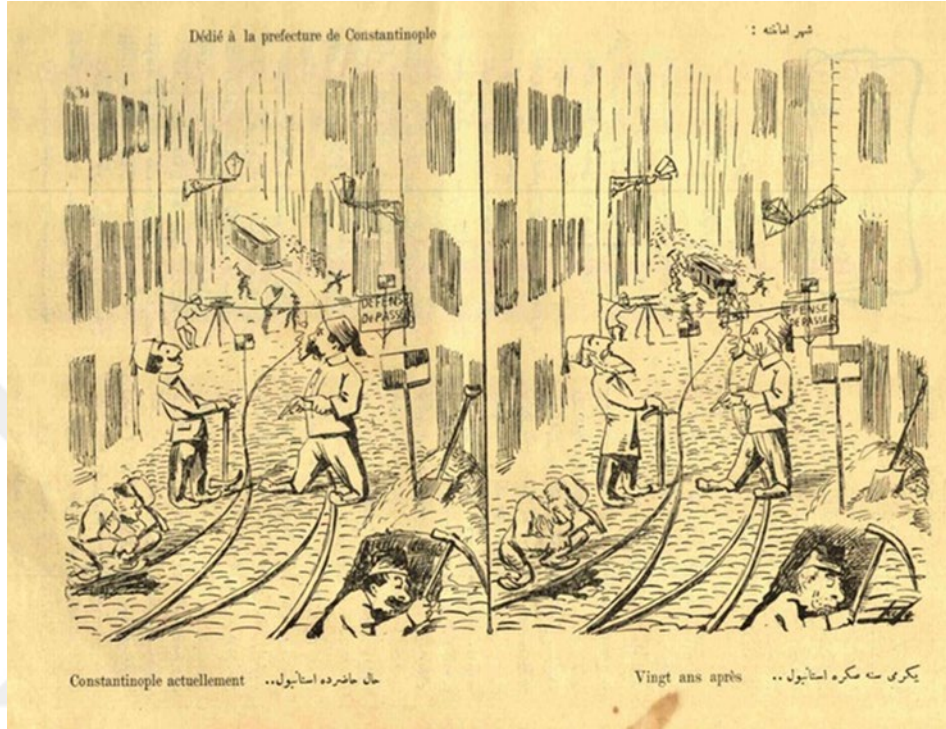
Şekil 5.33: Gelecek sene için (Kalem Dergisi 1327: 10)

Şekil 5.34: 1. Nasıl, bedbaht, diye muhabatım sordu, hâlâ muhafazakarlıktan mı bahis ediyorsunuz? 2. Avrupa'da eser terakki. Adımda bir tahtelbahir (denizaltı) 3. Türkiye'ye gelince denizlerde emi bile yüzdürülemez. 4.5. Türkiye'de yüz saatte bir metre 6. Avrupa'da o kadar çok şimendifer var ki günde legal bir kaza vuku bulur 7. Türkiye'de ise münakalat (taşımacılık) için develer bile yok... 8. Avrupa'da binlerce fabrika ocakları 9. Bir o kadar tayyare. 10. Avrupa'da dilenciler bile Türkiyeli refiklerinden güzel giyinir. 11. Ve sonra muhafazakarlık deyip duruyorsunuz.. Acaba neyi muhafaza edeceksin? (Kalem Dergisi 1327: 12)

Şekil 5.34'te verilen karikatür ve yazılara bakıldığında Osmanlı Devleti ve Avrupa ciddi şekilde terakkiyat ve ilerlemede karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada Osmanlıların ahlaki ve sosyal yaşantıyı muhafaza etme çabaları ve Avrupalıları eleştirme şekilleri imgelemiş ve sonunda sorulan 'bu geri kalmışlıkla neyi muhafaza edeceksin?' Sorusuyla da oldukça açık bir biçimde söylenmek istenmiştir. Osmanlı

Devleti'nde özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra terakkiyat ve ilerleme hep Avrupalı olma ve Avrupa'ya ayak uydurma olarak algılanmış, özellikle İstanbul'un modernleşmesi ile ilgili çoğu projelerin yabancılar tarafından yapılması fikri Jön Türkler arasında yaygın bir hâl almıştır.

Şekil 5.35: Hali hazırda İstanbul- Yirmi sene sonra İstanbul (Kalem Dergisi 1326: 6)

Derginin 90. Sayısında çizilen karikatürde (Şekil 5.35) yönetimin değişmesiyle İstanbul'da beklenen terakki faaliyetlerinin yapılmadığı ve yirmi yıl sonrasında da İstanbul'un farklılaşmayacağı gösterilmiştir.

Derginin 30. Sayısında bulunan Mon Project başlıklı makalede Theologes Theo'nun şehrin gelişmesi ve belediyenin hatalarının düzeltilmesi için sunduğu projede:

- “1. İstanbul yarımadasını Galata'ya doğru iterek Haliç'in köprülerinin tamamen kaldırılması, böylece doğası gereği birbirinden ayrılmış iki ülkeyi birbirine bağlanmasının sağlanması*
- 2. Mahsusanın adaları, kuvvetli halatlar ve yeterli mekanik kuvvet vasıtasıyla anakaraya çekerek birleştirmek*
- 3. Tramvayların ve kanalizasyonların yer altına alınmasıyla sokaklardaki sıkışıklığın giderilmesi*
- 4. Sokak köpeklerinin paketlerini çoğaltmak, anayoldan çöplerin çıkarılması*

5. Konstantinopolis'te deri eldiven fabrikalarının üretilmesinin teşvikiyle başıboş köpeklerin bastırılması
6. Pera Sarayı yanında Kabristan Sokağı sapağından kuzeye bakan Edirne Kapou kapısının taşınmasıyla hava akımının uzaklaştırılması
7. Pera'nın ana caddesinin genişletilmesi ve kilolu insanların dolaşmasının yasaklanması
8. Meydanların ve halka açık yerlerin, sigorta şirketlerinin primlerinin valilik tarafından kullanılmasıyla ücretsiz olarak yapılması
9. Sokaklar boyunca devam eden ağaçların trafiğin yoğun olduğu zamanlarda başka yere taşınması, tekerlekli ağaçların dikilmesi
10. Yolu engellemeyen üst havalandırma deliklerinin montajı
11. Sıradanlığı engellemek için kimsenin geçmediği yerlere, Avrupa ve Madagaskar'da olduğu gibi hatıra anıtları, zafer taklari, binicilik veya yaya heykelleri ve diğer süslü motiflerin dikilmesi” (Kalem Dergisi 1324: 11)

Aynı proje ile ilgili bir diğer Kalem sayfasında bahsedilen projenin belediye genel kurulu tarafından onaylandığını söyleyerek devam eder:

“Bu projenin içeriği hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Bay theologos Theologhiséin planları ve projeleri hakkında hiçbir şey ortaya çıkmadı. Ama şimdiden yanılmaktan korkmadan, gözlerim kapalı söyleyebilirim ki hayret vericinin en üstünü, üstün olanın en yücesi olmalı” (Kalem Dergisi 1324: 13)

1.10.6. Havada Seyahat Araçları

Havada seyahat araçları olarak adlandırılabilen uçak, auroplane, balon, vb. araçlar dergilerde tanıtımı yapılan bir diğer terakki göstergesi olmuştur.

Resimli Gazete Dergisi içinde de ilgi çekici şekilde terakkiyat göstergesi olarak havada seyahate imkân veren çeşitli icatların tanıtımı ve resimleriyle halka sergilenmesi sağlanmıştır. Bu hususta birçok yazı kaleme alınmış ve yabancı kaynaklardan çevirisi yapılmaya çalışılmıştır. İlk olarak bahsedeceğimiz derginin 29. Sayısında Havadis-i Medeniyet başlığı altındaki Cevvi Havada Seyahat (Şekil 5.36) yazısı oldukça ilgi çekicidir. Bu makalede gökyüzünde hareket edebilen kuşların bu makineleri yapmaya olanak sağladığını söyler ve açıklar. Kuşların hem kuvve-i müterekibden hem de kuvve-i saikadan yararlanarak uçabildiğini ama tayyarelerin bu kadar mükemmel olmadığını söyler. Bu hususta ikisinin ayrı ayrı kullanıldığı makineye “Helikopter”, ikisini kuşlar gibi aynı anda kullanan makinelere ise Sanayi Kuşları der. Üçüncü bir

Çalışma prensibiyle hareket eden ‘‘Auroplane’’leri kesintisiz hareket eden diye tanıtır. Bu hususta verilen haberlere göre:

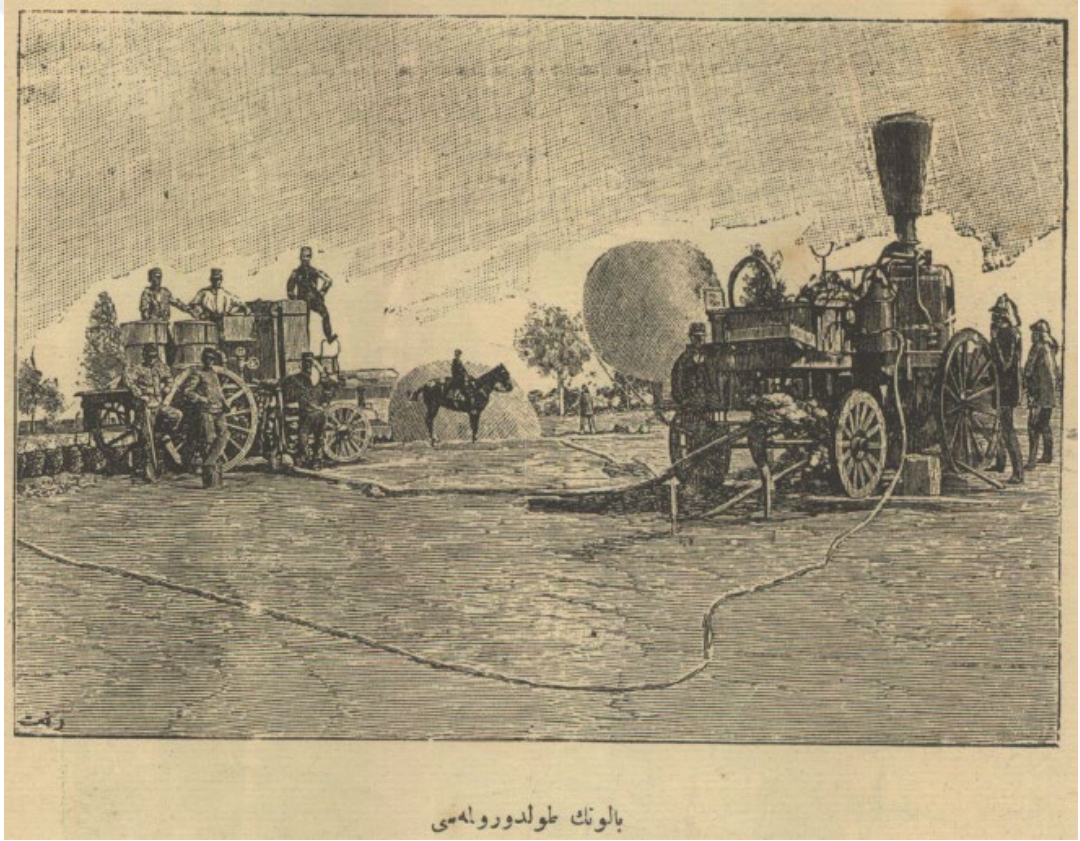
‘‘Auroplanelerin hareketine -açık kanatları gayri müteharrik olduğu hâlde- bir sürat ufkiyede uçup giden kuşların tayyaranı güzel bir misaldir ki bunlarda kendilerini hareket-i ufkiyyeye tarik edecek olsalar derhâl aşağı dşerler. Uçurtmalar Auroplanelerin bir başka trlsdr; bunlar daima ciheti harekete mail bir satıhtan müteşekkildir ki gerek uçurtmanın hareketi gerek cereyan-ı hava sebebiyle bu satıh üzerinde hava-i nesiminin icra edeceği aksi tesir uurtmayı is’ad ederek malukta tutar. Bunun için şiddetli rüzgâr olursa uçurtma cevvi havada muayyen bir noktada durabilir.’’ (Resimli Gazete 1307: 352)

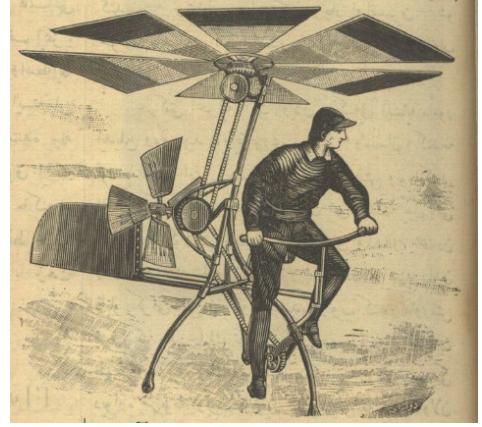
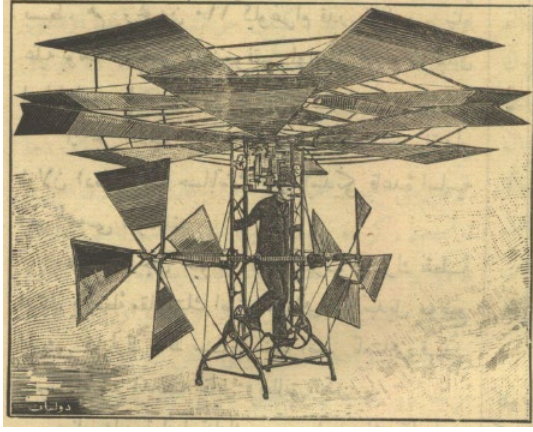
şekil 5.36: Suni Kuş (Resimli Gazete 1307: 351)

Bunların dışında Auroplanelerin yüksek bir yerden bırakıldığında uçabildiğini ve ne kadar hızlı havaya kaldırılırsa o kadar fazla yük taşıyabildiğini anlatan makale oldukça ilgi çekicidir. Aynı konu sonraki sayıda da verilmiş ve burada Auroplanelerin nasıl imal edildiği hakkında bilgi verilmiştir. Bu konu hakkında makalede geçen şu cümleler ise uçağın ilk hâli olan Auroplanelerin yapımı hakkındaki görüşleri açıkça ortaya koyar:

“Bir Auroplane imaline gelince: vakıa biraz zordur, fakat alet-i mihrak (hareket eden) pek hafifleri imal olunabildiği takdirde bu nevi Auroplanelerin inşası da daire-i amkana girer. Ya acaba sanayi kuşların imali kabil midir?” (Resimli Gazete 1307: 352)

Şekil 5.37: Balonun Doldurulması (Resimli Gazete 1307: 367)

Şekil 5.38: Balonun Doldurulması (Resimli Gazete 1308: 43)

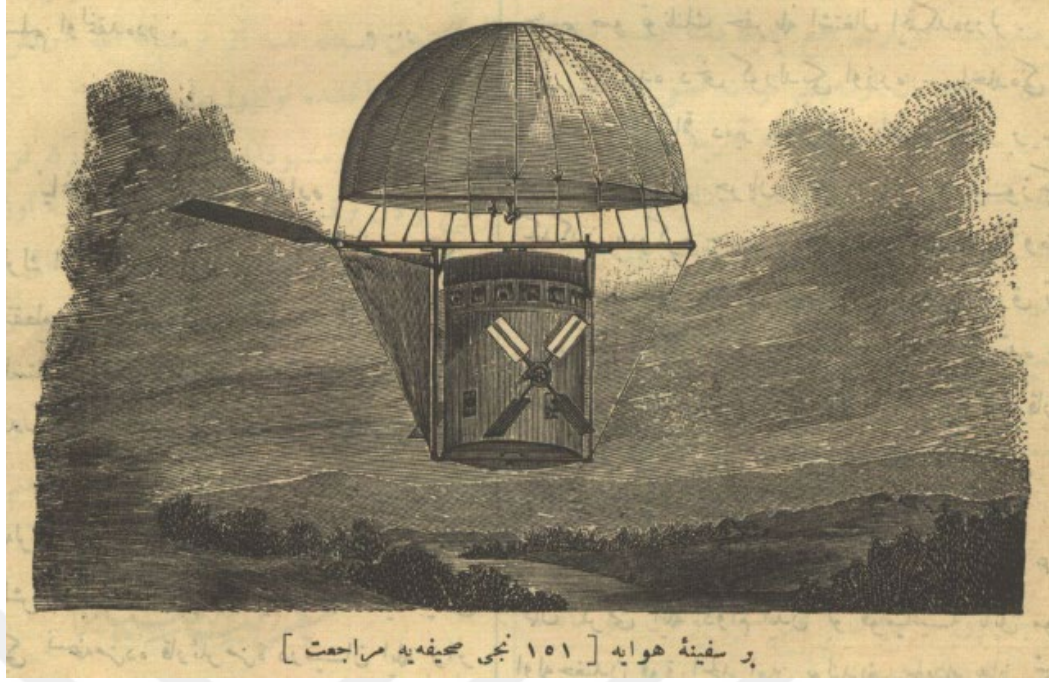
Havada seyahat hususunda sadece Auroplane veya Helikopter tanıtılmamıştır. Derginin 55. Sayısında Hava-i Velosipet makalesinde resimde görülen iki alet (Şekil 5.38) karşılaştırılarak havadan ağır aletlerin uçması için nasıl bir yol izleneceği ve makinelerin çalışma prensipleri anlatılmıştır. Bu hususta makalede:

“Birinci şeklin mutalaasında anlaşılacağı üzere ahşaptan mamül ve birçok dişli çarhları havi olan alet-i mezkûre pek muğalatalı (yanılmaca) ve pek ağırdır. Siklet umumi 130 kg olmak hesabıyla uçurulamamıştır. İkinci şekilde alet hem basit, hem birinciden 110 kg kadar hafiftir. Binaenaliye bunun tecrübesi karin (yakın) muvaffakiyet olacağı muhteri tarafından iddia olunuyor.

İkinci aletin muhteri olup riyaziyyece (matematikçi) haiz iktidar olan (Delpra)nın hesabetinin ibtina’ en (dayanarak) ittiği kaide-i esasiye ile neticesi şudur:

Havada uçan hayvanlar veya aletlerde kanatların nokta-i istinad veya nokta-i mukavemetin asgari namütenahi kadar tebdil mevzi edişine tekabül ve tetabuk (uyum) eder.

Binaenaliye nokta-i istinaden cevvi havada mağluk olması zannedildiği gibi kuvve-i mikreki sarfına tevkif etmez. Eldeki kuvve-i mihreği ne olursa olsun bu vasita ile istenilen aleti havaya kaldırarak muallakta tutmak ve istenilen istikamette hattı cereyan havanın aksi istikametinde bir saatte 100:200 metrelik bir süratle sevk etmek mümkündür. “ (Resimli Gazete 1308: 42–43)

Şekil 5.39: Bir Sefain Havaiye (Resimli Gazete 1308: 153)

Derginin 62. Sayısında Bir Sefine-i Havadis başlıklı makalede görselde gösterilen (Şekil 5.39) sefinenin tanıtımı yapılmış ve nasıl çalıştığından bahsedilmiştir. İki katlı sefinenin altına sadece yük ve alet edevat yerleşecek üstü ise yolculara ayrılacaktır. Sefinenin çalışma prensipleriyle ilgili verilen bilgilerde:

“Üstüvaneyi mahur şakulisi (düşey) etrafında çevirerek istenilen bir vaziyette sabit tutmak için yukarı taraftan yay vasıtasıyla idare olunur. Daire havayı küçük bir dişli pervane (fener) mevcuttur ki bunun dişleri üstüvanenin yukarıki nihayetini kavrayarak onu dönmekten meneder.

Bir tarafta aşağıki çerçeveye marbut bir sabit dümen, sefineye bir istikameti sabite üzerinde seyir ettireceği gibi yan taraftan uzanıp çıkarak yukarıki çerçevenin bir nihayetindeki mail derununa geçen ikici bir dümen daha mevcuttur ki bunun aşağı ve yukarı hareketi kabil olup herhangi bir vaziyette olursa olsun tespit için de çerçeve üzerine bir dişli pervane daha rabt edilmiştir.” (Resimli Gazete 1308: 151)

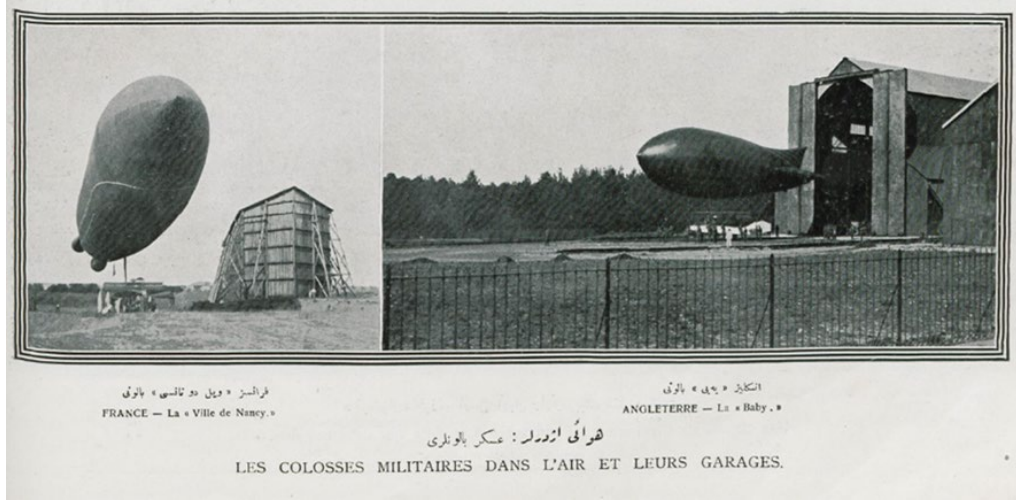
Gelişmenin ve ilerlemenin sembolü olarak genellikle demir yolları (şimendifer), uçak, araba hatta zeplin gibi ulaşım araçlarının yaygınlaşması ve kullanılması gereksinimi benimsenmiştir. Gerçekten de ulaşım araçlarıyla gelişmişlik ve teknoloji ilişkisi bütün dergi makaleleri, fenni eserler ve projelerde ortak ve ele alınması elzem bir mevzudur. Osmanlı Devleti ve dünyada gelişmişlik ve havacılık faaliyetlerinin oldukça ilgi çektiği tayyare ve balonlarla ilgili gelişmelerin yakından takip edildiği makaleler,

Şehbal Dergisi'nde oldukça yaygın ve fazladır. Teknoloji ve ulaşım araçlarının ilişkilerine örnek vermek için kullanılan görseller yeterli yer kaplar. Bu görsellerin dışında Şehbal Dergisi'nde yer alan Kamuran Sırrı'nın Muhasebe-i Fennîye sütununda yazdığı yazılar ve Yusuf Kenan'ın İlimler ve Fenler sütununda havacılık ve havacılık faaliyetleriyle ilgili yazdığı makaleler oldukça ilginç ve bilgilendirmeye yönelik muntazam kaynaklardır. Mülazım-ı evvel (asteğmen) olarak orduda havacılık faaliyetleriyle görevlendirilen Yusuf Kenan Osmanlı Devleti'ndeki havacılık faaliyetleri ve genel manada tayyare ile ilgili çeşitli makaleler yazmıştır. Bu yazılara örnek olarak Şehbal dergisinin 49. sayısında İlimler ve Fenler sütununda yer alan yazısı "Tayyarecilik Hakkında Umumi Bir Fikir" ve 55. sayısında aynı sütununda yer alan "Terakkiden Terakkiye" vs. gösterilebilir. (Ahmetoğlu 2018)

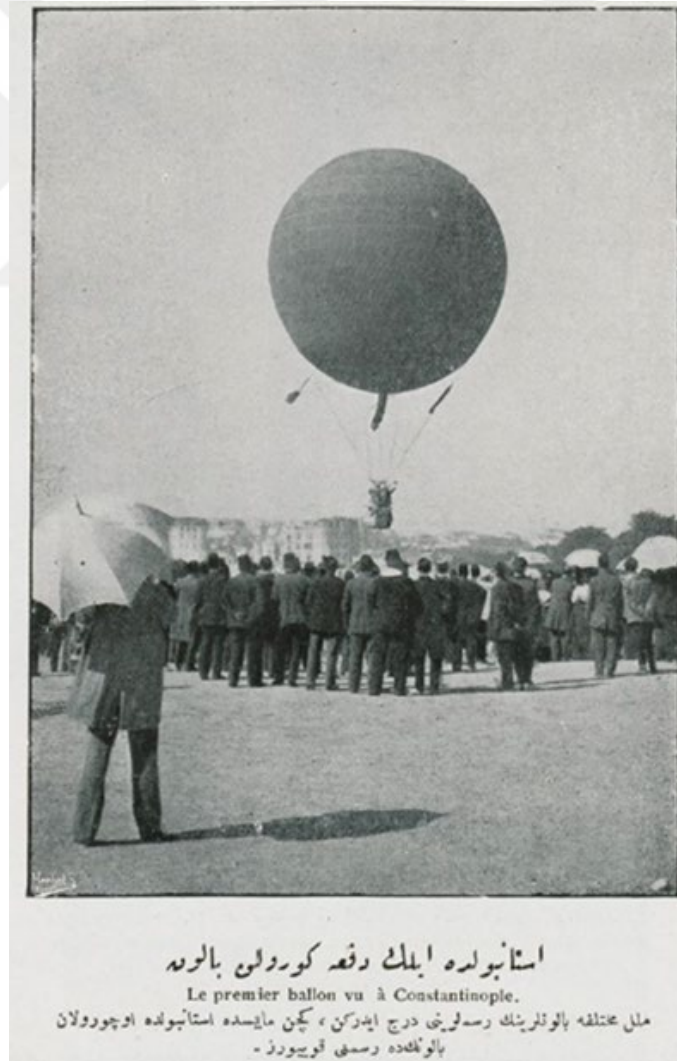
Şehbal Dergisi bünyesindeki yazılan makalelere başka örnekler vermek gerekirse F.S. imzasıyla derginin 31. sayısında 1 Kânunuevvel 1326 tarihli Paris Mektupları sütununda bulunan Sanayi-i Havaiye Sergisi Münasebetiyle makalesindeki balonun nasıl üretildiği ve taşıma faaliyeti olarak nasıl değerlendirilmeye başladığı hakkında:

"Vaktiyle air balonları bir nevi fenni oyuncak gibi telakki edenler ve bu narin alet havaiyenin katiyen bir işe yaramayacağını iddia edenler artık şu son günlerde görünen hakikat karşısında eski iddialarını ileri süremiyorlar. Bundan yüz bu kadar sene evvel Frankline balonların ne işe yarayabileceğini sormuşlar, koca âlim: "Yeni doğan çocuk ne işe yarar ne hizmet görebilir?" cevap hakimanesini vermiş.

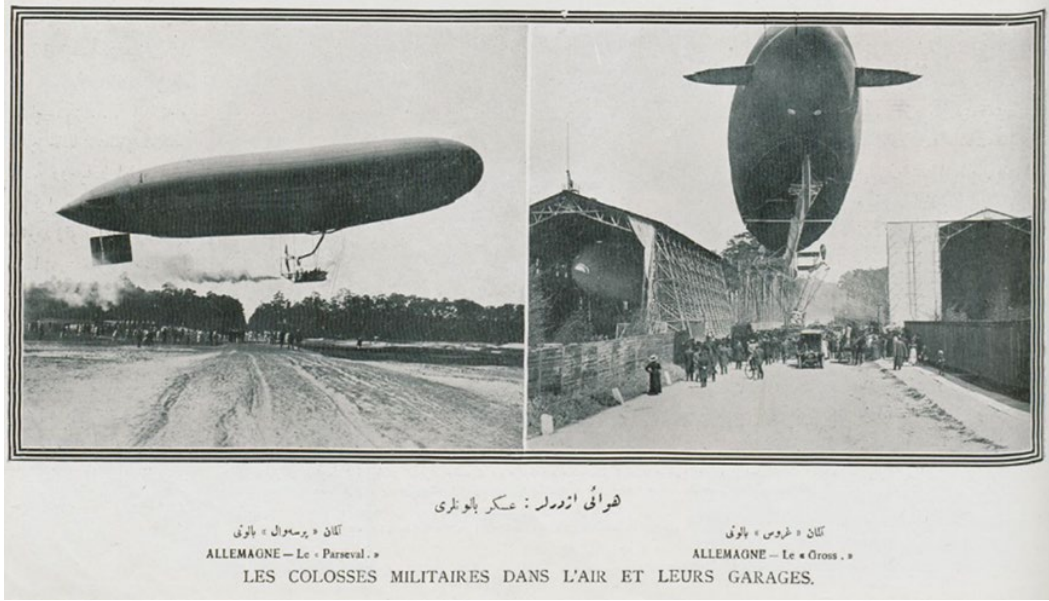
İki seneden ber air balonlar ile icra edilen havai seyahatlerin adedi gittikçe arttığı gibi kat olunan mesafeler de tezait etmiştir. Evvela, farman "şolon"? şehrinde "Rogniz"e kadar uçmuş; balonda "darras"dan "dövi"ye kadar gitmiş 1909 Temmuzunda bile rigolarda Manş denizini geçerek İngiltere'ye inmişti."(Şehbal Dergisi 1326: 138)

Şekil 5.40: Havai Ejderler: Askeri Balonlar, Fransız “Ville de Nancy” Balonu, Görsel 2, İngiliz “Baby” Balonu (Şehbal Dergisi 1325: 198)

Şekil 5.41: İstanbul’da ilk defa görülen balon (Şehbal Dergisi 1325: 199)

Şekil 5.42: Havai Ejderler: Askeri Balonlar, Alman “Parseval” Balonu, Görsel 2, Alman “Gross” Balonu (Şehbal Dergisi 1325: 199)

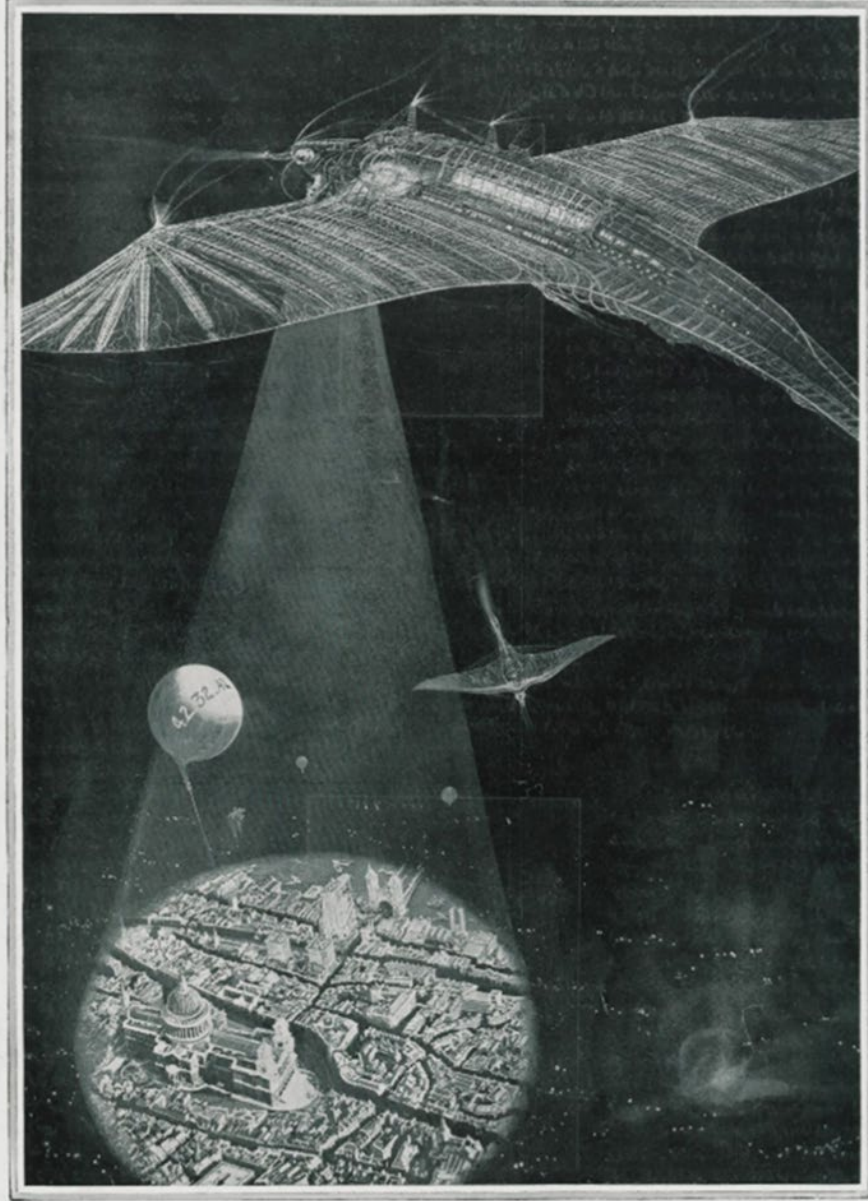

Şekil 5.43: Bulutlar Seviyesinde Tayyare (Şehbal Dergisi 1326: 14)

Şekil 5.44: San’at-ı beşerin gönüllere saldığı devasa bir tazi: “Knepperle” isminde bir zat tarafından ihtira’ olunan nev’ tayyare, elli kadar yolcuya müsâfât-ı baîdiye nakledilecektir.

(Şehbal Dergisi 1325: 278)

بر شهر مدنی نوزدهم و بیست و یکم
 تیاره اعجاب اینکه اولدوقی طریق اتم عوالمه کوردن دسمر یوزدهم سیمات و هارجه اولی سنه سوکرا قرین ایددیکی سالی او رسمه تصویر ایددیکی ریتاسمندر .
 بوندن قرق سنه سوکرا کی سعوات

Şekil 5.45: Bundan kırk sene sonraki semâvât: Bir şehr-i medeni üzerinde bir eser-i medeniyet (Şehbal Dergisi 1328: 81)

Bedii Nuri'nin Şehbal'in 21. Sayısında Tefekkür ve Tettebbu sütununda yayınlamış olduğu Almanya'nın Esbâb-ı Tekâmülü başlıklı makalesinde Almanların bir asır öncesinde Fransa ile yapılan savaşlar ve krallığın dağılmasıyla ilgili bahsinde:

“Sekine dağınık, toprak fakir, sermaye nadir, sanayi hemen mâdum(yok olmuş) hükümette idi. Fakat bir nazar dakika ben bu memleketin, bu kavmin ahval ruhiyesini tahlil etse; inkisâm(bölünme, parçalanma) etmiş, muharebatıyla, istilalar ile hemen harab olmuş bu zelil memlekette bir milletin ihtimal en büyük medar-ı iftihar olan efkâr edebîye ve felsefenin revaç ve tenebbütünü(yeşermek) müşahede edecek idi. Meşhur bir darb-ı misale göre İngiltere denizlere, Fransa karalara hâkim olduğu için Almanya’ya hükümet havaiyeden, fikriyat ve maliyete sahip olmaktan başka bir iklim hükümranı kalmamıştır. Ve Almanya işte buralarda emsalsiz parlaklığı haiz bir hükümet-i muazzama esaslarını ihzar ve tesis etti..” (Şehbal Dergisi 1325: 408)

Almanların sıfırdan tekâmülü ve gelişiminin havacılık faaliyetleri, fikriyatlarında yaptıkları yenilenme ve maliye olarak üretim yapmalarından ileri gelen zenginliği olduğunu belirten yazar, Osmanlı Devleti için de istediği tekâmülün yollarının bu kaynaklarda olduğunu ileri sürmektedir.

Şehbal Dergisi 14. Sayıda Muhasebe-i Fennîye sütunu altındaki Kuş Nasıl Uçar? Başlıklı makalede kuşların uçma prensibi üstünden ulaşım aracı olarak balon ve tayyarelerin uçma şekilleri tartışılmıştır. Öncelikle suda hareket eden bir kayığın nasıl hareket ettiğiyle ilgili malumat verilmiş, sonrasında kuşların da bu kayak gibi havada hareket ettikleri söylenmiştir. Makalede bu husus:

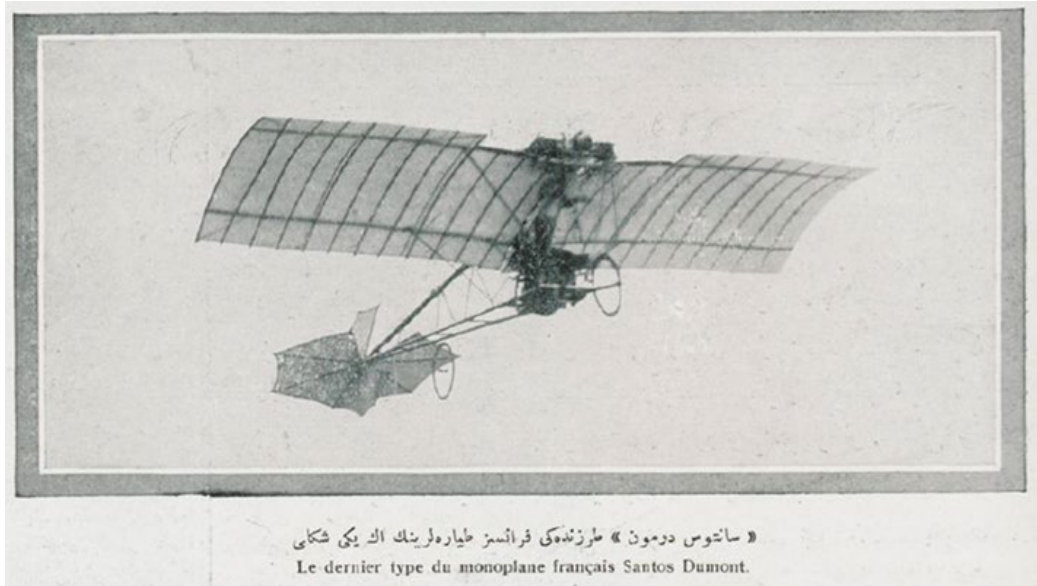
“Kuş da aynıyla böyle yapar ve havada uçarken hacmine müsavi bir kitleyi havaya tebdil mahal ettirir. Hava gayet elastiki bir vasat olduğundan kuşun bedeni gibi bir maddenin- yani dolgun göğüslü ve kanadı altında muka’ar(içbükey) satırlı bir cismin – geçmesi havayı tazyik ederek büyük bir miktarda havayı hat tayyareye zaviye kaime teşkil edecek süratte dışarıya ve yukarıya doğru defî ve dert eder. Havayı müzik zevk ettiği cihette derhâl imbisat(yayılma) eyle ve gerek yukarıya gerek dışarıya doğru olan imbisatı, tabiki kayığın su satırındaki kabartısına müşabet bir terfi vücuda getirir. Demek oluyor ki kuşun kanatları altında her istikamete doğru imbisata meyyal bir havayı mazik (darlık sıkışmak) kitlesi bulunmaktadır.

Şimdi kanatların üst tarafındaki havanın mücerret (safkatıksız) kanat altında bulunan havanın da 15 hacimden 14’e inecek kadar mazik (darlık sıkışmak) olduğu fark edilirse, her bir poz mukadderatı sathı iki librelük koyu terfiye isabet eder. Kanadın sath muka’ar(içbükey) hava kabartısını şekil münasebetine münhanisine(eğrisine) tedabik eyleser ve kuş da kanadını bu hava kabartısının önüne doğru iyice uzatırsa kanat ufka nispetle lâakal (en azından) 10 derecelik zaviyye teşkil etmiş olur. Kuş, uzletine — gözle görünmeyecek derecede — bir takallüs(kasılma) vererek kanadını bu hava kabartısına karşı ve geriye doğru sürdüğü takdirde zaviye imbisata veya hat

imbisata kanadın yolunu takip ettirecek derecede sürat elde etmiş olur. Eğer tebiz azlı sürat lazımiye itâya kifayet etmezse o zaman kanat hava kabartısının gerisine doğru geri döner; yahut kabartı kanada galebe eder. O hâlde kuş birkaç kere kanat sürmeye mecbur olur; bu hareket kuşa sürat kazandırır ve kanada imbisat etmekte olan hava kabartısının önüne geçmek için vakit bulur.” (Şehbal Dergisi 1325: 278)

Şekil 5.46: “Voisin” sistemindeki tayyarelerin ıslah ve ikmal edilmiş nev’i (Şehbal Dergisi 1325, 279)

Şekil 5.47: “Santos-Dumont” tarzında Fransız tayyarelerin en yeni şekli (Şehbal Dergisi 1325: 279)

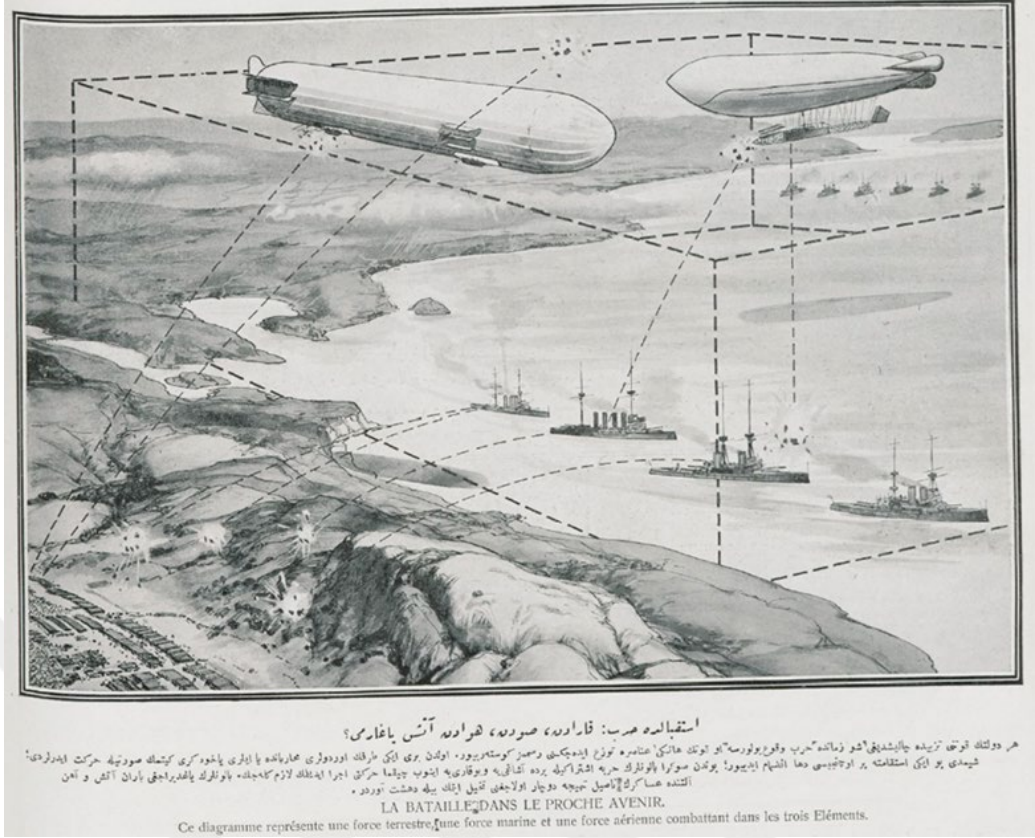
Şekil 5.48: Havaî muharebelere hazırlık: Fransa'nın Reims şehri civarında Dragon Asâriki tarafından "Fournier" namındaki balonun sevki (Şehbal Dergisi 1325: 278)

Şekil 5.49: Saha-i hava yalnız kuşlara mı mahsustur? Fransa'da Chalons şehrinde Mösyö Roger Sommer'in kendi balonuyla seyahati ticariyeleri (Şehbal Dergisi 1325: 278)

Şekil 5.50: Fennin Fütühat-ı Felekiyesinden: Sefain-i havaiyyesinin son şekli: Bu seneye “Balonlar senesi” denilse hata edilmiş olmaz. Hemen her gün ya Fransızcada, ya İngilizcede, ya Almandada yahut hatta İtalyancada balon tecrübelerinden ve tayyarenin muvaffakiyetlerinden bahis olunuyor. Resimde görülen balon Fransa’nın “Rponlin- Ciperis” ismindeki tayyare-i askeriyesidir: Ahiren icra olunan askeri münireler bu balondan idare edilmiştir.(Şehbal Dergisi 1325: 287)

Şekil 5.51: İstikbalde harp: Karada, sudan, havadan ateş yağar mı? Her devletin kuvvetini tezyide çalıştığı şu zamanda harb vuku' bulursa o tüten hangi anasıra tevzi' edeceğini resimsiz gösteriyor. O'ndan biri iki tarafın orduları muharebatta ya ileri yahut geri gitmek suretiyle hareket ederlerdi. Şimdi bu iki istikamete bir üçüncüsü daha inzimam ediyor. Bunda sonra balonların harbe iştirakiyle bir de aşağıya ve yukarıya inip çıkma hareketi icra edilmek lazım gelecek. Balonların yağdıracığı bârân ateş ve âhân altında as'arikin nasıl tahayyüce düçar olacağını tahayyül etmek bile dehşet-avârdır. (Şehbal Dergisi 1325: 390)

Şehbal Dergisi'nin 55. Sayısında İlimler ve Fenler sütunu altında bulunan Terakkiden Terakkiye başlıklı makalede Yusuf Kenan, yeni bulunan icatların ve keşiflerin belli bir emek ve sabır gösterilmeden değerlerinin anlaşılmadığından bahseder. Bu olaya örnek olarak Amerika'nın keşfini ve Galileo'nun Dünya'nın Güneş etrafında dönmesi prensibini örnek göstererek tayyarelerin de aynı akıbete uğradığını ve "Wright" kardeşlerin yaptığı tayyarenin de başta hiçbir ülkenin –hatta keşifler ülkesi olarak gösterilen Amerika'nın bile- değer ve önem görmediğini söyler. 1704 yılı kânunuevvelinde 16 barkirlik bir benzinli motorla mücehhez ve 445 kiloya sahip tayyarenin havada 69 saniye kalarak 260 metre kat etmesi bile bu keşfi değerli hâle getirmez. Bu alanda yapılan birçok yarıştan bahseden Yusuf Kenan, her yarışta havada

kalma sürelerini ve yükseğe çıkılma oranlarını arttığını ve artık insanların fennin gelişimi karşısında hiçbir engelin mani olamayacağını anladığını söyler.

Derginin 57. Sayısında öne çıkan bir diğer makale ise İlimler ve Fenler sütunu altındaki Avrupa’da Fen: Tayyareci Kadınlar başlıklı makaledir. Bu makalede şark ve garp ayrımı yapılmış ve şarkın neden geri kaldığına dair eleştiriler garp diye bahsedilen Batılı devletlerin terakkileri ve anlayış biçimleri üzerinden eleştirilmiştir. Örnek vermek gerekirse:

“İnsan, şark ile garp hâli hazırdaki derece-i temeddünleri arasındaki farkı gördükçe, şarkın tarihleri şanlandırılan medeniyet sabıkasından efsane olduğuna hüküm ettikçe geliyor; garbın bugün bilcümle anasır tabiiyeye hakimiyetini temin eden deha fenni ve felsefesi- kadim Yunanlar ve Arapların ilcâat (zorlamalar) asrıye ile hüsnü idare ve muhafaza edemedikleri- medeniyetin temelleri üzerine kurulmuş olduğunu düşünerek hayret tesiri içinde kalıyor.

Şark asırlardan beri büyük bir harç ve merc efkar içinde yaşıyor. Bunun için kendi eski medeniyetinden istifade eden garblılar fende icazkarane terakkiler vücuda getirdikleri hâlde, bu terakkileri hâli hazırıyla kolayca mütalaa etmek, öğrenmek için bile güçlük çekiyor. (Şehbal Dergisi 1328: 176)

Şark ihtirasat (aşırı hırs) ve mücadelat siyasiyeye boğularak derin uykusunu uyurken garpta kadınlar erkeklerle -yalnız fenin, ulumun değil- cesaret medeniyece de müsabaka ediyor. Bugün Fransa’nın “Fünun Havaiye Klübü Aeroclub de France”nda tayyarecilik şehadetnamesini alan zevatın miktarı sekiz yüzü mütecavizdir. Şayan tesir ve teessüftür ki bu sekiz yüz kişi içinde kendi hesabına tayyarecilik yapmış yalnız bir Osmanlı bulunuyor: Şişmanoğlu efendi.” (Şehbal Dergisi 1328: 177)

Fransa’da tayyarecilik mektebinden mezun olan yalnızca bir Osmanlı olan Şişmanoğlu varken bu okuldan mezun olan 800 kişi içinde 4 Fransız kadın olması oldukça şaşılacak bir olaydır Yusuf Kenan’a göre. Bu kadınların isimlerini ve numaralarını vererek onların zamanın ötesinde ve cesaretli olduklarını ve şaşılacak bir iş yaptıklarını beyan eder.

Şekil 5.52: Belkıs Şevket Hanım ile Fethi Bey (Şehbal Dergisi 1329: 291)

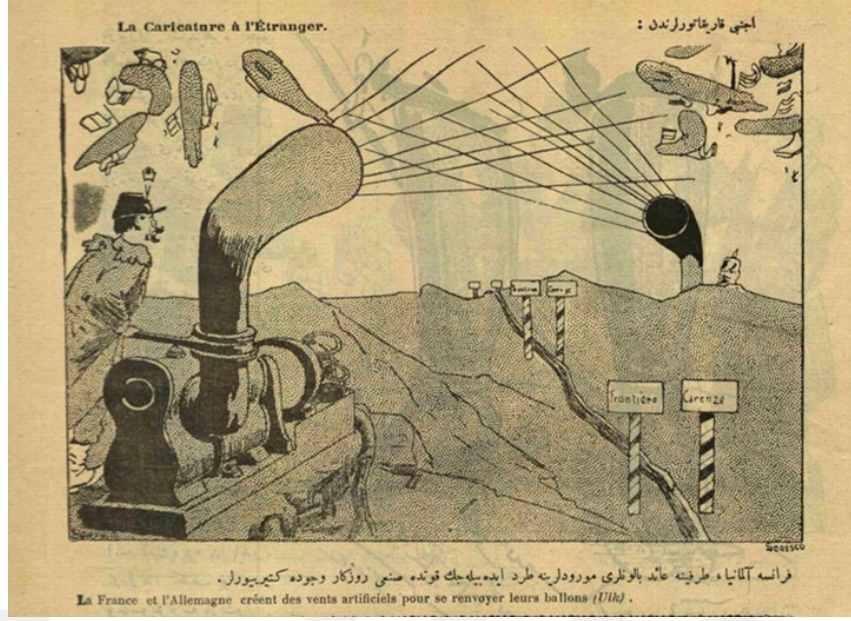
Şekil 5.53: Belkıs Şevket Hanım- Tayyare elbisesi içinde- Tayyarecilik âlemi ile hanımlarımızın ilk teması (Şehbal Dergisi 1329: 291)

Kalem Dergisi içinde de havacılıkla ilgili birçok karikatür yayımlanmış ve yönetim üzerinden havacılık faaliyetlerinin Osmanlı Devleti bünyesindeki durumu

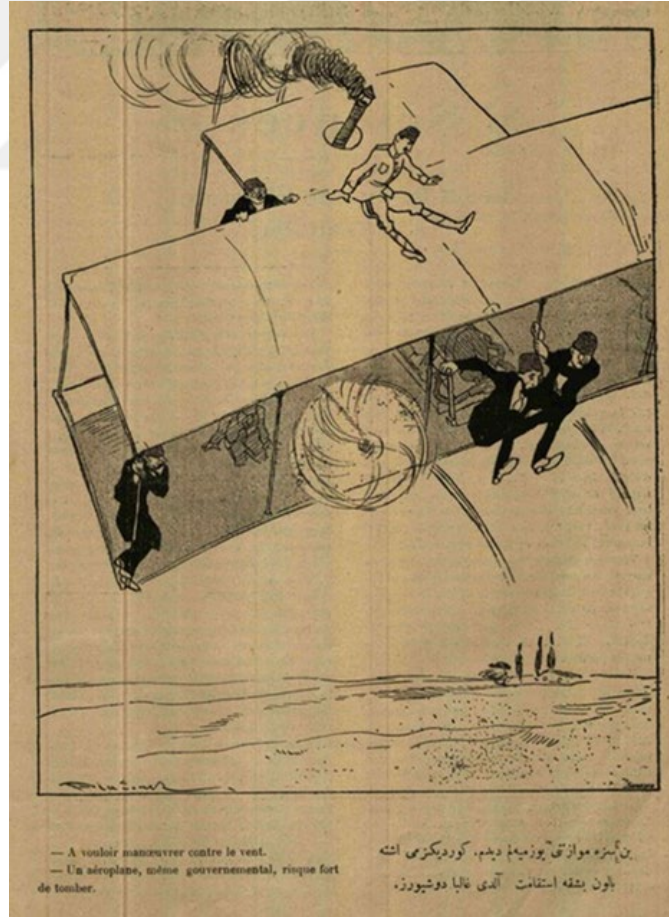
tartışılmıştır. Bu karikatürlerde kimi zaman II. Abdülhamit dönemine atıf yapılarak (Şekil 5.54) balon gibi yeni ulaşım araçlarının Avrupalı Devletlerdeki terakkisine yetişilemediği, bazen de ülkeye yenilikler getirilse de kullanacak yetkinlikte ve beceride insan bulunmadığından yakınılmıştır.

Şekil 5.54: Ah senin kadrini, kıymetini bilemdim meğerki sen büyük İstanbul'da milyonlarca ata bedel imişsin!!! (Kalem Dergisi 1325: kapak)

Şekil 5.55: Fransa Almanyaya, tarafına ait balonları müritlerine dert edebilecek kuvvette sanayi rüzgâr vücuda getirebiliyorlar. (Kalem Dergisi 1324: 6)

Şekil 5.56: Ben size muvazeleni bozmayalım dedim. Gördünüz mü işte balon başka istikamet aldı galiba düşüyoruz. (Kalem Dergisi 1325: 14)

Kalem Dergisi'nin 20. Sayısında Hava Navigasyonu başlıklı yazıda Weisbaden Gazetesi'nden alınan bir haber aktarılmış Avrupa'da hava araçlarının artmasıyla yaşanan kazadan bahis edilmiştir. Bu kazayla ilgili:

“Perşembe günü akşam saate 4'te güneş battığında Rind banliyösünden geçen ve çuvallar dolusu kum atarak efendimin akşam yemeği için hazırladığım tüm tatlıları, turtaları, kremaları, kompostoları vb. bozan havacıların isimlerini kim söyleyebilir?” (Kalem Dergisi 1324: 14)

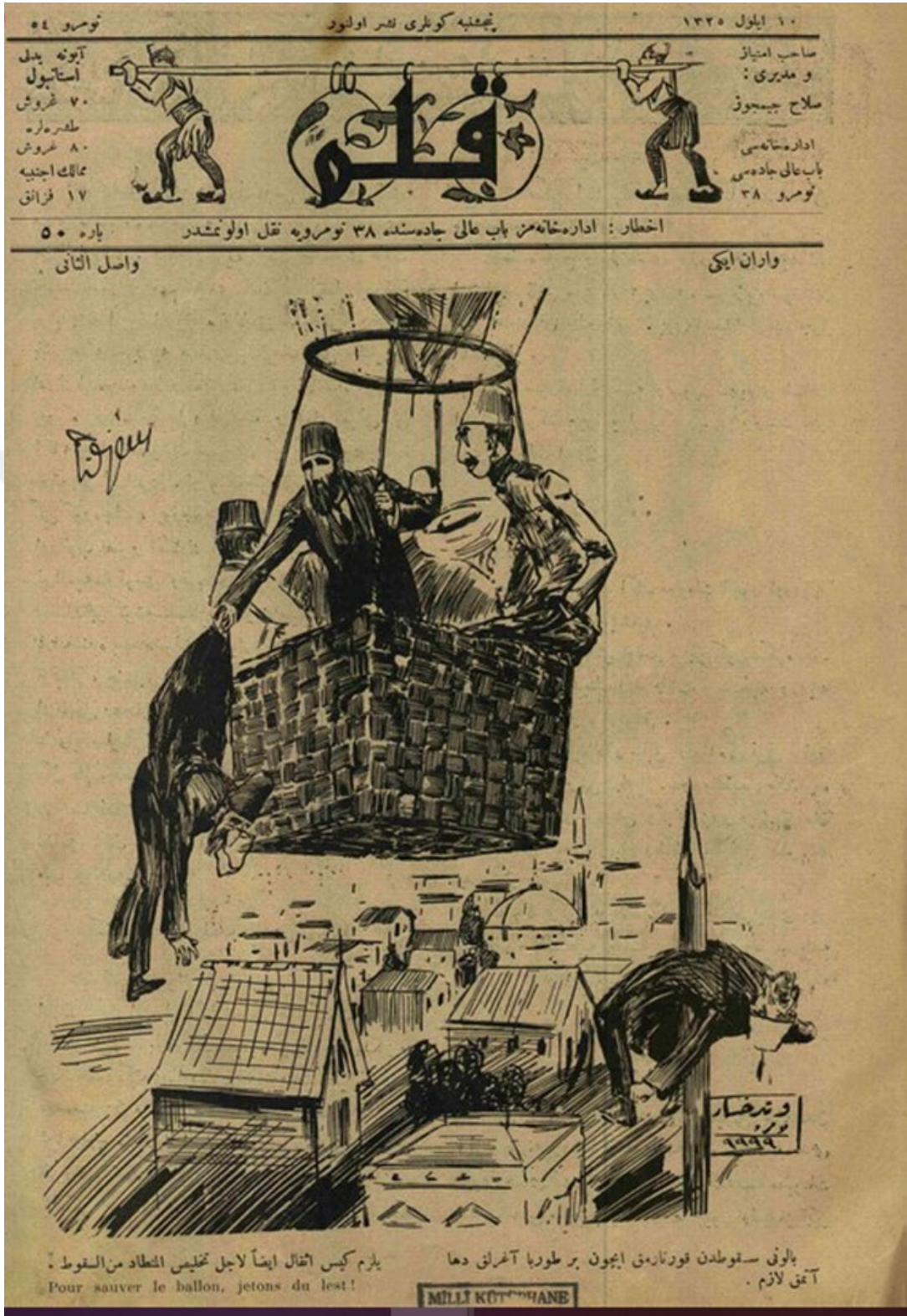
Haberin devamında navigasyon kazalarından kaynaklı olarak hava kirliliğinden de bahseden yazar, Osmanlı Devleti genelinde bu durumun etkisizliğinden belirterek:

“Çok şikâyet etmeyin biz Konstantinopolisliler hava seyrü seferinin ilerlemesinden şikayet eden son kişiler olacağız. Bu bize ancak yararlı hizmetler sağlayabilir. Mahsousse tekneleri, tramvaylar ve özellikle Karaköy Köprüsü.” (Kalem Dergisi 1324: 14)

Hava araçlarında gelişme ve terakkiyat konusunda Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığını dile getirir.

Şekil 5.57: Potemi tayyareleri münasebetiyle reis-i cumhurun korkulu rüyalarından (Kalem Dergisi 1325: 3)

Şekil 5.58: Balon sukûtтан (düşüş) kurtarmak için bir torba ağırlık daha atmak لازم. (Kalem Dergisi 1325: Kapak)

Şekil 5.59: – Hey gidi zamane çocukları. Havayı müsait görünce hemen balonlarını uçuruyorlar. (Cem Dergisi 1326: 9)

Cem Dergisi'nin 17. sayısında bulunan Şekil 5.59 'da bulunan karikatürde ise dönemin meclis başkanı Ali Rıza Bey, yüksek bir tepede oturmuş ve uçurulan balonları seyretmektedir. Bu balon gösterimi hem diğer dergilerde bulunan terakki ve balon ilişkisini hatırlatmakta hem de zamane çocukları diye bahsedilen şahısların Batılı Balon üreticileri olduğu fikrini uyandırmaktadır.

1.10.7. Günlük Hayat ve Eğitim

Günlük hayat ve eğitim hususunda birçok farklı makale ve görüş bulunan dergilerde, en genel yargı Batılı devletlerin terakki ve teknolojik gelişmelerine ulaşmak için kültürel ve sosyolojik olarak benzetmek veya benzemeden kendi yolunda sağlamlaşmak üzerine olmuştur. Batı ile karşıtlık ilişkisi yaşayan Osmanlı Devleti teknoloji ve gelişmişlik anlamında Avrupalılar gibi ilerlemeye çalışmış ve kendi bünyesinde çeşitli yapılar yaptırarak daha bitmediğini ve ilerleme anlamında bu yarışta var olduğunu göstermeye çalışılmıştır. Resimli Gazete Dergisi'nin 103. Sayısında Havadis-i Medeniyet sütununda bahis edilen yeni Kâğıt Fabrikası gösterilebilir. Bu fabrika ve Osmanlı Devleti bünyesindeki gelişmelere bahis açılırken:

“Malumdur ki bir memleketin hayatı zanaat, ticarettir. Bu yolda sarf edilen himmetler, gayretler her şeyden mukaddestir. Veli nimet biminnet padişahımız efendimiz hazretlerini nazarımızda en büyük gösteren mevaddan (maddeler) biri de işte bu himmetlerin, bu gayretlerin, şa'sa'a(gösteriş) paş enzar mahmedet (övme) ve hayret olacak bir sürat fevkalade ile müessir celile hümayunlarında necesim, tecelli etmesidir ki her gün zanaat ve ticaret-i Osmaniye müzekki (ıslah eden) bir cihette görülen asar kemaş terakki o hakikate bir delil aliidir.” (Resimli Gazete 1309: 724)

Denmiş ve padişahın da bu gelişmeler desteklediği belirtilmiştir. Fabrika elektrikle tenvir olunmuş ve istenildiğinde gece de çalışılabilmesi için uygun ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Fabrikanın kurucusu Cevad Bey'den övgüyle bahsedilen makalede, bu fabrikada çalışan işçilerin çok büyük bir kısmının Beykoz ahalisinden olduğu yazılmıştır. Çalışanlar arasında çok fazla ecnebi bulunmaması övgü ve takdire şayan bir durum olarak anlatılmıştır. Fabrikayla ilgili verilen malumatta:

“Bir kâğıt fabrikası için en ziyade lazım olan cihet su olduğu hâlde Beykoz Deresi Hamidiye Fabrikasının bu cihetten olan ihtiyacını bülağan mabaliğ temin etmekte ve zaten derece-i kaffeyede saf olan bu su müteaddid süzgeçlerden geçirilerek bir kat daha tasfiye edilmektedir. Fabrikada paçavraları mütakiben envai muhtelifeye ayıracak, kesecek, tadhir edecek, klorit klis vesair gibi mevad ile ve tuz hâlinde samanla karıştırıp hamur hâline getirecek makineler mevcut olduğu gibi bade bu sulu hamuru süzerek tabaka hâline getirmek için de birçok üstüvaneler bulunmaktadır.” (Resimli Gazete 1309: 724)

Bir diğer ilgi çeken konu ise Avrupa'da bulunan bazı kurumların ne kadar gelişmiş olduğundan bahsedilmesi ve bu kurumların yapılarıyla birlikte tanıtılmasıdır. Örnek olarak derginin 117. Sayısında Havadis-i Medeniyet sütunu altında Avrupa'nın Hikmethaneleri başlıklı makaledir. Bu makalede bahis edilen Avrupa'da bulunan

öğrencilerin kalması ve çalışmalarını yapabilmesi için oluşturulmuş yapılar tanıtılmıştır. Özellikle en güzel ve gelişmişlerinin Almanya'nın Strazburg ve İsviçre'nin Zürih şehirlerinde olduğu söylenerek bu şehirlerdeki hikmethaneler tanıtılmaya başlanır. Bu hususta makalede:

“Strazburg darülfünunu, bizzat tatkikat cediyyede bulunmak isteyen talebeye fevkalade suhulet göstermekte iken yanına hikmethane namıyla latif bir binayı cedid daha ilave olunarak her talebe için ayrı ayrı birer oda tahsis edilmesi, haiz olduğu mükemmeliyet medeniyeyi bir kat daha ala eylemiştir. Bu hikmethanenin şayan tezkire bir ciheti daha var ki o da talebenin tahsiline memur olan profesörlerin yine o bina dâhilinde bulunan apartmanlar derununda sakin olmalarıdır.

Zürih'te yeni inşa olunan ameliyathane dahi emsaline faik bir tarzda tertip ve taksim edilmiştir. Binası, şehrin içinde olduğu hâlde üzerine ne toz, ne duman gelir, ne de at, araba gibi vesat nakliye yahut fabrika, dükkân gibi ebniye-i saire sebepleriyle az çok sarsılır. Her nevi ameliyat için ayrı ayrı odalar vardır. Bu odalar derununda mevcut olan alet ve edavat kemalen yerlerinde sabittir. Binanın bir zili bu sebepten elektrik ameliyatına mahsus olup imalinde bir parça demir kullanılmamıştır. Bunun için mıknatıs ve elektriğe dair tecârib (tecrübeler) ve ameliyat dakika – hiçbir tesir harici olmadığından dolayı- kemai itimat ile icra edilir Bina-i mezkûrün en ziyade garip olan bir şeysi varsa o da hararet vesair mübahis umkaye dair icra-i tecarib olan taht elruz odalardır. Bu odalara binanın cesim asliyesine bir tünel vasıtasıyla müşterik olup sath arzdan yirmi kadar umkundadır.” (Resimli Gazete 1309: 893–894)

Resimli Gazete Dergisi'nin 143. sayısında Coğrafya sütunu altında Japonyalılar başlıklı makalede Japonlar ve yaşantıları hakkında bilgi verilmiştir. Makalede Japon veya Japonya adı geçmese de ilk bahseden kişinin ünlü seyyah Marco Polo olduğu söylenmiş, Portekizli seyyahların Çin'e giderken geçtiklerinden bahsedilmiştir. Fakat 1637 yılında alınan karara göre yabancıların Japonya'da ihraç olunması üzerinde 19. yüzyıla kadar Japonya ile ilgili yeterli bilgi sağlanamamıştır. Makalede Japonların çok geç tarihlerde Avrupa medeniyetiyle tanışmasına rağmen çok kısa sürede bu teknolojiye ve “İlerlemeye” alıştığı ve bu geri kalmış durumu telafi ettiği söylenir. Japonlar ile ilgili verilen haberlerde:

“Başları Çinlilerden daha büyük ve çehreleri onlarınkinden daha uzundur. Yüzleri düz, alınları alçak, gözleri uzun, tenleri zeytin rengine mail esmerdir.

Japonya'da sokak arabalarını insanlar çekerler ki bu nakle meşak bedeniyeye ne derece mukavemet eyledikleri görülür. Japonya'da erkeklerin elbisesi bir pantolon ile

bir gömlekten ibarettir, asla çamaşır giymezler! Belki bu âdet Japonya'da kesir el vuku olan cilt hastalıklarından neşait etmiştir. Ayakkabıları hasır ve samandan veya bambudan örülmüş bir nevi çarıktan ibarettir. Kadınlar uzun ve umumiyet üzere fistanlar giyerler ve arkasından bağlı geniş bir göğüslük bu fistanları vücuda yapıştırır. Şurasını ilave edelim ki Japonya'da elyevm millî kıyafeti muhafaza etmek mecburiyeti olmadığından asilzadenin sınıfından pek çok zekur ve nisvan Avrupalıların kıyafetlerini de kabul etmişlerdir. Japonya'da sanayi pek müterakki ve ahalsi ali el husus ziraat ve felahati gayet saidir. Japonyalıların en başlı bir kadeleri olan pirinç pek ziyade sarf ve istihlak olunur. Japonyalıların zekâvetlerine şu da bir delil olabilir ki -rivayet olunduğuna göre- Japonya'da buhar kuvvetiyle işlemek üzere en evvela inşa olunan sefine Flenk lisanı üzere muharrer bir kitapta bulunan tahrifatına tevaffiken vücuda getirilmiştir.” (Resimli Gazete 1310: 1204)

Resimli Gazete Dergisi incelendiğinde 2. Yıldan itibaren basılmaya başlanan kapak resimleri oldukça ilgi çekicidir. Bu kapak resimlerinde bazen dünyadaki büyük köprüler, bazen şehir manzaraları (Şekil 5.60 ve Şekil 5.61), bazen de önemli kişiler tanıtılmıştır.

Şekil 5.60: Amerika'nın Londra'sı Demek Olan New York'un Görüntüsü (Resimli Gazete 1308: 424)

Şekil 5.61: İskenderiye Şehrinin Görüntüsü (Resimli Gazete 1308: 482)

Günlük hayat ve eğitim Şehbal Dergisi'nde Osmanlı Devleti ve Batılı devletleri karşılaştırma unsuru olarak oldukça dikkat çeker.

Stockholm Gezilerinin birinde Upsala Darülfünunu'na (Şekil 5.62) giden Selim Sırrı derginin 11. sayısında bu geziden bahseder. İlk olarak yüzbaşı Lundbend namında bir arkadaşı ile beraber otomobile binerler. Gidecekleri yere kadar şehir manzaralarına göz gezdiren yazar şöyle der:

“Evler bizim Erenköy, Kızım toprak cihetlerindeki sayfiyeler gibi ağaçlıklı bahçelerin ortasında ve kâmilen(tamamen) ahşap. İsveç'te kırmızı rengi çok seviyorlar; Köşklerin hepsi de lila renginde yağlı boya. Pencere ve kapılar beyaz. Çam ağaçları gayet mebzul(bol). Herkes malikânesinin hududiyesini parmaklıkla tefrik ettiğinden caddenin tarafındaki köşklerin muntazam tarh ve tanzim edilmiş bahçeleri latif bir manzara teşkil ediyor” (Şehbal Dergisi 1325: 216)

Darülfünuna geldiklerinde otomobilden iner inmez İsveç'in en büyük adamı olarak saydıkları tarihçi Geyeir'in heykelini görürler. Yüzbaşı Geyeir'in kırk sene bu darülfünunda ders okuttuğunu ve hâlâ hatırasının yaşatıldığını söyler. Darülfünunun içeri anlatan makalenin devamında:

“Ulum ve fûnun-u felsefe vesairenin tedrisine mahsus Anife-i atr tarzında birçok dershaneler gördük. Muallimlerin odalarını, içtima salonlarını ziyaret ettik. Her tarafta tablolar, heykeller, asar-ı nefise var. İsveç'teki tedrisat âlemi hakkında

arkadaşımın malumatına müracaat ettim. Mûmâileyh (adı geçen kişi) dedi ki: “Bilirsiniz ki tekmil-i İsveç memalikinginde, hattı Laponie’da okuma yazma bilmeyen bir fert yoktur. Hiçbir milletteki maarif bizdeki kadar terakki etmemiştir. Biz efrada askerliğe ait birçok nazari dersler okuttuktan başka harita mütalaasını bile öğretiriz. Bunları söylemekten maksadım: bu gördüğünüz darülfünun İngiltere’den sonra dünyada birinci bir derecede bir kıymete haizdir. Bizde hükümet tarafından idare olunur böyle iki büyük darülfünun daha vardır; fakat bu müessese İskandinavya darülfünunlarının en eskisidir; tarih-i inşası 1477’dir. Bundan sonra “Lund” darülfünunu gelir; o da 1668’de tesis edilmiştir.” (Şehbal Dergisi 1325: 216)

Darülfünunda teoloji, hukuk, tıp ve felsefe fakülteleri mevcuttur. Bölümlerin eğitim sürelerine gelince; edebiyat-ı fünun için altı sene, hukuk beş, tıp dokuz senedir. Bazı zenginlerin bu darülfünuna servetlerini bağışladıklarından bahsedilmiştir. Mesela kral Costaw Adolf Upsala Darülfünunu’na 360 çiftlik hediye ettiği ile ilgili bilgi verilmiştir. Darülfünuna bağlı Upsala Kilise’si, kütüphanesi ve kışlasını gezen yazar bu binalar hakkında:

“Sana-i mimariyesi ve tezyinatı tahiliyesi hayret efza(arttırmak) olan Upsala Kilisesi’ni de gezdikten sonra diğer bir müesseseyi kıymetkârı daha ziyaret ettik; burası Upsala kütüphanesidir. Her tarafı kitap dolu, salonlarda erkek ve kadın birçok insanlar tetebu’ât (incelemeler)meşgul. Kütüphanede 220,000 bin mücelled(cilt) 120,000 bin ecza hâlinde 12,500 adet de el yazısı kitap mevcut imiş. Nebatat bahçesini, hayvanat müzesini de ziyaretten sonra kışlaya geldik.” (Şehbal Dergisi 1325: 216)

Şekil 5.62: Stockholm’de Jimnastik Darülfünunu kızlar şubesinin bir sınıfı (Şehbal Dergisi 1 Eylül 1325: 216)

Derginin 22. Sayısında F.S. imzasıyla makalesini paylaşan yazar Fransa'da Usul-u Tedris adlı makalesinde eğitimin Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika ülkelerinde nasıl verildiği ve hangi hususlara ehemmiyet verilerek öğrenci yetiştirildiğine dair yorum yapar. Bunun neticesinde Fransızların eğitim sistemini sadece nazariyata önem verip memur yetiştirme gayretiyle, Almanların sırf ameliyata önem verip çok iyi çalışan işçiler yetiştirmekle ve İngilizleri ise bu ikisine de önem vermeden öğrencileri çok serbest bıraktığı düşüncesiyle sorgular. Amerikalılar ise bu anlamda tamamen maddi davranarak fen ve eğitim konusunda para ve kazanç üstüne ilerleyebilecek çocuklar yetiştirmekle övünürler. Yazar ise bu konuda her milletin kendine ait farklarının olduğunu ve buna göre insan yetiştirdiğini söyleyerek sözlerine şu satırları ekler: (Şehbal Dergisi 15 Haziran 1326)

“Memleketimiz için en ziyade fayda başış-ı usul; ne Amerika ve İngiltere gibi amelî adamlar yetiştirecek bir tarz tedrisi kabul etmek, ne de sırf hayalperur, tecrübesiz zekâlardan fazla bir şey vücuda getirmeyecek Fransa usulüyle ketif etmektir. Bize şimdi her yerden ziyade bütün şebatta müteşebbis iktidarlı adamlar lazımmiş. Zira istiyoruz, mühendis isteriz... Kimyager isteriz ne yalnız edip ve şair, ne de yalnız iş adamı... Bize ikisi ortası çalışkan adamlar isteriz ki bunların himayetiyle memleketimiz canlansın, sinesinde sakladığı hazainden istifade kabul olsun da ileride bir yandan o edip ve şairleri besleyebilecek, bir yandan da o iş adamlarına cevelengah olabilecek bir hâle gelsin...” (Şehbal Dergisi 15 Haziran 1326: 442)

Şehbal Dergisi'nin 68. sayısının Muhasebe sütunu altındaki Terakkiyat Sanayi Meselesi ve Bizde Tarz-ı Telakkisi başlıklı makalede Osmanlı Devleti içinde terakkiyât göstergesi sayılan haberleşme araçlarının alt yapısının yoksunluğu ve demir yollarının yetersizliği gibi unsurların neden geliştirilemediği ele alınmıştır. Bu konuda eleştiri yapan ve çözüm arayışı içinde olan yazar ilk olarak eleştiri oklarını bu hususta yapılacak faaliyetler için gereken maddi yoksunluğa ve devletin bu konuda ellerinin kollarının bağlı olduğuna bağlasa da bir diğer neden olarak Avrupa'ya gönderilen burslu öğrencilerin çoğunun eğitim olarak hukuk, felsefe gibi sözel alanlara yönelen öğrenciler olmasını gösterir. Yazara göre bu öğrenciler bilim ve fen alanında gelişim sağlayacak mühendislik, mimarlık vb. bölümler içinde yaygınlaşmadığından ülkeyi kalkındıracak ve faaliyet verecek yeterli yetkin insan olmaması ileri gidememenin bir nedenidir. Makalede ilgili kısımda: (Şehbal Dergisi 1 Kanunusani 1328)

“...mütehassıslar yetiştirilmeye gayret olunursa yeni devirde yeni bir hayat takip edecek olan Osmanlılık ecnebi sermayesi ve mütehassısları vasıtasıyla mutine getirdiği heyet sanayiden bizzat tatbikat görmeye muvafık olur ki bu usul ile yavaş

yavaş o şubeyi sanayi ve fennin amelleri sahibi vatan bulunan efrat memlekette teşkil etmeye başlar: İşte hakiki istifade ve terakki de bu süratle içimize girer ve kökleşir. Bu emfuzda mekatib (yüksek) teşkilatıyla mektuplarda fen ve sanat tarihinin ve ardu hatır olursa da o maksatla muallimin tedariği meselesi bir emri mühimdir. Dört seneden beri ikmal tahsil için Avrupa'nın muhtelif memleketine gönderilen veya giden yüzlerce talebe arasında kaç kişinin tariki sanat ve fende amelî ve nazari bir talim tebriz etmekte olduğunu biliyor muyuz? Marif nezaretinin daha yakından vakıf olacağı şu maddeyi ben yalnız bir cihetten tenvir edebilirim ki o da Avrupa'ya gönderilen talebeden bir kısım muhimmenin yalnız hukuk ve siyaseyat gibi ulum nazariye ve felsefeye ile iştigal etmekte bulunmasıdır. İçlerinde beş on tane mühendisin ve vücudi id'a edilse bile onların da şu koca melekenin hangi bir köşesinde ve ne gibi teşbisat ile ciddi işler vücuda getirebilecekleri cây(yer) mülâhazadır. Ehemmiyeti vasat derecede bulunan bir fabrikada yalnız aynı fünün mütehassısı olmak üzere birkaç mühendise ihtiyaç mes ederken terakkiyât umumiye maliyenin husulünü ancak mahdut birkaç kişinin hizmetinden intizar, onları azim külfetlere sokmak ve görebilecekleri işin de nihayette neticesiz kalmasına sebep olmak demektir." (Şehbal Dergisi 1 Kanunusani 1328: 388)

Elektrik Mühendisi olarak makaleye imzasını atan yazar terakkiyâta engel olarak gördüğü nedenlerden bir diğeri olarak da bazı hususlarda yetkinliğe sahip olmayan kişilerin vazife başında olduklarını gösterir. Makalede:

"Avrupa'nın muhtelif memleketinde elektrik alet ve edevatı imal eden fabrikalar otomobil veya barkir arabalarına mevzu seyyar merkezlerce de getiriyorlar. Her fabrika böyle bir merkeze kemal suhuletle mâlik olabilir. Harbi hazır esnasında müşavere ettiğimiz bir takım vakayı şahikasıyla şu satırları yazarken, mevzu bahis olan alet ve edevatın kullanacak memurlar da vazifelerini hizmetlerinin esrar ve gavamıza vakıf bir süratte icra etmeleri lüzumunu ilaveye ihtiyaç görmüyoruz.

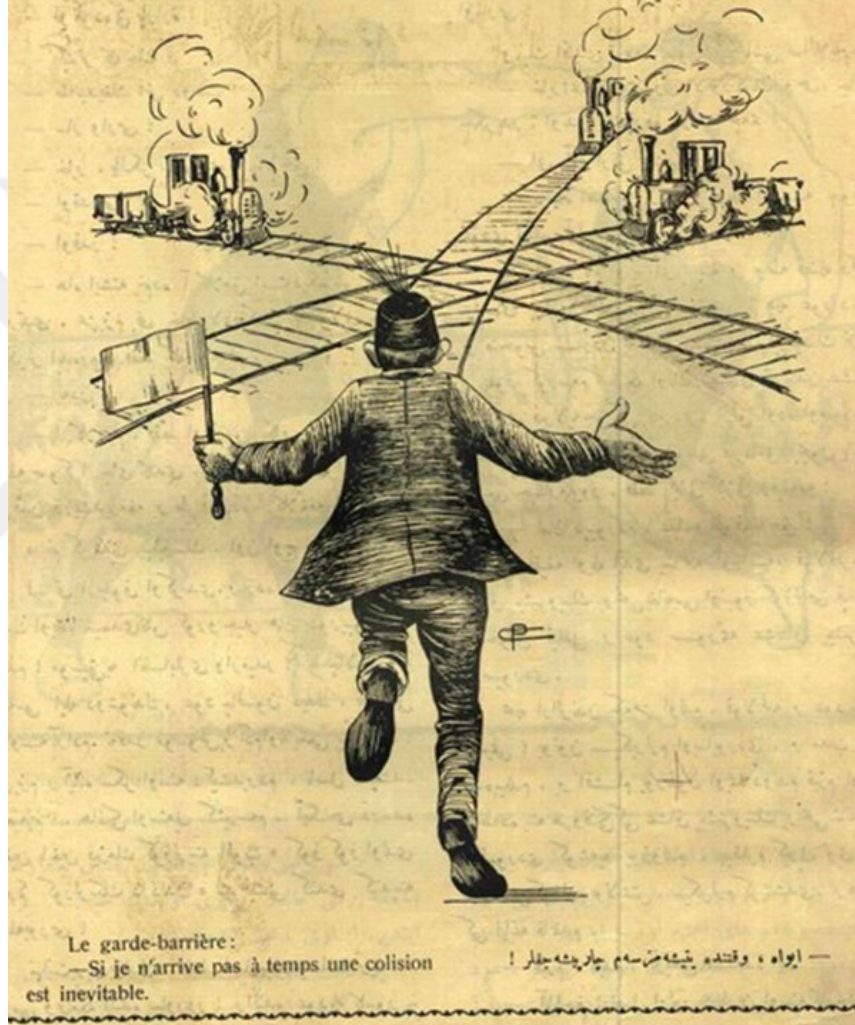
Projektor, telsiz telgraf, telefon ve emsali işlerde kullanılacak memurların, zabıt veya asker efri olmasından ziyade mutahassıs bulunması şarttır." (Şehbal Dergisi 1 Kanunusani 1328: 389)

İnsan yetiştirmek hususundaki açıktan bahsedilen makalede bir diğeri terakkiyi engelleyen durum kütüphanelerin ve içeriğindeki bilgi içerek kitapların yetersizliğidir. Bu durumla ilgili:

"Ma elteystüf, husüli ihtisasa hadim asarı fenniyyeden bahsedildiği vakit kütüphaneyi sanayimizin derin bir boşluktan olduğunu müşahede ediyoruz. İcap eden asar fenniyyenin nereye ve kimlere satılabileceği keyfiyeti cây mülâhazadır. Bu gibi asar ise

elbet diğer kitaplardan ziyade masarif tabiyeye müstelzim olur.” (Şehbal Dergisi 1 Kanunusani 1328: 389)

Osmanlı başkenti İstanbul başta olmak üzere şehirlerde yaşanan usulsüz davranışlar ve baştan savma icraatlar Kalem Dergisi karikatüristlerince eleştirilmiş ve bu konuda oldukça fazla karikatür yayınlanmıştır. Bu karikatürlerden biri olarak Şekil 5.63'te gösterilen bekçinin iki şimendiferin çarpışmaması için beklemek zorunda olması ve demir yollarının düzgün yapılmayışı gösterilmiştir.

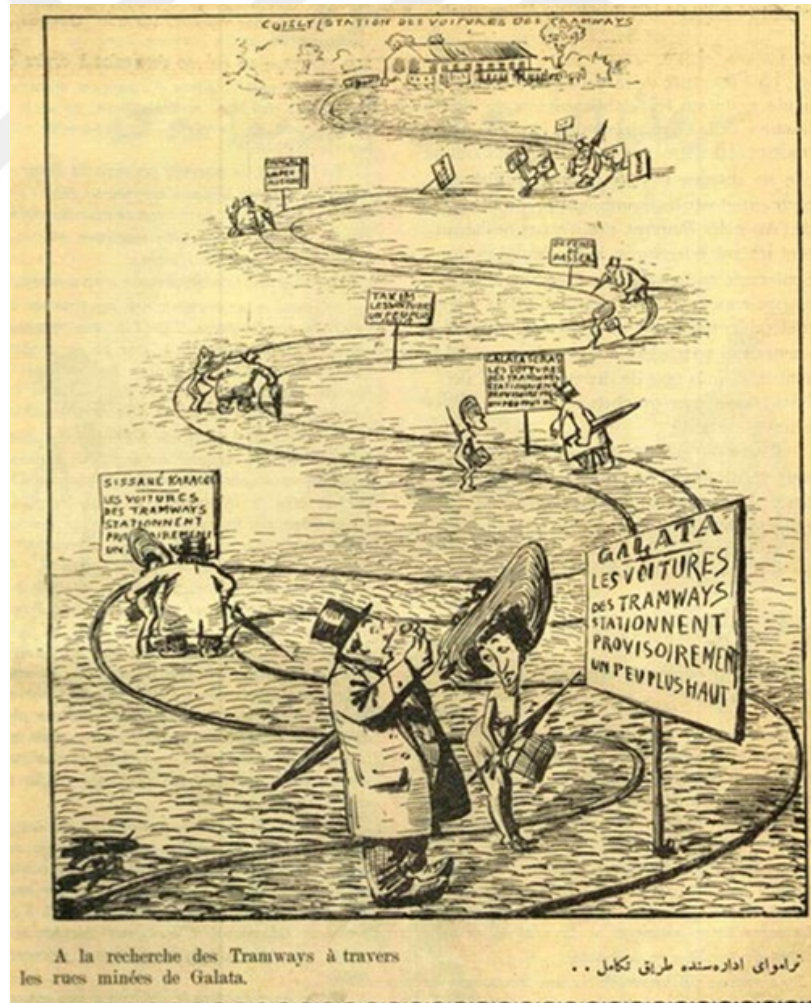

Şekil 5.63: – Eyvah, vaktinde yetişemezsem çarpışacaklar! (Kalem Dergisi 1327: 3)

Şekil 5.64'te verilen karikatürde ise İstanbul'un bozuk yolları ve bu bozuk yollarda herhangi bir at arabası ile bile ilerlenemeyeceği anlatılmak istenmiştir. Bu sebeple at yerine insanlar bu yükü çeker ve arabalar yavaşlamak zorunda kalır.

Şekil 5.64: Şehir Emini Beyefendiye: İstanbul sokakları tanzim edilinceye kadar -şehir emaneti kararıyla- otomobillerin sürat istimali-(Kalem Dergisi 18 Kanunuevvel 1324: 5)

Şekil 5.65: Tramvay idaresinde tariki tekml (Kalem Dergisi 2 Eylül 1326: 18)

II. Meşrutiyetten sonraki gelişmelerden biri de dergide tanıtımı yapılan ve ilk gösterisi uzun uzun anlatılan Millî Tiyatrodur. Derginin 7. Sayısında Millî Tiyatro adlı yazıda tiyatro ile ilgili bilgi vermeden önce tiyatronun açılmasının Osmanlı Devleti'nin terakkisine yol açan ve göğsünün kabarmasını sağlayan bir zenginlik olarak niteler. Verilen bilgilerde:

“Çarşamba günü (Petişan)’da verilen millî tiyatromuzdur. Tiyatro, milletin mizan hissidir. Hissiyat kamoyunun istidad nezaketi, kabiliyet zerafeti, maye-i zevki ancak edebiyatla anlaşılmıştır. Edebiyatın numune-i zihayati (sahip) ise tiyatroyladır. Tiyatroların derece-i tekâmülû aktörlerin evza ve ifadesi, tarz beyanı ile tezahür eder. O gece anladık ki biz de bunların hepsi var imiş, içimizde tortusu alınmış, saf, imbikten çekilmiş fikirler, inceleşmiş, tıraşı da çekilmiş, ufak bir nüfha ile yükseslere çıkacak ruhlar bulunuyor, akvam mutavassıta olduğu gibi yalnız ağlatıcı, güldürücü asab adimiz değil vücudumuzda varlığı şüphe olunacak kadar ince elyaf asabiyemiz bile doyuyor, ihtizaz ediyor. Musikiden ufak bir nota içimizde büyük bir levle-i gram uyandırıyor. Güzel bir tablo da solgun bir renk, bütün maneviyet ve hayâmızı rengin bir duygu ile sızlatıyor, bazen bir kelime uzun bir kaside sevda okuyor, hâsılı vücudumuzda hissiyat nazikenin kurduğu O'nun o ince tellerine konan her türlü güzellik üstümüzde hissi heyecanını alıyor. Titriyor, çırpınıyor...

Tiyatro, ikdamsız mahruri Ali Kemal Beyefendinin tiyatroya ait konferansla başladı. Böyle edebi konferansı İstanbul ilk defa işitiyor idi. Hem de kimden? On seneden ziyadedir ikdam sahifelerine Sorbun vesair konferanslarının hülasa-i hikmetini yazan bir zattan tiyatronun meclis bir tarif söylediler, her türlü sıfatını gösterdiler. Ve “Çalışalım” diye bitirdiler.

Sonra Matmazel Fanopas omuzuna Osmanlı kokardı saçlarına kırmızı kurdele takarak güzel, beyaz bir tuvaletle dolgun bir peri gibi ceraitsiz adımlarla kuyruklu büyük piyanonun yanına geldi. Zayıf ve narin elleri (List)in hırçın ve levleli, asabi (Rapsodi) sini, tufan elhânını (melodiler) yağdırıyor, aşına-ı sanat olarak ruhuna serin bir şelale musiki dökülüyordu. Bihakkın alkışladı. Sonra matmazel Forjeh (tevlid)yi söyledi. Sonrasında vakıfane bir sanat, yetimhane bir ahenk var idi. Takdir edildi, alkışlandı.

Sonra usul maksuda, millî kısmına geldi. İptida izzet-i melih bir hasbihal (monolog) söyledi. O kadar tabi ve sade bir ifadeyle söyledi, O kadar doğru evza ve etvar

gösterdiği sahne üstünde değil aramızda konuşuyor gibi idi.” (Kalem Dergisi 1324: 3)

Şekil 5.66: Eski Dönem: Benim yerime kabul etmek istedikleri şıllık benden hem daha ihtisar hem daha çirkin ama ne yaparsınız ki son moda göre giyinmiş (Kalem Dergisi 27 Kanunusani Eylül 1326: 8)

Şekil 5.66’da verilen karikatürde Avrupalı giyim tarzının erkeklerden sonra kadınlara da geçtiğini ve yeni giyim tarzında kadınların beğenildiğini gösterir. Osmanlı kadınları ise bu duruma şaşırmakta ve yadırgamaktadır.

Kalem Dergisi’nin 35. Sayısında Telgrafçılar ile başlayan makalede İstanbul’da bulunan serseri tayfasından ve nasıl temizleneceğinden dert yanan yazar telgrafçıyla girdiği diyalogda:

“Birinde İstanbul’daki serserileri toplamanın müşkiliyetinden bahis ediyor da diyordu ki:

İstanbul’da sekiz on bin serseri var diyorlar. Bunları toplamak ne kadar müşkül. Bunların adedi de bir taraftan ziyadeleşecek...

Bir diğeri sordu ki:

-Neden?

—Tensikattan (düzenleme, tertip etme)

—Bununda kolayı var.

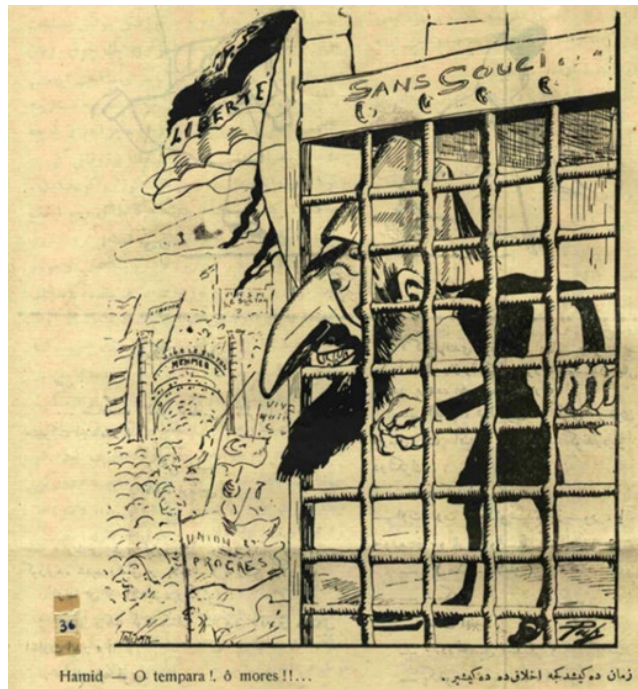
Serserilerden endişenak (endişeli) görünen zat bir müteaddidine (Birçok, birden fazla) dedi ki:

— Kolayı var, diyorsunuz. Gösteriniz bakalım.

— İş bana kalsa gazetelere birer ilan verirdim. Mesela şu surette: Falan gün, falan saatte, Sultan Ahmet Meydanında büyük bir matina akıd (nikâh) olunacak. Serseri ve mezanei (zan altındaki) sù' (kötülük) kanununun mevadı (maddeleri), bahusus (özellikle) yirmi, otuz, otuz beş kamçıyı ihtiva (içine alma, bulundurma) eden ahkâm müştereken (ortaklaşa) hakkında müzakerat mühimme (önemli) cerayan edecek ve tedâbir (tedbirler) Tehaffüzbeyaya (korumak) dair müdavele-i (alıp verme, değiştirme) evkar olunacaktır. İstanbul'da bulunan bilcümle serserilerle mezanei (zan altındaki) sù' (kötülük) takımının matinada hazır bulunmaları kalabalıkça ve toptan yakalarım.

—Ne söylüyorsunuz? Bu matinaya kim gider.

—Böyle mi zan ediyorsunuz? İstanbul ahalisinde öyle bir matina merakı vardır ki işi bilmesem ben bile giderim.” (Kalem Dergisi 1325: 3)

Şekil 5.67: Hamid- Zaman değişince ahlak da değişir. (Kalem Dergisi 19 Haziran 1327: 9)

Şekil 5.68: Kadınlar yeni modadan ne süratle istifade edecek! (Cem Dergisi 26 1327: 1)

Kadınlar ve ilerleme tarih gelişimi ve toplumla nezdinde değerlendirildiğinde birbirini içine geçmiş iki mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının hayatın akışı içinde özgürlüğü kazanması ve hür bireyler olarak karar vermesi modern toplumların bir getirisi olarak değerlendirilir. Bu anlamda Osmanlı Devleti aydın kesimi içinde Müslüman kadın profili; oldukça dar düşünceli, evine ve çocuklarına bağlı ve Avrupalı kadınlar olan hemcinsleri gibi giyinmeye ve davranmaya özenen bir imaj sergilemiştir. Bu birçok dergi ve gazetede görülmekle birlikte henüz kadınların bu özentisi durumu halk kesimince benimsenmemiş ve hoş karşılanmamıştır. Bu hususta Cem Dergisi'nin 22. Sayısından alınan Şekil 5.68'de verilen karikatürde modern hayatla birlikte giyimi de değişen ve "Moda" akımına uğrayan kadının erkek üstünde nasıl tesir bıraktığı hicivli bir şekilde ele alınmıştır. Sözde kadın erkeği bir at olarak kullanmakta ve dış görünüşü sayesinde ona yön verme hakkı elde etmektedir. Cem Dergisi'nin bir diğer sayısına olan 2. sayısında La Moda başlıklı makalede kadınlara moda olarak sunulan kıyafetlerin vücutlarında göstermekten kaçındıkları bölgeleri kapatmak veya

beğendikleri ve sergilemeye değer buldukları yerlerini açmak için uydurdıklarından yakınıdır. Bu bahiste örnek vererek:

“Büyük ve düz ayaklı, kalın veya şişmiş ayak bilekleri olan kadınlar dediler ki ayaklarımızı gizlemeliyiz, dar ve kemerli olan ayakları da kapatmak iyi olurdu ve uzun ve sürüklenen elbiseleri hayal ettiler: Moda bu. Sonra sevimli ve küçük ayakları olan kadınlar şöyle dedi: Yazık! Ve etekleri benimsediler. Dediler: Moda bu. Zengin omuzlara ve güzel ziynetlere sahip kadınlar, boyun ve diğer bölgelerini beline kadar açmanın şart olduğunu söylemişler ve demişler: Moda bu.

Suluk kadınlar sahte bir far ile kendilerini beyaza ve kırmızıya boyamanın zarif olduğunu söylediler. Taze kadınlar, tenlerinin doğal renklerini aynı beyaz ve kırmızıyla örtmeye heveslidir.

Elleri sıfır olan kadınlar, tüm elleri eldivenle kapatmanın gerekli olduğunu ilan ettiler.” (Cem Dergisi 1326: 10)

Diyerek kadınlar ve moda ile görüşlerini belirtir. Kadının dış görünüşü hakkında derin yargıları olan yazar, konuyu giyim ve kadın üstünden ele alarak özentiliği yerer.

Şekil 5.69: Muhatap- Şu kadının yanaklarına dikkat ediyor musun ne kadar güzel ne kadar pembe. Hem de kendi rengi olduğu aşikâr.-Muhatap- Evet kendi rengi. Çünkü allığı alırken gördüm, parasını kendi Verdi. (Cem Dergisi 16 Kanunuevvel 1326: 8)

Şekil 5.70’de gösterilen görsel için Keskin:

“Zenci gibi görünen, oldukça zayıf ve siyah (hizmetli kıyafeti gibi) elbiseli bir adam intiharı konu edilmiş. Söz konusu adam, ipte asılı durmaktadır. Yanındaki sehpanın üzerinde bulunan vazoya yaslanmış bir de not bulunmakta. Buna göre canına kıymak zorunda kaldığını belirten bu şahıs, sonunda intihar ettiğini söylüyor. Adı da “Suud”dur. “Yükselme” manasına gelen bu kelime, başlığa da konu olmuş; çünkü ismiyle (Suud) yaptığı iş birbirine “Tezat”tır!” (Keskin 2008: 150)

Diyerek karikatür hakkında yorum yapan Keskin, dönem hakkında görüşlerini de belirtmiş olur. Bu karikatür oldukça ilginçtir.

Şekil 5.70: İsmiyle Müsemma Beynindeki Tezat (Cem Dergisi 25 Teşrinisani 1326: 9)

Cem Dergisi'nin içinde şehirde yaşanan gelişmelere ve bunlara halkın yaklaşımına dair iki farklı tutum verilerek Batılı devletler ve Osmanlı Devleti

arasındaki düzen usul farklılıkları tartışılmıştır. 6. Sayıda verilen Acaba Deli Miydi? Adlı yazıda Kirpi mahlasıyla dergide yazılar yazan şahsın yanına tanımadığı bir adam gelerek şehirde ve insanlarda gördüğü bin bir türlü yanlıştan bahseder. Avrupa’da uzun bir müddet geçiren adam Payitahta geldiğinden beri gördüklerini hazmedememekte ve yadırgamaktadır. Adam bu hususta:

“Ah ne dedim de Avrupa’ya gittim, ne dedim de o cihan medeniyetini gezdim, dolaştım ve sonra buraya tekrar geldim? Avdetimden biri cihan gözümde zindan! Nereye gitsem, ne tarafa baksam daima kusur buluyor, hiddetleniyor, önüme gelenle, mesela arabacı polis, mebus iane tahsildarı, köprü memuru, hepsiyle kavga ediyor, hepsiyle boğuşuyor, hepsiyle cenkleşiyorum... Bu memleketin her tarafı beni çıldırtıyor, her şeyi aklımı alıyor, beni harap ediyor...

Meselâ tramvaylar... Nedir onlar? Koyun vagonu mu? Bekçi kulübesi mi? Belli değil ki... Ufacık canları arkasından yirmi beş kişinin ezile bağırsa götürüldüklerini görenler içindekileri mahkûm, tramvayı hapishane arabası zannederler... Altıncı daire yokuşunu çıkan zavallı barkırları seyredenler, kamçı seslerini işitenler, Türkiye’de atlar bile hidemât-ı sakkaya mahkûm oluyor, derler... Dört arsin tahta üzerine yirmi kişi yirmi adam değil Avrupa’da yirmi kaz dizseler polis müdahale eder, böyle murdar tahtalar istiridyeye taşısalar belediye mani olur... Bu arabalardan birini Londra’ya göndersen onuncu asırdan kalma bir işkence aleti diye müzelere kaldırır, Avrupa köylerine atsak içinde gübre kurutulur... Amma ona göre daha neler var! Köprüden para almak âdeti... Tarihe bakın, hiçbir millette görülmüş şey değildir... Afrika vahşileri bile kurdukları köprülerden para almaz, Eskimolar bu hâlden utanır, Buharalılar itiraz eder... Bari köprüye benzese! Araba barkırlarına, sabahleyin salnaneye götürülen öküzlere bakın:

Köprüden geçmek lazım gelince nallarını öne dayayıp gerisin geriye gidiyorlar, ayaklarımız kırılmasın kafamız yarılmasın diye muvazene ile yürüyorlar... Hâlbuki Sibiryaya kısırakları köprü geçelim, rahat edelim diye kuyruk salları, kış atar, sevinirler... Aşiret beyleri polislere: “Camını kırıp giriniz, sandığını parçalayıp içinde ne var, ne yok alıp vergi borcuna mukabil bana getiriniz!” diye emir vermez... Nedir bu polisten çektiğimiz? Hükümet sade külâhlarını değiştirmekle meşgul; ne lüzumu var? Onlara hırsızlar zaten âlâ külâh giydiriyor, elbiselerine kadar soyuyor... İşte Eminönü karakolu meydana; vurulan orada, soyulan orada, kasası kırılan orada, işe yaramadıktan sonra hükümet ihtiyat edip karakolu başka bir yere nakletse, zira yakında takımıyla aşıracıklar! Gece yarısı taş ocağı açar gibi kazma, küskü kasa

kırıyolar, haberi olmuyor, meydan muharebesi gibi dört el silahla adam deviriyorlar, haberi olmuyor... Haberi olmak için şehri ihtilâle mi vermeli? Hepsi birbirinden beter. Şehir-i Emaneti derler, dururlar; bir kere binasına bakın, onun için de ömrüne geçirebilenlerden ne beklenir? Emniyet-i umumiye binasını cemiyet-i hafiyeler keşfediyor diye tut saraylara naklet, şehremanetini bir harap çitlik ahırında bırak... Avustralya'daki yabani ördek kuşhaneleri daha gösterişli, daha temizdir... Bir İngiliz kutba gider, kar altında soğuktan ölür de böyle bir binada ısınıp kurtulmaya tenezzül etmez. Acaba dünyanın hangi şirketi dünyanın neresinde böyle bir binayı şehremaneti unvanı altında sigorta etmiştir? Sorarım size, dünyanın neresinde? Sonra birçok gürlütü: Vapurlarımız var, trenlerimiz var, var... Konya'ya kırk sekiz saatte varıyoruz, on bin sene evvel de develer de bundan biraz fazla vakitte o yolu alırdı... Yolda otlayan öküzler ağır gidişimize bakıp trenlerini kendi cinslerinden bir kafile zannedip merakla sokuluyorlar, şaşkın şaşkın bize bakıyorlar!.. Mudanya'ya giderken yunus balıklarını görün; başlarını denizden çıkartıp çıkartıp vapura gülüyorlar, gidiyor mu, duruyor mu? Diye birbirlerine soruyorlar; Nuh'un gemisi de bu kadar gülünçtü! Vergi vermeyip eşyamızı haciz ettikleri günün ertesi çat kapı: Donanma ianesi, tamimi lisân ianesi, fukaraperver ianesi!.. Gece karanlığında çukura düştüğümüzün sabahı tenviriye resmi, belediye resmi, kaldırım, şose resmi!.. Evdeki süprüntüyü paket yapıp elimle denize attığımın akşamı: tanzifat parası, süprüntü parası, nakliye parası!.. Soyulup anamdan doğduğum gibi sokağa çıktığım vakit:

Karakola telefon vâz'ı parası, bekçi ücreti, maarif ianesi... Daha bilir miyim ne? Kelden köşeye muavenet olsun da!.. Sade bu mu ya? Aydın'da eşkıya, Edirne'de eşkıya, Selanik'te eşkıya, payitahtta bile eşkıya, her yerde eşkıya ordu merkezleri sayar gibi... Eşkıyasız memleket eşkıya olan memleket kadar garibimize gitmeye başladı...

Gazeteci misin? Köprüden geçerken "Dan!.. Dan!.." iki kurşun, beş on vah vah!.. "Şöyle idi, böyle idi, biraz da haşarı idi!" gibi yirmi otuz satır yazı... Oldu bitti.. Çiftlik sahibi misin? Kasabaya dönerken yine "Bom!.. Bom!.." ki kurşun, beş on vah, vah!.. "Vakia şöyle geçti, böyle geçti, biraz da merhumun ihtiyatsızlığından geçti!" gibi sekiz on satır yazı... İşte o kadar!

Dar sokaklarda yaya gezenlerden misin? Evine giderken, "Düt!.. Düt!.." Paşa çadırı kadar bir otomobil; gizliden bir iki vah vah!.. "Şöyle olmuş, böyle olmuş, müteveffa yanlış manevra yaptığından sola kaçmış da!" gibi dört beş satır bir havadis... Ötesi ahiret! Hani o cânî? Nerde o haydut? Niçin serbest o makinist?

Ezilen, kesilen, öldürülen sen değilsen sevin de Allah'a şükret, dilini kısa tut, otur oturmana bak!" (Keskin 2008: 675–676–677)

Der ve konuşmanın devamında kendini kaybederek bayılır. Bu hâl; halkın, polisin ve bütün isyan edilen durumların insanları perişan ettiğinin ve bir çözüm yolu bulunmadan yaşamaya mahkûm ettiğinin en güzel gösterimidir. Diğer bir dikkat çekici nokta ise bu zatın Avrupa'dan gelmiş olmasıdır. Orada gördüğü gelişmelerden sonra buradaki hâl daha fazla gücüne gitmiştir.

Cem Dergisi'nin sonraki sayısı olan 7. sayısında ise Osmanlı Devleti ahalisinden olan biriyle konuşan Kirpi mahlaslı yazar bu yazısını ise Akıllı Bu Muydu? Başlığı altında sunar. Konuşan kişi her aksaklığa rağmen yaşamın ve olanakların eskiye göre gelişmişliğine şükredilmesi gerektiğini savunur. Yazarın eve vapurla yetişmeye çalıştığı bir sırada rastladığı adamla diyalogları başlar. Bu hususta yazıda:

*"Allah muhafaza etsin, bir şeycikler olmaz, onlar hep rivayet, efsane, laf ü güzaf!..
Artık hiddetlendim, hiddetimden hemen sandalyeye oturarak:*

— Hiddet tuhaf şeydir: Oturmuş olsaydım ayağa kalkardım –itiraz ettim- Nasıl oluyor ya? Gazeteler yazdı, tam altı kişi girmişler, erkeği iple bir denk gibi kısıvrak bağlayıp köşeye bıraktıktan sonra karısının şakağına bir revolver dayamışlar, tam iki saat hem konuşmuşlar, hem soymuşlar... Bir de geçen gün yine böyle altı yedi kişi devriye kolu gezer gibi...

Muhatabım devamla müsaade etti: - işte biraz mübalağa olmalı, gazeteler bu, dedi, bire on katarlar, hem size ben bir şey söyleyeyim mi? Siz kadir nasinaslık ediyorsunuz, evet, evet kadir nasinaslık ediyorsunuz! Bu muhakkak!

— Nasıl, efendim, anlamadım?

— Anlatayım:

— Oğlum; beş parmak bir midir? Bak kimi küçük, kimi büyük, insan rahat etmek için kendisinden büyüklere değil, küçüklere bakmalıdır, onları görerek hâline şükretmelidir, biraz eski zamanı düşünerek bu günün nimetlerine kanaat eylemelidir... Sade şikâyet, sade itiraz... —Mesela köprü parası vermemeliymiş... Neden? Sorarım size neden? Sanki kayığa binsek bedava mı geçeceksin, yoksa kılıçbalığı gibi yüzecek misin, martı gibi uçacak mısın? İyi kötü, ayağımız suya erişmeden, sallanmadan,

akıntıya kapılmadan karadan karaya adım atıyoruz... Niçin para vermeyelim, lokantada bedava mı karın doyuruyoruz? Bununla onun farkı ne? Düşün bundan yüz elli sene evveli... Sallarla, ağaç kütükleriyle güç bela geçerlermiş, yarı yolda da ekseriya kaynar giderlermiş! Şükür bugünlere!

Şikâyet olsun da... Mudanya'ya yelkenlerle nasıl gidildiğini Evliya Efendi Seyahatnâme'sinde okumadın mı? Biraz insaf! Şimdiki vapurlar ufak tefek, eski püskü ama hiç olmazsa yürümek için rüzgâr beklemiyor ya? İçindekilere kürek çektirmiyorlar ya? Daha ne istersiniz?

Yok trenleri ağır gidiyormuş, geceleri işlemezmiş... Ağır gider ya! Avrupa gazetelerini oku, bak günde çabuk gitmek uğruna nice adamlar telef oluyor... Ne lüzumu var bu öldürücü süratin? Ağır ağır giderim de sağ salim giderim, daha iyi!

Gece işlerimiz ya? Allah'ın günlük güneşi dururken zifiri karanlıkta yola çıkmanın icabı neden? Pencereden kırları tarlaları seyrede ede giderim daha âlâ! Gece yarısında kanlı katil gibi yollarda isim ne? İşte hep bunlar bizim menfaatimize, hep bunlar düşünülüp de yapılmış şeyler...

Yok polisler mahir değilmiş, karakolları bile soyuluyormuş, kasalar kestane kapağı gibi açılıyormuş... Allah'ın kanlı bıçaklısıyla uğraşılır mı hiç? Bir kere onlar gözlerine hapsi, ölümü, cehennemi almışlar, kellelerini koltuklarının altına sıkıştırmışlar da öyle meydana atmışlar. Parası olan yanında taşısın, yere gömsün, küpe dizsin! Ne var demir çekmeye koyup ulu orta herkesin gözü önüne dikecek? Kul yapısı bu! Elbette kırılır da soyulur da...

Bin türlü şikâyet! Çuval bile yapacak fabrikamız yokmuş, Kibritimizi bile ecnebler gönderiyormuş; Avusturya boykotaj yapsa poturla çarıkla gezecekmışiz! Daha neler... Potur, çarık fena elbiseler midir, düşün bir kere nazırlarımıza giydirsek ne şanlı, ne gösterişli dururlar... Hem a canım, bütün bu şeyleri bizim yapmamıza neden lüzum olsun? Paramız olduktan sonra istediğimizi alır, istediğimizi giyer, istediğimizi sarf ederiz, onlar çalışsın rençper gibi, biz yiyelim bey gibi... Fena mı bu? Sorarım size bu fena mı?

Yine şükür, Frenklerden eksiğimiz ne? Elektrik mi istersin, lüks lambası mı, hava gazı mı? Hepsi var, elli sene evvel yağ mumundan, tulumbalı zeytinyağı kandilinden başka bir şey yoktu... Sokaklar şimdi gündüz gibi, şemsiyeni düşürsen çukura kaymamış ise

el yordamıyla buluyorsun, evvelleri kendini bulamazdın da güneşi beklerdin! Sokaklar tertemiz, saray avlusuna döndü, burguya benzeyen yollar boru gibi doğruldu, düzlendi; sabah oldu mu? Çat kapı; kimdir o? Süprüntücü... Yirmi dört saatin kirini alıp götürüyor, ne var, ne yok temizliyor... Ya sırtında sen taşısaydın ne yapardın?

Yok sokaklar çamurmuş, kaldırımlar bozukmuş... Çamursa lastik giy, bozuksa yavaş yürü; ya hiç yol olmasaydı da evinden çıkmayaydın ne diyecektin? Çok şükür arabası da işliyor, tramvayı da; içleri köşk kadar rahat; düdüklere öttürerek, kamçılar saklayarak köy düğününde gibi eğlene eğlene gidiyorsun! Ya eskide olduğu gibi araba bulamayıp da Edirnekapı'sından Sirkeci'ye yaya yürüsen ne yapacaktın?

Haksızlığın, insafsızlığın bu derecesi olmaz! Mahkemesi de var, adliyesi de... Nazır sana bir tokat vursa dava et, kazanırsın; sadrazamdan alacağın olsa celp çıkarır, eşyasını haczettirirsin; tramvay on para fazla alsa mahkemeden onu geri alırsın...

Daha ne istiyoruz bilmem ki? Düşününün eski zamani? Yeniçeri ağası vurduğunu vurur, astığını asarmış... Şimdi öyle şeyler oluyor mu? Yok sorarım size oluyor mu? Hâşâ değil mi?

O zamanlar büyük adamlar koca vezirin rütbelerini alır, eşyasını haczeder, kendisini mahkeme bile etmeden bilmem nereye sürermiş, hatta sade sürmekle kalmaz, bir de gözlerine mil çekermiş... Şimdi mil çekiyorlar mı ha?

Muhatabım karaya düşmüş bir iri balık gibi âdeta çırpınıyor, sonra tehlikeli bir ameliyattan kurtulmuş bir hasta gibi yüzüme bakarak tatlı tatlı gülümsüyordu.”(Keskin 2008: 678–679–680)

Diyerek Osmanlı Devleti'nde olan gelişmeleri değerlendirmiştir. Bu yazıda ise önceki sayıda ele alınan düzensizlikten duyulan derin kaygı ve sinir yerini halkın şükürsüzlüğü ve her şeyin yapıldığı hissine bırakmıştır. Öyle ki Osmanlı tebaasından çoğu insanın bu şartları yadırgamadığı ve hatta eskiden gelen bir alışkanlıkla önceki hayat şartlarıyla karşılaştırıp yetindiği ve ilerlemek için çaba göstermeyi istemedikleri belirtilmiştir. Diğer bir karikatür olan Şekil 5.71'deki karikatürde ise bu bağlamda hâlâ ilerlemenin ve terakkinin nasıl olacağı anlaşılmadığı ve yanlış yerlerde arandığı izlenimi verilmiştir.

Şekil 5.71: Bir Elimizde Silâh-ı İttihat Diğerinde Meşale-i Terakki Geliriz. (Cem Dergisi 1327: 8)

Şekil 5.72: Her Yiğidin Bir Yoğurt Yiyişi Vardır. Sırasıyla “Muhafazakâr, Mutedil ve Liberal” (Cem Dergisi 1327: 12)

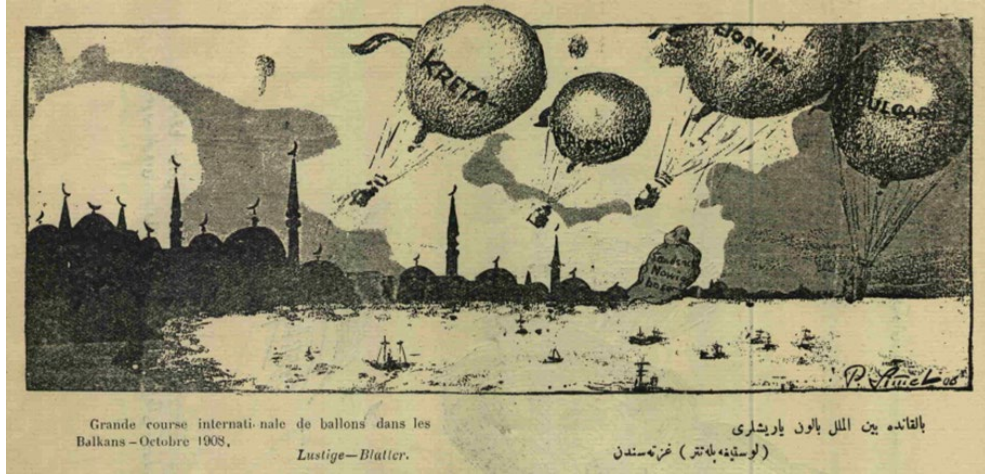
Cem Dergisi'nin ele aldığı bir diğer mesele ise meclis üyeleri ve nazırların Osmanlı tebaasını yansıtır ölçütte farklı giyim tarzları, yaşam alışkanlıkları, düşünce ve davranış biçimleridir. Şartlar gereği birlikte bulunmak zorunda olan milletvekilleri farklı sınıflardandır ve Şekil 5.72'deki karikatürde de gözüktüğü gibi Mutedil olan Muhafazakâr'ı, Liberal olan ise ikisini de beğenmemektedir. Burada dönemin ayrışmaları konu edilse de dikkat edilmesi gereken bir diğer husus Avrupa'da yetişmiş kesimin halkı ve eski kafalı bulduğu devlet adamlarını hor gördüğü olabilir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılan savaşlar halkı ve gazete yazarlarını derinden etkilemiştir. Savaşlardaki kayıplar için padişahı suçlayan karikatüristler bu konuyla ilgili oldukça çarpıcı çizimler yapmışlardır. Kalem Dergisi'nin 12. Sayısından alınan Şekil 5.73'te yabancı bir dergiden alınan karikatür göze çarpar. Bu karikatürde savaş malzemeleri ve araçlarıyla oynayan çocuğun karşısında da savaş için üretilen tayyareler, silahlar, mermiler vardır. Bu karikatürün altında ise barış zamanlarında Avrupalı Devletler'in savaşmayı düşünerek kendilerini bu yönde ilerlettikleri ve dünyada kopması beklenen büyük savaşın yakın olduğunun sinyalleri verilmektedir. Nitekim bu karikatürlerin çizildiği zaman diliminde ayrışan ve aralarında toprak ve ham madde yarışı olan Avrupa Devletleri birkaç sene sonra I. Dünya Savaşı'nı başlatacaktır.

Şekil 5.73: Salah serayende çocuk nelerle oynuyor. (Le Rire Gazetesi) (Kalem Dergisi 1324:

7)

Şekil 5.73: Balkanlarda beynelminel balon yarışları (Lustige- Blatter) Gazetesi (Kalem Dergisi 1324: 7)

Cem Dergisi 1910’da yayın hayatına başlamış bir dergi olarak çoğu karikatür ve yazıda II. Meşrutiyet ve sonraki yönetimin yaptıklarını değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler Hürriyet’in ilan edildiği ilk iki yıl gibi tozpembe bir şekilde karşılanmamış, aksine neden hâlâ aynı hatalar ve yanlışlar çoğalıyor sorgusunu içinde barındırmıştır. Derginin 35. sayısında Yine O Asır İçinde İdi Ki başlıklı yazıda Osmanlı Devleti’nin duraklama döneminden ele alınarak geçen 400 asırlık geri kalma ve gelişmelere ayak uyduramama hikayesi II. Meşrutiyet’in ilanıyla geçen 4 yıl ile bağdaştırılmış ve metinde nereden nereye tablosu çizilmeye çalışılmıştır. Bu manada:

“Vakit ki otuz milyon Osmanlının otuz bu kadar senedir çektiği takat fersa zulüm ve işkence senelerine ittihatsız (birlik) gördükleri dört müthiş yıl daha ilave edilir, bu dört sene içinde icra edilen mezâlim(zulümler) müddet ve zaman hususunda değilse de kemmiyet (nicelik) ve keyfiyet hususlarında bir asır itisafat adiyene söz görüldü; bir hâldeki netice itibariyle o devir, terâzû-i tatkik ve muhakemede vezn edilse, kendinden evvel küzeran eden rabia (dört) asırlık devr-i meşüme kadar ağır çıkardı.”
(Cem Dergisi 1327: 10)

Diyerek 4 yıl içinde geçen olayları, II. Meşrutiyet’in ilanını ve beklentileri anlatmaya koyulur. Bu hususta:

“Zira o dört sene süren asır içinde idi ki maşrukta, dünya kadar kadim olan hükümet İraniye hulül(gelme) muslahane denilen askersiz ve silahsız ani bir hücum karşısında müdafa-i istiklal edemeyerek ellerini düşmanlarının uzattığı kelepçeye ihtiyar ve arzusuyla terk ve teslim eylemiş, Mağribde ise Musa bin Nasr ile Tarık bin Riyad’ın meseline tarih akvamda tesadüf edilmeyen bir sürat bir kıyye (okka) ile götürüp raks

eyledikleri riyayet-i İslam muhafaza-i mevki için icanebin yâd kudret ve himmetine tevdi edilmiş, harita üzerinde olduğu kadar tali vakit itibarıyla de bu iki bedbaht hükümetin cismine hazinesi cahil ve görgüsüz ricale tecrübegah ithaz edilerek boşalıp az zamanda defter-i istikrâzın (borç) her bir adedi, mukabele ve müdafaanın adım ihtimali cihetiyle düşman askerinin her bir neferinden daha korkunç bir şekil ve hâl almıştı.

Ben de o asır içinde idi ki mukaddem belde efrincide mütemekkün iken kanaat ve metaneti vezib ve ziynete adâveti (düşmanlık) ile şehir teşaur bir rical hamiyet vatanına avdetinde artık zamirinde mevcut ateş alışı gezilme sebebi bulamayarak kendisini sayd (av) ve raks gibi debdebe ve tantanaya vakıf etmiş ve yeni köylere reşk (kıskançlık) aver olacak süratte telbis ve şekpürurluğuyla meşhur Fransa Kralları “ Borbon” ların fert hayretten iştiharlarını tıkayacak tarzda taayyüş(yaşamak) ederek bu tahvil ahlakısına âlemi taaccübde (şaşıрма) bırakmış ve bu kadarla da kanaat edemeyip gayetle dün bir icraatle istikra edebildiği darathanesini miri malından bir takrip ile geçirdiği eşya ve evaneyi sim vezirle bir meşhur ziynet ve servet hâline getirerek bu süratle vaktiyle red edildiği liralardan mafaiz yekününi dercip eylemiş ve güya ki bu emvali Frankistatta geçirdiği mücahide senelerinin ganimet sabr-u gazası telakki eylemişti.

Yine o asır içinde idi ki İtalya tarih kadiminde mastar cemiyet hafiyeye ders desais verebilecek ve “Carbonari” ye yedi doğulu vezir olabilecek bir şahıs mektep havaceliğinden az zamanda malikâne-i mesned ve mensubun sedir ikbale geçmiş, mütearif ve muttasıf olduğu tabiat irsaya iktizasınca hırdavat ve eskiler alışverişiyle şerif milliye söz getirmiş iken arabasında insanlar koşulmuş, vücudu baş üzerinde taşınmış, bir haldeki melike-i ahlak, faziletsizliği bu derece takdir ve teşvike layık gören ebsâr-ı (göz) beşer karşısında hicap ve tesirinden kan ter içinde kalmıştı.

Yine o asır içinde idi ki düçar tehlike olan meşrutiyeti eyadi irticayundan tahlis için payitaht saltanat üzerine yürüyor bir kumandan az zamanda hidmet sabıkasını unutturacak bir hattıhareket intihab ederek sekiz on serkerdenin (elebaşı) elinde alet kati ve zahi olmuş ve bu yeni tesis edilen heykel-i istibdat üç sene ancak bu nam üzerine itina etmek sayesinde beka bularak yıkılması için evvela temeli ve kadesi olan serdarın koparılıp devrilmesi icab etmişti.

Yine o asır idi ki terbiye-i esasiye ve siyasiyeden mahrum kimseler münasip aliyeye irtikâ(yükselme) ederek milyonlarca İslam'ın nazargah tazim ve takdisi olan makama

karşı gerek tahriren ve gerek hitaben azim hürmetsizlikler irtikâp etmişler ve hatta a'yâd (bayramlar) mübareke vesilesiyle icrası miktazi teşrifat kadimiyeye iktifayı nefis zelillerince hakir görerek iktida edenlerle istihzaya kadar ileri gitmişlerdi.

Yine o asır içincde idi ki ebhâr (denizler) ve enhâr (nehirler) kan ve maden ad edilerek imtiyaz şeklinde ehass (başlıca) mensubuna cüz' cüz' (parça parça) dağılmış, Avrupa'da olsa her biri üzerinde Belçika ve Hollanda cesametinde ikişer krallık tesis edilebilecek çiftlikler yüz bir sene müddetle ecnebilere icare (kiraya vermek) verilmiş, senede bin beş yüz lira getiren bir mesinde, memurat sayılmayarak, mebusandan birinin tayinine cevaz gösterilmiş ve sonra bütün bu selsele siyata intizam ve cereyan veren mesbeb ve faaller hergün hamiyet ve hab-ı vatandan bahis ederek saf dolan ümidi aldanmış ve kendilerine seyil hür ve şan gibi memleketi istila eden taife yağma gören maksad-ı tahribiyelerine vasi bir sahha-i cvelan bularak debdebe ve daret maziyeden bir yere mürus bir küzar haşmet gibi yükselip duran saraylara hücum etmişler ve her biri Osmanlı tarihinin berver kaparehi keranhası telakki olunabilecek nice ahcâr (taşlar) ve eşyayı yerlerinden koparıp hevesât nefsanilerinin tatmini uğrunda menabi zevk ve sefahatide mirashavercesine sarf ve istihlak eylemişlerdi.

Yine o asır içinde idi ki iklim-i vatanda hanegah bela ıtlakına (salma, bırakma) seza bir devre-i şeamet ve reda'et hükmüferma olup yangınlar birer ejder hayale asa gibi her zuhurunda binlerce hânümanı (ev) kül yığını tahmil, yüzlerce kişiyi lehib bi amanında kömür menzelesine tebdil etmiş, tâûn (veba) ve veba ifriti ise bu meşur hul cani ika tahribat için kendisisne müsait bir zemin hasar telakki ederek yıllardan beri uzanıp uyuştuğu hafre-i sükûnetten birden bre bidar olarak nihare yetişmiş deb-i sermadide gibib tahriye ecsade çıkmıştı.

Hülasa yine o asır içinde idi ki küre-i arzın kadimeden biri en perfiz ve bereket bir hattı Yemen ve hazuri olan Anadoluşu yanardağların telâtum (çalkantı) ateş nisarına uğramış beldeler gibi bir halekah feryad ve figan olmuş ve Rumelinin baştanbaşa bir sahilsaray bahçesi otlakına layık zemin uğramış beldeler gibi sebz (yeşillik) ve bahârî (ilbahar) ma'reke-i (savaş alanı) irane dönüp kan ve cesetle dolmuş, velhasıl bedbaht ser-gerdan evladına vatan suretsiz bir mezar olmuştu.” (Cem Dergisi 1327: 10–11)

Cem Dergisi daha 1. sayısında İstanbul'daki yol ve alt yapı sorununa değinmiş ve sürekli bozulup tekrar yapılmasından yakınmıştır. Bu hususta yazılan yazıda:

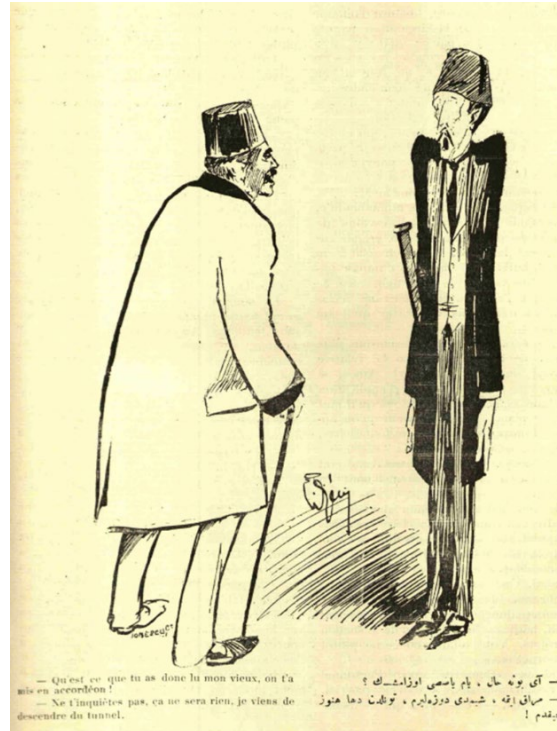
“Konstantinopolis’te yeni tramvay rayları döşemek için mahalleleri ve mezarları yıkarak başladık. Bu, Chichane-Caracol mezarlığında uzun süre huzurla dinlemiş zavallı ölülerin sonu.

Huzur içinde uyumak, kişinin sonsuz uykusu, saçmalamaya çok yakın bir ifadedir. Rahatsız ediyoruz, hem ölüleri hem de yaşayanları.

Taşlar tekrar yerine oturtulup yollar trafiğe teslim edilir edilmez MM için yeniden açılması, yeniden asfaltlanması, yeniden topraklanması gerekecektir. Bir süre sonra Elektrik beylerinin yararına aynı göreve yeniden başlayacağız: o zaman her şey tekrar düzene girdiğinde, sıra lağımlara gelecek.

Zaten sokaklarımız zar zor sokaklar. Arnavuut kaldırımı yığınları, çamur yığınları ve S.T.’nin dikkati sayesinde caddelerimizi barikat hâline getiren hurda metal yığınları arasında düşmeden veya burkulmadan yürümek için hangi akrobasi hareketlerini kullanmamız gerektiğini kolayca hayal edebilirsiniz.” (Cem Dergisi 1326: 3)

Şekil 5.74’de İstanbul’un şehir düzeni sorunu ortaya koyulmaktadır. Tünelden yeni çıkan vekilin düzelmeyi beklemesi bir ironi olarak verilip burada asıl anlatılmak istenen tünellerin darlığı ve elverişsizliğidir.

Şekil 5.74: —Ay bu ne hâl yamyassı uzamışın? —Merak etme, şimdi düzelirim, tünelden daha henüz çıktım. (Cem Dergisi 12 Mayıs 1327: 9)

1.10.8. Gezi Yazıları

Gezi yazıları Osmanlı Devleti aydınlarının birçok ülkeyi tanımak ve halka tanıtmak için başvurdukları yazılardan biridir. Bu yazıların Şehbal Dergisi içinde en çok örneğini veren Selim Sırrı derginin 11. sayısında Upsala Darü'l-Fünunu makalesinde amacından bahsederek:

“Fransa Hükümeti meşrusinden Apolitten İngiltere’ye dair yazdığı eserin mukaddimesinde derki: İngilizlerin pekiyi bir âdeti vardır: daima memaliki ecnebiyeye seyahat ederler: avdetlerinde (geri dönüş) gözledikleri yerlere, gördükleri şeylere dair mulahazat-ı zatilerini neşir ederler. Biz de onları taklit etsek fena yapmamış oluruz. İşte ben kendi nefsimde isabet eden vazifeyi ifâ ediyorum: herkes benim gibi müşehadatını yazsa elbet mûcib(gereken) istifade olur. Bunu yapabilmek için zor da değildir! Herkesin iftidarı dâhilinde bir şeydir. Herksin vukuatını bir tarafa kayıt etmekle maksat hâsıl olur. Yalnız itina olunması lazım gelen nokta gayet bîtarafâne yazmaktır. Ben de en ziyade bu ciheti nazar-ı dikkate alarak eserimi kendi haysiyetimin bana telkin ettiği vecihle yazdım. Ne İngilizlerin güceneceğini ne Fransızların memnun olacağını düşünmedim...” Zannederim ki bizim hâkim muhteremin üzerine iktifa etmeye şiddetle ihtiyacımız vardır. Avrupa’ya azimet(Gitme, gidiş, yola çıkma) edenlerimizden en büyük temenniyatımız hatıralarını neşir etmeleridir. Bizim gibi memalik garbiyeye seyahate vakit ve nakti müsait olmayan milletler için bu hususta neşir edilecek asarın elbette daha büyük bir kıymeti vardır.” (Sırrı, Şehbal Dergisi 1325: 216)

Diyerek yazdıklarımın ileriye dönük gelişim ve ilerleme açısından önemli olduğunu ve daha çok örneğinin verilerek terakki etmede katkısının görüleceğini düşünür.

Avrupa şehirlerini gezen Selim Sırrı’nın gözünden Stocholm’ün gelişmişliği ve halkın refahını anlattığı yazılara örnek vermek gerekirse Şehbal’in 1 Haziran 1325 tarihli 6. sayısında Selim Sırrı,

“Paris gibi Berlin gibi dünyanın en merkez-i medeniyesinden ikisini gördükten sonra Stockholm’e vusulümde (ulaşma, gelme) aynı intizam ve mükemmeliyeti, aynı asar-ı terakkiyi, hatta bazı hususatta biraz fazla olarak müşahede ettiğimi söylemeye hacet görmem. Çünkü bu gayri, çalışkan kavim, Ferhat gibi kesme kayaları yarararak ihtiyacat-ı beşeriyeye kafil taşlar üzerinde bir şehir vücuda getirmişlerdir. Her tarafta asar-ı medeniyet runumuz müessesat(kurumlar) maliye, mektepler, müzeler, oteller, apartmanlar, tiyatrolar hep birer şahittir. Her yerde elektriğin tatbikatına tesadüf ediliyor; tramvaylarda, gazinoların üzerinde büyük harflerle “otomat” yazılı; içeride

birçok masalar var, meşrubat muhtelif (türlü), meze vesairinin bulunduğu mahallelerin üzerinde muhteviyatını (içindekiler) meşhur levhalar görülür. Bir küçük delikten parayı attınız mı, istediğiniz derhâl ökkenize gelir ve olup intihap (seçme) ettiğiniz masanın başında yer, içersiniz. Ya telefon! Bütün evler, gazinolar, dükkânlar yekdiğerine merbut(bağlı), hattı sokaklarda, adım başında nöbetçi kulübesi şeklinde küçücük köşkler var; bunlar telefon muhaberatı (haberleşme) içindir. Yirmi paraya şehrin münteha (son) cenûbîsinde (güney) bir dostunuzla istediğiniz gibi görüşebilirsiniz.” (Sırrı, Şehbal Dergisi 1325: 115)

İlk kez Stockholm’e gelen yazar gördüklerine oldukça şaşırmış şehrin gelişmişliği ve şaşası gözünü doldurmuştur. Gezdiği yerleri ve şehrin insanlarını Osmanlı Devleti’nde gördükleriyle karşılaştıran yazar oldukça şaşırmıştır. Şehrin en çok ilgisini çeken özelliklerinden birisi bütün sokakların elektrikle aydınlatılmış olmasıdır. Bu durum ona garip gelmiş ve yadırgamıştır. Arkadaşıyla aralarında geçen diyalogda:

“Bir aralık yorulduğumu, daha ziyade fenâ hâlde acıktığımı hissettim. Saate baktım: alafranga on, yani hesapça alaturka gece üç buçuk! Fakat ortalık gündüz gibi aydınlık. Acaba saatimi kurmadım mı, diye kulağıma götürdüm. İşliyor. Arkadaşımın yüzüne baktım. Güliyordu.

—Bu nasıl şey? Bu memlekette gece olmaz mı? Yoksa ben mi günümü, gecemi şaşırdım? Dedim. O zaman kahkahayı salıverdi:

— Evet dedi, alaturka saat beşten sonra ortalık kararmaya başlar; sekizde güneş doğar; sabah olur; on beş gün sonra da yirmi derece saat aydınlık devam eder. Bir iki ay hiçkimse O’nda lamba yakmaz.” (Sırrı, Şehbal Dergisi 1325: 115)

Şehbal Dergisi incelendiğinde, bu tür gezi yazıları ve bilimsel buluşların halka anlatıldığı makaleler dergide oldukça geniş yer kaplar. Üstelik sadece Avrupa devletleri değil Amerika ve Japonya ile ilgili yazılar da kaleme alınmıştır. Gelişmişlik düzeylerinin nasıl gerçekleştirildiği sorgulanmış ve çözüm olarak farklı yollar ileri sürülmüştür. Bunlardan biri olan Batılı devletlerin teknolojilerini, bilim ve sanattaki ilerlemelerini aynen uygulayarak düşünce ve davranışlarını öteleme politikası İsveç üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Selim Sırrı’nın 15 Haziren 1325 tarihli 7. sayıda bahsedilen, Stockholm ziyaretinde prens için yaptırılan sergiyi gezerken halktan biriyle geçen bir konuşmasında:

“Bundan on iki sene akdem (önce) yani Efrenci (Batılı, Avrupalı) 1897 senesinde Stockholm’de yine böyle bir sergi tertip edilmişti; fakat o zaman teşhir edilen eşya-ı sanayi mahalliden (millî, yerli) ziyade Fransa, İtalya, Almanya hırfetinin (ziraat) bir taklidi idi. Biz birçok seneler sanatkârlarımıza memalik-i ecnebiyeyi ikmal tahsil için gönderir idik. Bundan bazen çok zararlar da gördük. Gönderdiğimiz gençler gittikleri yerlerde yalnız sanatı öğrenmekle kalmadılar. Muhitin tesiratiyle bunların ahvali ruhiyelerinde de bir tebeddül (değişim) vukua geldi. İşte bunun için senelerce ressamlarımız, heykeltraşlarımız, mimarlarımız, mühendislerimiz Fransızların, Almanların mukallidi (taklidci) oldular. Fakat şu son yirmi seneden beri en büyük sanatkârlarımız İsveç’te, yani kendi memleketimizde ikmal tahsil ediyorlar.(Sırrı, Şehbal Dergisi 1325: 126)

Diyerek eskiden yetişen ve millî hassasiyetleri olmayan gençleri eleştirir. Makalenin bu yerinde böyle bir mevzuya değinilmesi Osmanlı Devleti okurları arasında da görüşlerin pekişmesini ve terakkinin Türklük ve Osmanlılık özellikleri kaybetmeden de yapılabileceğini göstermektedir.

Tekâmülün ve ilerlemenin olması sadece teknolojiyle bağdaştırılmamıştır. Stockholmlülerin aynı zamanda sağlam vücut ve spor alışkanlıklarının da düzenli olduğunu söyleyen Sırrı, birçok okulun bu manada öğrencilere daha küçük yaşlarda spor ahlakı ve vücutlarını geliştirme hususunda verdiği disiplinden bahseder. Sırrı bir diğer makalesinde gezdiği Kütüphane-i Umumiye’den bahsederken içerde bulunan kadın sayısına şaşırarak erkek nüfusunu geçtiğini, burada kadınların okumaya ve öğrenmeye çok önem verdiklerini dile getirir. Yine şaşırdığı bir diğer mevzu ise kütüphane bahçesinin muntazam ve güzelliğine karşın hiç bekçi olmamasıdır. Arkadaşıyla konuşmasında:

“Arkadaşımdan sordum:

— Bu çiçeklerin muhafazası yok mudur? Kimse koparmaz mı?

—Onların muhafazası millettir ve kimse koparmaz; çünkü bir çiçekte umumun hakkı vardır, bu tıpkı bir lokantada yemek yedikten sonra çatalı cebine sokmak gibidir.

—Bu umumi bahçelerin masrafı belediyeye mi aittir?

Gülerek:

—Kuponlardan alınan vergi onların idaresine kâfidir. Biliyorsunuz ki burada, sizin İstanbul'da olduğu gibi, maişetleri tesadüfen lütfuna bağlı başıboş köpek yoktur. Ahalinin köpek beslemek merakı olduğundan her ailede bir veya birkaç tane vardır.” (Şehbal Dergisi 1325: 216)

Stockholm şehrinin müzesinin ve telefon dairelerinin tanıtılmasıyla devam eden yazıda müze ile ilgili verilen bilgilerde:

“Müzedede 900 heykel, 487 alçıdan mamul eşya, 1545 yağlı boya tablo, 1664 muhtelif cisamette cazo ve çini antikalar, Mısır kadime ait 948 kadar lahid, 10,700 kadar da sanayi tezyineyeden kıymetdar eşya mevcuttur. Asarı atıkayı mezkûre meyanında gotik tarz mimarisinden Leodegar Kilisesi'nin müsenna bir kapısı ve gerek Rönesans gerek Barok tarz mimarisinin pek çok asarı var. Üçüncü Kostaw zamanının en mukadder sanatkârlarından Serjelin (Sergel) mahsul dest (el) himmeti olan heykeller ve yine meşâhîrden (ünlü) daima modalarını Yunan kadimadan iktibâs (alıntı) ile romantik devrinin en nefis asarını vücuda getiren Goblering devir esâtîra (mitoloji) ait “Oden, Tor, Balder” namındaki üç şimal mabudunun cisim heykeli Pojil mübarezelerini (mücade)meşhur heykeli seyr müzenin en kıymetdar hazineleridir.” (Şehbal Dergisi 1325: 217)

Diyerek tarihi eserlere verilen önemden ve saygıdan bahseder. Bu dönemde Osmanlı Devleti için önemli olmayan tarihi eser ve sanat eserleri, Batılı devletler için oldukça önemli hâldedir. Müzeler açılarak sergilenen asar-ı atika sayesinde yeni bir tarih oluşturan Batı, değerli bulduğu her malzemeyi belgelemiş ve diğer devletlerin takdirine sunarak sergilemiştir. Bu gezideki diğer bahis olunan bina ise Telefon Dairesi binasıdır. Bu bina şöyle anlatılmıştır:

“Büyük dört katlı bir apartmanın mermer merdivenlerinden yukarı çıktık; birinci kat kemalen idari hususata tahsis edilmiş; müdür odası, başmühendis odası, muhasebe, abonman idaresi vesair. İkinci kata çıkan merdiven bizi muhaberat-ı merkezîye salonuna idhâl (içeri alma) etti. Takriben altmış metre tül, on metre arzında olan bu cism-i dairede yüzleri, onlarda bulunan birçok delikli muhabere miftahına (anahtar) müteveccih (dönük, yönelik) üç yüz kadar genç kadının başları üzerinden çelik çenberle sol kulaklarında bir alet sem' edilmiş, ellerindeki anahtarı mütemediyen herkes ittirerek merâkiz (merkezler) muhtelif arasında tanzim muharebat eyliyorlar. Burada telefon muamelat (işlemler) hayatının ruhi makamında. Herkesin evinde behemehâl l(mutlaka) bir makine vardır. Mesela eczahaneden bir ilaç almak istiyorsunuz, derhâl kataloğa müracaat edip o muhazenin numarasını bulursanız ve edvarı merkezîyede her dakika emrinize muntazır (bekleyen) olan memura telefonla o

numarayı söylerseniz, birkaç saniyede muhaberat nazım edilir ve siz de siparişinizi edersiniz” (Şehbal Dergisi 1325: 217)

Telefon işlemlerinin gerçekleşmesi ve insanların zahmetsizce işlerini halledebilmesi için kişi başına telefona cevap veren çalışan sayısı diğer şehirler kıyaslanarak bir tablo oluşturulmuştur. (Şekil 5.75)

10 bin kişiye isabet eden makine	Sekine	
900	330,000	Stockholm
475	330,000	San Francisco
218	1,700,000	Berlin
150	1,800,000	New York
100	1,600,000	Şikago (Chicago)
71	2,540,000	Paris
47	4,400,000	Londra

Şekil 5.75: Kişi Başına Düşen Telefona Cevap Veren Çalışan Sayısı (Şehbal Dergisi 1325: 178)

Kadınların eğitimi ve toplumdaki yerine de değinen Selim Sırrı, oldukça şaşırıldığını ifade ettiği cevaplar alır. Kadınları eğitimi hususunda köylü veya şehirli ayırt etmeyen İsveçliler bu konuda büyük bir ihtimam gösterirler. İsveçli bir kadınla konuşmasına değinen Sırrı:

“Darülfünunu ikmal etmiş olduğunu hane sahibesinden öğrendiğim madam İsveç’te zengin ailelerin, kızlarını ne suretle tahsil ettirdiklerini sordum. Bu sualim kendisine biraz garip göründü:

— Ov! Dedi, evladının tahsil ve terbiyesine itina için zengin olmaya ihtiyaç yoktur. Size bu hususta umumi bir fikir verebilirim. Biz kızlarımızda en ziyada lisan hususuna ehemmiyet veririz. Fransızca, İngilizce, Almanca öğretiriz. Mekteplerde tarih-i tâbi-ı, nebatta, ulum-u tabiata çok çalıştırırız. Bütün menabı ve mahsulat-ı tâbi-ıyeye mütalaa ve tatkik için bu fenlerden çok istifade ederler. Büyük gezmelere, köylere, seyfiyelere gittikleri zaman kırlarda, ovalarda tesadüf ettikleri ağaçlar, çiçekler; kelebekler, deniz kenarlarındaki sedefler, hatta taşların lisanından anlarlar. Bu sayede kitabı kâinatı okurlar. O’ndan maada(dışında) bir kadına bütün hayatında lazım olan umûr(işler) bitiyyeyi öğrenirler. On üç yaşından itibaren kızlar aile arasında hertürlü mübahasata iştirak ederler, hatta bir mesail siyasiyeye bile. Çünkü bizde kadınlar da erkekler gibi hak intihaba maliktirler. Bu mübahasat onların fikir ve nazarını uyandırır. İyi düşünmeyi, muhakeme etmeyi, her şeyi ta’mik (derinlemesine

düşünme) etmeyi öğrenirler. Bu gibi fezail tahsil ile değil, görgü ve tecrübe ile iktisab edilebilir. Kızlarımızı daha hengâm tufülüyyette (çocukluk çağı) serbest bırakırız ve bu sayede kendi kendilerini idare etmeyi öğrenirler.” (Şehbal Dergisi 1325: 199)

Şehbal Dergisi içinde yazarların şehir tasvirleri de oldukça ilginçtir. Bu şehir tasvirleri ve gelişmişlikleri Osmanlı Devleti’nde görülemeyen mekânları da içerdiği için geniş anlatımlarla yer bulmuş ve halka gözlerinde canlandırılacak bir masal hissiyatıyla anlatılmıştır. Aynı anlatım türü Fenni Edebiyat denilen rüyalarda ve hikâyelerde de mevcuttur. Örnek verilmek gerekirse yine F.S. imzalı yazara ait derginin 15 Temmuz 1326 tarihli 23. sayısında Brüksel Sergisi’nden bahseden yazar:

“Sergiyi gezmeden evvel şehri görmek istedim. Brüksel’de mebânî-ı (binalar, yapılar) cesime pek mebzul(bol) saraylar, kiliseler, belediye dairesi... Hele adliye dairesi cesamet ve azamet itibariyle Avrupa’da mevcut mebânînin (binalar, yapılar) en mühimi; 20600 murabba(dikdörtgen) metre mahal işkâl eden bu cesim bina 170 metre arzında 180 devlinde, kubbesinin irtifai da 104 metre usul gezilecek, görülecek yer sergi olduğundan bu ufak tenezzühten(gezinti) sonra bir tramvaya atlayarak sergiye gittim. Sergi şehrin cenûb(güney) şarkıyesinde sevimli ruhfeza bir orman kenarına inşa edilmiş.

Fakat henüz inşaat bitmemiş. İngiltere, Fransa, İtalya daireleri yeni tertip ediliyor. Müstemlekattan hiçbiri hazır değil. Belçika bile geriye kalmış, yalnız Almanya Dairesi çoktan bitmiş, açılmış. Zaten serginin en mühim kısmını da burası teşkil ediyor.” (F.S. Şehbal Dergisi 1326: 462)

Diye anlatır. Yine başka bir makalede yazar İngiltere gezisinden ve bu gezide İngiltere ve İngilizler hakkındaki görüşlerinden bahsederek Osmanlı Devleti ile kıyasa girişmiştir. (Şehbal Dergisi 1326)

“Bütün şehir hemen umumiyetle iki katlı binalardan mürekkebirdir. Şehrin ticarete, işe güce mahsus olan mahallesi ayrı, ailelere tahsis olunan kısmı ayrıdır. Ticaret kısmı Fransa’nın adı bir vilayet şehrini andırır. Belli başlı bir iki caddeden sonra diğer sokakları tenhadır. Fakat asıl bir ecnebinin nazar-ı dikkat ve hayretini celp eden şey mahallâtdır (mahalleler) Gözünüzün görebileceği kadar uzanan geniş, temiz, muntazam bir cadde tasvir ediniz; caddeye mesavi mesafelerde diğer caddeler amûdî(dikey) olarak kat etsin, bütün bu caddeler üzerinde sıralanan hanların cümlesinin birbirine tamamiyle müşabih(benzer) olduklarını farz ediniz, bir İngiliz şehri hakkında bir fikir edinebilirsiniz. Bu haneler, iki ailenin evi bir dam altında bulunmak üzere cümlesi iki katlı ve aynı şekil ve bipeymâda (yol alan), aynı duvar ve kiremitten yapılmıştır. Evler önünde ve arkasında birer geniş bahçe olduğu gibi

yanlarında bahçeleri vardır. Birbirlerine bitişik olmadıktan maada yekdiğerinden mesavi mesafelerde inşa edilmişlerdir. Şimdi bu intizamın nazara bahşedeceğı letafeti bir kere düşününüz, bir kere de bizim sokaklarımızdan herhangi birini göz önüne getiriniz. Bizim en muntazam sokağımızda en güzel binamızın yanı başında mutlaka ya bir tenek mahallesi veya bir bekahi kulübesi bulunacaktır.” (Şehbal Dergisi 1326: 78-79)

BÖLÜM VI

SONUÇ

Bu çalışmada 19. yy sonu ve 20. yy başında Avrupalı Devletlerin etkisiyle Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan teknolojik ütopyalar ve yapılı çevre tahayyülleri, yazılan Fenni Edebiyat olarak tanımlanan hikayeler ve dönemin süreli yayınlar üzerinden incelenmiş, Osmanlı Mimarisinin nasıl etkilendiği araştırılmaya çalışılmıştır. İlk olarak ütopyanın ne olduğu ve ilk ütopya örnekleri ele alınmıştır. Örneklere bakıldığında gerçekte olmayan bir mekân üstünden siyasi bir oluşum ve gündelik hayat düzeni oluşturulmaya çalışılan ütopyalar zamanla dönemin eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern Dönem ütopyaları olarak da adlandıracağımız bu ütopyalar zamanını hem etkilemiş hem de Endüstri Devrimi ile gelen süreçte gelişen dünyadan etkilenmiştir. Bu etkileşim her yeni buluş ve icatta metinler üstünden kendini göstermiştir.

Osmanlı Devleti bünyesinde teknolojik ütopya diyebileceğimiz yapılı çevre tahayyüllerini içinde bulunduran metinler oldukça dikkat çekicidir. Dönemin atmosferi ve düşünceleri incelendiğinde savaşlar ve ekonomik bunalımlarıyla zor durumda olan ve Avrupalı Devletler tarafından çoktan bölüşülmeye hazır bir imparatorluk olarak Osmanlı, tebaaya karşı hâlâ ayakta durulabileceğinin mesajını vermeye çalışmış, bunun için gerekli unsurları ise siyasi ortamın, iç karışıkların, düzensizlik ve usulsüzlüklerin, teknolojik olarak geri kalmışlığın düzeltilmesinde görmüştür. Osmanlı aydın kesimi bu eksikliklerin giderilmesi için çözüm yolunu yönetimin değişmesinde, çeşitli teknolojik faaliyetlerin getirilip kendi topraklarında üretilmesinde bulmuşlar ve halkı etkilemeyi umdukları bir dünya oluşturmaya çalışmışlardır. Seda Uyanık'ın tabiriyle Fenni Edebiyat çerçevesi içinde oluşturulan bu metinler yeni bir düzen arayışı ve zamanın gelişmelerinin paralelinde yeni bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Bu metinlerin ortak özellikleri olarak gelecek için rüyaya yatılması ve gelecekte Osmanlı Devleti'nin teknolojisinin Avrupalı Devletleri

geçmesi; yaşam tarzının ve ahlakın İslami kuralların uygulanmasıyla düzelmesi ve Osmanlı Devleti'nin son yüzyıldaki yolsuzluk ve usulsüzlüklerin giderilerek mükemmel bir hayat düzeni içinde yaşanmasıdır. Bu eserlerin yazılmasında en büyük etki ise Osmanlı Devleti'nin zor durumda olması, savaşlar ve ekonomik buhranların artarak devam etmesi gösterilebilir. Bu vaziyetteki devletin aydınları, karamsarlık ve korkular içinde yaşadıkları ülkenin bir an önce gelişmesini ve yükselmesini istemişlerdir. *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyye-i Rü'yet'e* bakıldığında bir rüyada Molla dedesi tarafından verilen haberle 400 yıl sonrasını gören Molla Nazım, gördükleri karşısında dehşete düşer. Birçok dinî öğeyi ve düşüncüyü barındıran hikayede ilgi çeken önemli hususlar: Kadınların iş hayatına girmesi fakat erkeklerle olan ilişki algısının ve düşüncesinin değişmemesidir. Kadınlara ayrılan iki saat içinde işlerini yapıp evlerine dönen kadınlar, sokakta ve günlük rutinlerde hâlâ eve mahkûm ve mecburdur. Bu anlamda dinî ve geleneksel ahlak anlayışını öne alan yazar Avrupalı devletlerin yaşam tarzını onaylamamakta olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Bir diğer önemli nokta ise yaşanan teknolojik gelişmelerin sebebi olarak Osmanlı halkının tembellik ve uyuşukluk yaratan alışkanlıklarından vazgeçmesi olduğunu söyler. İçki, tütün, nargile gibi alışkanlıklar artık geride kalmıştır. Sürekli üretim yapması ve gelişmesi yolunda büyük adımlar atan Osmanlı Devleti'nin aksine Avrupalı devletler kendi iç karışıklıklarıyla uğraşmaktadır. Avrupalı devletlerin yaptıkları haksızlıklar ve yanlışların sonucunda bu sonu hak ettikleri iması yapılmıştır. Bu düşünce ise gene dinî inanışlarla ve Osmanlı halkının düşünce yapısıyla çok net bağdaşır.

Diğer bir hikaye olarak *Çamlar Altında Musahebe*, I ve II olarak ayrılır. Yahya Kemal I. kısımda gerçek bir tarihi değiştirir. Bu anlamda ütopya bağlamından farklı bir şekilde davranan Kemal, Fatih Sultan Mehmet'in Apollon'un kâhini Calchas tarafından haber verilen içeceği içerek bütün bir dünya hakimiyetine ulaştığından, Bizans'ta bulunan bilim adamlarını göndermeyip Osmanlı Devleti'nin bilim ve teknoloji alanında en üst seviyeye çıkardığından bahseder. Yaşanan olayları yeniden düzenleyen yazar Colomb'un ve birçok Avrupa'dan çıkmış âlimin adlarını zikrederek yeni gerçeklikte hepsinin Türk âlimleri olarak yaşadığını söyler. II. Bayezid'in tahtan çekildiğinden ve Cem Sultan'ın tahta geçtiğinden bahseden yazar, tarihi perspektifte olayları kendi düşüncelerine göre değiştirerek yeni bir gerçeklik oluşturur. Bu yeni gerçekliğin teknolojiyi ve bilimi ileri taşıyacağından bahseder ve yeni bir Osmanlı Devleti oluşturur. *Çamlar Altında Musahebe*'nin II. kısmında ise Fenni Edebiyat tanımına daha çok uyan Kemal, iki yüz yıl sonrasının Osmanlı Başkenti'ni tasvir eder.

Gelişmeleri sadece teknoloji ve bilim bağlamında yapmayan yazar, ahlakın ve yaşam tarzının da düzeldiğinden bahseder.

Rüşeni'nin Rüyası ise Hasan Ruşeni Barkın'ın Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı öncesi içinde bulunduğu duruma üzülen yazdığı bir eserdir. Merkezde oturmakla gelişmenin sağlanamayacağını söyleyen yazar, daima şarka yürünmesi gerektiğini ve vilayetlerde başlayan gelişmelerin merkezle bütünleşerek halkın gelişmesi ve uyanması için yeterli gücü oluşturacağını savunur. Nitekim eserde de Rumeli'den yola çıkan bir avuç Türk genciyle başlayan ve Avrupa'ya karşı son bir direnişle gelişmelerin fitilini ateşleyen Osmanlı gençleri, teknoloji ve bilim alanında ülkeyi çok öte bir noktaya götürmüştür. Cava'da başlayan serüven Hindistan, Mısır, Girit ve son olarak başkent İstanbul ile biter. Müslümanların bütün bir dünyada geliştiklerini belirten Barkın, Türkçülüğü elden bırakmayarak dünyanın gözünün İstanbul'da olduğunu ve Türklerin ilerlemesine herkesin imrendiğinden bahseder. Çeşitli şehir tasvirleriyle ütopya-mekân kurgusu yapan yazar, oldukça geniş ölçüde anlatım yaparak hikayeyi zenginleştirir.

Tez çalışmasının ikinci kısmı; süreli yayınların gezi ve bilim makalelerinin incelenmesi, görsel ve karikatürlerin şehir tasvirleri, teknoloji ve bilim, sosyal hayatın yansımaları ve terakkiyatla ilişkisi bağlamında incelenerek ayrılması olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma için seçilen Şehbal, Resimli Gazete, Kalem ve Cem dergileri Osmanlı Devleti'nin son dönemini çok iyi yansıtmakta halkın teknoloji açlığını ve düzen arayışını ifade etmektedir. Dergilerin hakkında bilgi verilmesi ve içeriğinin belirlenmesiyle başlayan tezin 3. Bölüm'ü dergilerin içerisinde bulunan bilimsel makalelerin çevrilmesi, görselleriyle birlikte eklenmiş, ütopya ve Osmanlı Devleti'nde gelişen Fenni Edebiyat eserlerini destekleyen bir kurgu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kurgu içerisine Osmanlı aydınlarının yurtdışına çıktıklarındaki Avrupa gözlemleri, bu gözlemler ışığında Osmanlı-Avrupa karşılaştırmaları, Osmanlı Devleti'nin kendi içindeki yaşantı ve bu yaşantıya dair eleştiriler, yeni teknolojik ve bilimsel gelişmeler dâhil edilmiştir. Bu konuların dâhil edilmesinin nedeni, ütopyanın çıkış amacı olarak gösterilen dönemin eleştirisi ve iyileştirme düşüncesinin süreli yayınlardaki haberler üzerinden okunmasıdır. Bu okuma dönem hakkında oldukça ayrıntılı ve değerli bilgiler vermesi dışında, tezin çıkış noktasını da desteklemektedir. Yapılı çevre tahayyüllerinin edebi metinler üzerinden okunması hususunda incelenen terakkiyat geçirmiş Osmanlı şehirlerinin içinde bulunan köprüler, şimendiferler, teknolojik ve bilimsel gelişmeler, süreli yayınlarda da ele alınmakta ve dönemin içinde

yaşanan buhranların bitmesi için gösterilen umut kaynağı olarak görülmektedir. Bu hususta ele alınan Resimli Gazete, Şehbal, Kalem ve Cem dergileri oldukça destekleyici makaleleri ve döneme ışık tutan görsel zenginliğiyle geniş ve faydalı kaynaklar olmuşlardır. Bu kaynak dokümanları tarafımdan çevrilmiş ve içerisindeki görseller teze destek olacak şekilde sunum için hazırlanmıştır. Kaynaklar incelendiğinde terakki ve şehir tasvirlerinin halk ve Osmanlı aydın kesiminin gözünden nasıl algılandığı okunmaya çalışılmıştır. İlk olarak dergiler hakkında kısaca bilgiler verilmiş, sonrasında içerisindeki makale ve görseller Sergiler, Köprüler, Demir Yolu ve Şimendifer, Makineler, Sanayi Nefise ve Teknolojik Gelişmeler, Havada Seyahat Araçları, Günlük Hayat ve Eğitim ve son olarak Gezi Yazıları başlıkları altında toplanmıştır. Bu noktada yurt dışına çıkan Selim Sırrı gibi yazarların makaleleri oldukça dikkat çekicidir. Yurt dışında gördüklerini tasvirleyen yazarlar, ülkeleriyle gördükleri Avrupa şehirlerini karşılaştırmıştır. Terakkinin bilgi, görgü ve ahlak düzeyinin yükseltilmesi, durmadan ve yorulmadan çalışılması ve teknolojik faaliyetlerin ülkeye adapte edilmesiyle ancak gelebileceğinin söylenmesi genel kanıyı oluşturmaktadır. Kalem ve Cem Dergileri'nin içinde bulunan karikatürlerde ise dönemin yönetim şekli ve yönetimde bulunan güçlerin eleştirisi yapılarak halkın bilgilenmesini sağlamak istemiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada yer verilen kitaplar ve süreli yayınlardaki görsel ve makaleler ele alındığında Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı içinde var olması istenen ve planlanan teknolojik gelişmeler ve tahayyüller ütopyik rüyalar ve tasvirler olarak halka sunulmuştur. Bu sunum halka gelişmeleri anlatmak ve başka türlü bir Osmanlı Devleti ve İstanbul'un nasıl gerçekleşeceğini göstermek için oluşturulmuş, anlatılar bu farklılıkları kurgularken ilk olarak yaşamın en temel getirilerinden olan mimari söylem üstünden var edilmiştir. Köprüler, şimendiferler, yeni teknolojiyi gösteren yapılar, teknolojinin gelişimiyle hayata adapte olmuş makineler bu mimari söylemin yapı taşlarını oluşturmuştur. Anlatılar bu gelişmeleri haber vermenin ötesinde gelişen teknolojiyi geleceğe taşıyarak yeni bir toplum düzeninin varlığını mimari söylemlerle tamamlamıştır. Yeni bir hayat kurgusu oluşturulmuş ve mimarlığın zamanın getirilerinde var olma prensibi vurgulanmıştır. Çalışmanın en önemli kısmı teknoloji isteğinin; var olan ve olması istenen durumları anlatırken mimari araçlar üzerinden var edilmesidir ve bu yaşamın getirdiği değişikliklerin mimarlık görselleştirilmesi olarak vurgulanabilir. Çalışma gelecek tasarılarının mimari boyutta Osmanlı edebi

metinlerinde nasıl yer bulunduğunu da göstermekte ve Osmanlı Devleti ve mimari söylemlerini inceleme konusunda gerekli olan alanı açmaktadır.

KAYNAKÇA

- A. E. (1325), “Tefekkür ve Tetebbu: San Remo'da İshak Sükûti”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 14, ss. 270–271.
- AHMETOĞLU Selim (2018), *İttihatçı Aktüaliteden Kitlesel Popüleriteye: Şehbal Mecmuası (1909–1914)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş., İstanbul.
- AKYÜREK Göksun (2009), “Tanzimat Döneminde Mimarlığın Değişen Bilgisi: Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, ss. 93–120.
- ALKAN Necmettin (2018), *Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamit Propaganda ve Gerçek Arasında Bir Padişah*, Kronik Kitap, İstanbul.
- ANDI Fatih (2015), “XIX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla Türk Edebiyatında İstanbul”, *İçinde Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 7, ss. 146–153.
- ANDI Kübra (2006), “Servet-i Fünûn Mecmuası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, ss. 533–544.
- ATA Bahri (2012), “Yahya Kemal Beyatlı'nın “Çamlar Altında Musahabe-II” Yazısı Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı 295.
- BENEK Kazım (2016), “Osmanlı'da Basımın Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6–7, ss. 27–39.
- BEYATLI Yahya Kemal (1992), *Çamlar Altında Musahabe*. Ed. Âdile Güreralp, Nârin Özbalkan ve Şencan Çetin, İstanbul.
- BİLGİN Semih (2018), *Ütopya, Kriz ve Umut Mekamları: Geç Kapitalizmde Gelecek Tahayyüllerine Yönelik Mekansal Açılımlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- CİMCOZ Cem (1324), “Karikatür”, *Kalem Dergisi*, Sayı 1, ss. 3.
- DEMİR Fevzi (2010), “Ruşeni'nin Rüyası Müslümanların Megali İdeası Gaye-i Hayâliyesi”, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, ss 36–45.
- DAVULCU Ebru (2018), “Dalkavuk, Kalem, Davul, Kartal, Cem ve Kara Sinan Dergilerindeki Reklam ve İlanlarda Modernleşme ve Değişen Değişim Kültürü”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 85, s.147–173.

- DEMİR Kenan (2016), “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849–1923)”, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 71–112.
- DOĞAN Ali Yüce (2016), *Ütopyalarda Mekan Analizi- Campanella Örneği Üzerinden Metin Görselleştirme Yöntemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- ERGÜNEY Yeşim Duygu (2015), *Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları ve Osmanlı Devleti’nin Mimari Temsili*, (Doktora Tezi), Mimarlık Anabilim Dalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- EROĞLU Nazmi (2013), *Ütopyalar Işığında Gaspıralı’nın Darürrahat Müslümanları*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- ERZURUMİ Nazım (2012), *Mustafa ve Molla Davudzade Rüyada Terakki*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- GEORGEON François (2012), *Sultan Abdülhamid*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TURAN Şahin (2012), *Osmanlı’nın Çılgın Projeleri*, Hazine Yayınları, İstanbul.
- HASOL Doğan (2000), “Mimarlıkta Ütopya”, *Yapı Dergisi*, Sayı 228, ss. 10–11, <http://www.doganhasol.net/mimarlikta-utopya.html> (ET. 15.08.2022).
- HİZ Güz (2020), *Servet-i Fünun’da Toplumsal Mekanın Anlatılar İle Üretimi: Tahayyüller, İnşalar ve Deneyimler Atlası*, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kalem Dergisi (1324), “Hava Navigasyonu”, 1 Kanunisani 1324, Sayı 20, ss.14.
- Kalem Dergisi (1324), “Milli Tiyatro”, 2 Teşrinievvel 1324, Sayı 2, ss.3.
- Kalem Dergisi (1325), “Reformes”, 19 Mart 1325, Sayı 31, ss. 12.
- Kalem Dergisi (1325), “Ne Söylüyorlar?”, 7 Mayıs 1325, Sayı 36, ss. 4.
- Kalem Dergisi (1326), “İstanbul’un İmar ve Tezyini”, 3 Teşrinisani 1326, Sayı 102, ss. 3.
- KARAGÜLLE Fatma (2020), “İlk Çeviri Romanımız: Telemak ve Yusuf Kâmil Paşa”, *Aksi Sanat*, <https://www.aksisanat.com/2020/11/11/ilk-ceviri-romanimiz-telemak-ve-yusuf-k> (ET. 11.08.2022)
- KARAY Refik Halid (2003), *Türk Bilimkurgu Öyküleri*, Hakan Özlem Alpin, C. Bayrak Matbaası, İstanbul.
- KESKİN Recai (2008), *CEM DERGİSİ- İnceleme, Tahriri Fihrist, Seçme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul.

- KOLOĞLU Orhan (1992), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÖSE Elifhan (2014), “Utopia In Turkish Thought: Construction”, *The 2014 WEI International Academic Conference Proceedings*, ss. 91–94, Budapest.
- MANNHEİM Karl (2016), *İdeoloji ve Ütopya*, Çev. Mehmet Okyavuz, Nika Yayınları, Ankara.
- METE Emre (2018), *Olmayan Yerde Bir Arayış: Rüyada Terakki*, (Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- METE Emre (2019), “Türk Ütopyalarında Özneleşme Pratikleri”, *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, Sayı 3, ss. 1–19.
- MORE Thomas (2010), *Ütopya*, Çeviren Ayfer Cambier, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Naima (1327), “Muhasebe-yi Fennîye-Şimendifer-1”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 40, ss.308–309.
- Naima (1327), Muhasebe-i Fennîye-Elektrikle Tenvir, *Şehbal Dergisi*, Sayı 38, ss. 266–268.
- NURİ B. (1326), “Tefekkür ve Tettebbü- Almanya'nın Esbâb-ı Tekâmülü”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 21, ss. 409–412.
- ÖZDERYA Duygu (2016), *Ütopya-Teknoloji Ekseninde Sanal Dünya İçin Bir Model Olarak Yeni Babil*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ÖZER Rukiye ve YILDIZ Ali (2018), “Resimli Gazete Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies*, ss. 617–643.
- ÖZTAY O. H. (2020), “Osmanlı'nın Siyasal Hayatında Basının Rolü: 19. YY Örneği”, *SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL*, ss. 235–246.
- ÖZTÜRK Nurettin (1992), *Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya.
- SAİD Edward (2003), *Şarkiyatçılık*, Çev. Berna Ülner, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- SARIGÜL Aslı İffet (2008), *Mimarlıkta Gelecekçilik* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İstanbul.
- SERRİCAN Ece (2010), *Kalem Dergisi Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- S. F. (1326), “Paris Mektupları: Fransa'da Usul-u Tedris”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 22, ss. 442.

- S. F. (1326), “Paris Mektupları- Tahsil-i Tali ve “Lui Lö Gran” Lisesi”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 21, ss. 422-423.
- S. F. (1326), “Avrupa Mektupları- Şark’tan Garp’a Doğru”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 28, ss. 78-79.
- S. F. (1326), “Avrupa Mektupları-İngiltere’de Hayat”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 29, ss. 98-99.
- S. F. (1326), “Paris Mektupları- Brüksel Sergisi”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 23, ss. 462-463.
- S. F. (1326), “Paris Mektupları-Sanayi-i Havaiye Sergisi Münasebetiyle”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 31, ss.138.
- S. F. (1326), “Paris Mektupları-Arjantin Hükümetine Dair”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 33, ss. 178-179.
- S. F. (1326), “Paris Mektupları-Alman Tehlikesi”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 26, ss.38-39.
- SIRRI Selim (1325), “Kütüphane-i Umumi-Milli Müze-Telefon”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 9, ss. 178-179.
- SIRRI Selim (1325), “Stockholm Kadınları”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 10, ss.198-199.
- SIRRI Selim (1325), “Upsala Darü'l-Fünunu”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 11, ss.216-217.
- SIRRI Selim (1325), “İsveç Hatıraları-3”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 8, ss. 156.
- SIRRI Selim (1325), “İsveç Hatıraları- İptidai Mektepleri”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 17, ss. 334-336.
- SIRRI Selim (1325), “İsveç Hatıraları- Kızlar Misafirhanesi- Çocuklar Evi- Analar Evi”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 18, ss. 359-361.
- SIRRI Selim (1325), “İsveç Hatıraları-2”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 7, ss. 126.
- SIRRI Selim (1326), “İsveç’te Sanayi-i Milliye Nasıl Terakki Etmiş?”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 21, ss. 420-421.
- SIRRI Selim (1909), “İsveç Hatıraları”, *Şehbal Dergisi*, Sayı 6, ss. 115.
- SOMAY Bülent (2017), “Toplum Mühendisliği Toplum Mimalığı”, *Betonart*, ss.20-23.
- SOMER Pelin Melisa (2006), *Mimarlık ve Bilimkurgu Edebiyatında Mekan Okumaları* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- ŞENSOY Gamze (2016), *Mimarlıkta Eleştiri Bağlamında Ütopya Önergeleri* (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ŞEHBAL DERGİSİ (1325), “Elektriklenmiş Tarlalar ve Elektrikli Ziraat”, Sayı 8, ss. 154.

- ŞEHBAL DERGİSİ (1325), Sayı 15, ss. 1.
- ŞEHBAL DERGİSİ (1325), Sayı 12, ss. 240.
- ŞEHBAL DERGİSİ (1325), “Muhasebe-i Fennîye: Kuş Nasıl Uçar?”, Sayı 14, ss. 278.
- ŞEHBAL DERGİSİ (1326), Sayı25, ss. 14.
- ŞEHBAL DERGİSİ (1328), Sayı 53, ss. 1.
- TUĞTEKİN Tuğçe Naz (2014), *The Construction of the Islamic Utopia: An Analysis of the Works of Ali Shariati and Sayyid Qutb* (Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- TUNA ULTAV Zeynep (2008), *Mimarlık ve Bilim Kurgu Edebiyatı Arakesitinde J. G. Ballard'ı Okumak* (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- TUNCER Gürkaş ve Barkul Ö. (2012), “Yer Üzerine Kavramsal Bir Okuma Denemesi”, *Doktora Tezlerinden Üretilmiş Yayınlar-Araştırma Makalesi*, ss. 1–11.
- USTA Sadık (2014), *Türk Ütopyaları Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ütopya ve Devrim*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- UYANIK Seda (2013), *Osmanlı Bilim Kurgusu: Fenni Edebiyat*, Ed. Levent Cantek ve Buğra Ekrem Büte, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YALÇIN Hüseyin Cahit (1898), *Hayat-ı Muhayyel*, Dersaadet İkdam Matbaası, İstanbul.
- YALIM Evren (2002), *Bilim-Kurgu Edebiyatında Ütopya ve Mimarlık İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- YUSUFOĞLU Cihan (2019), *19. ve 20. Yüzyıl Ütoplayalarının Mimari Kavramlar Üzerinden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Mimarlık Anabilim Dalı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- YÜREK Hasan (2013), “Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın "Rüya'ları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi XIII*, Sayı 2, ss. 249–263.
- ZALİM K. (1325), “Meşrutiyet Rüyası”, *Kalem Dergisi*, Sayı 55, ss. 3-4.